

MAGYAR LÁSZLÓ
TOVATŰNŐ ÉVSZÁZADOK

IRATVALLATÓ V.

Életjel

A kötet kiadott
MAGYAR KLÁRA
válogatta

MAGYAR LÁSZLÓ

TOVATÖBB ÉVREZÁZADOK

HELYTÖRTÉNETI IRÁSOK (1891-1918)
(Művelődésügyi Minisztérium)

NEVELÉSI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelent a Magyar Könyvtársági Társaság kiadásában
Örökség Minisztériumának Kiadása és Előzetes Újra
kiadásának támogatásával

ÉLETJEL KÖNYVEK 109.

A kötet írásait
MAGYAR KLÁRA
válogatta

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

Megjelent a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériuma Nemzeti és Etnikai Ügyek
Főosztályának támogatásával

MAGYAR LÁSZLÓ

TOVATÜNŐ ÉVSZÁZADOK

HELYTÖRTÉNETI ÍRÁSOK (1391–1918)

(IRATVALLATÓ V.)

Éleljel

2004

Második kötet

A kötet társszerkesztője
MAGYAR KLARA
válogatta

MAGYAR LÁSZLÓ

TOVATÜNŐ ÉVSZÁZADOK

HELYTÖRTÉNETI ÍRÁSOK (1391–1918)
(IRATVÁLTÓ V.)

NEMZETI KÖNYVTÁR ÉS
KÖZLÖMÉNYKIADÓ

Megjelent a Magyar Könyvtár és Nemzeti Kulturális
Örökség Minisztériumának Kiadó Osztályán

Az egykori iratokat és egyéb dokumentumokat – akárcsak a sorozat előbbi négy kötetében – ezúttal is betűhíven közöljük.

SZABADKA ÉS LAKOSSÁGA 1828-IG

Szabadka az eddig fellelt írott forrásokban viszonylag későn ad magáról hírt: először 1391. évből származó oklevélben fordul elő Zabotka alakban.¹ A város neve az elmúlt hatszáz év folyamán még sokféleképpen jelentkezik, többek között az alábbi alakban: Zabadka (1407), Zabathka (1428), Sabatka (1567), Sobotska (1589), Sobotka (1639), Szobathiz (1687), Sobotiza (1692), Szobotga (1699), Subotica (1653), Szabatka (1728, 1738), Szent Mária (1743–1779), Mária Theresiopolis (1779–1845)...²

A legkorábbi régészeti leletek a Szabadka közelében elterülő Ludasi-tó partjáról származnak: a jégkorszak utolsó szakaszából (i. e. kb. 16 000 évből) kerültek elő tűzszerszámok, tűzhelyek,³ de a város környékén a későbbi korszakokból (preboreális, neolitikus, rézkor, bronzkor...) is napvilágot láttak értékes leletek. Vannak némi emlékeink a szkíta, dák, szarmata, gót, alán, hun, avar stb. törzsek gazdag kultúrájából.

A magyar törzsek Kárpát-medencébe való letelepedésekor szláv népcsoportokra is lelnek. A letelepedett honfoglalókra hatással voltak az itt élő szlávok fejlettebb társadalmi viszonyai.⁴ A XI. század elején már ismeretes Magyarország egyházi felosztása és az első alapítású egyházmegyék területi elhelyezkedése. Szabadka és környéke Bodrog vármegyéhez, a kalocsai püspökséghez és a bodrogi espreességhez tartozott. A királyi megyeszékhelyek és udvarházak, valamint a püspöki székhelyek között fokozatosan kialakul az úthálózat: a hadi és kereskedelmi utak. A Duna és Tisza menti hadiutakat a Káliz út (az egykori római út) kötötte össze, amelyen a XI. és a XII. században a pénzváltást és a sókereskedelmet kezükben tartó mohamedán vallású kálizok (böszörmények) közlekedtek. A mai Szabadka közelében áthaladó Káliz út forgalmában fuvaros szolgálatot teljesített Szekeres falu (egykor Bajmok és Madaras között feküdt) királyi szolgálonépe.⁵

Vidékünk első említése az 1077–1095 közötti évekből származó oklevélben lelhető fel. Ugyanis I. (Szent) László király a pécsváradi apátságnak adott birtokai közül az egyik a mai Szabadkával határos Kunbajával azonosítható. E birtok határleírásában szereplő nevek közül Csaszkuta megfelel Tavankútnak, Szekeres helyét a fentiekben már meghatároztuk, Úrhatára pedig Bácsalmás területén kereshető.⁶ Szabadka környékén még néhány olyan középkori régészeti lelőhely, illetve telephely ismeretes, amelyeknek a neve nem maradt fenn.⁷

1193-ban III. Béla a székesfehérvári ispotályos kereszteseknek adott Kéren 3 kényi földet (in Quer ad 3 aratra). Az oklevél Kért a Zombor vidéki Tapolca és

Szeged között sorolja fel, tehát azonosítható Szabadka Kér nevű városrészével.⁸ Ezek szerint a szabadkai birtoktesten Kér volt az első névről ismert középkori település.⁹

1239-ben a Kárpátokon túlról Kuthen (Kötöny) vezetésével néhány ezer kun telepedett meg a Duna–Tisza közén.¹⁰ A kialakuló, külön jogállású kun terület déli határa a szabadkai királyi udvari birtoktól északra haladt, s magába foglalta pl. Kun-Baját, Madarast, Tompát, Mélykutat, Kelebiát. Nincs határozott adatunk arra nézve, hogy Szabadka és Tavankút része lett volna a kun területnek. Vidékünket a halasi kun szék határolta. 1318 után a szabadkai birtoktest nyugati szomszédja a Becsei (később a fiú révén Töttös) család volt. Ezután már a források gyakrabban adnak hírt vidékünkéről. 1335-ben Károly király – a kői káptalan által – bevezetetti Magyar Pált Felső Adrián (vagyis Adorján) birtokába, s Adrián egyik szomszédjaként említi az oklevél Ludasegyházat (Ludasyghaz), a későbbi Ludas helységet és pusztát.¹¹ Az 1367. évi határjárás ismét említést tesz Ludasegyházzal.¹²

A 14. század végén a kun nemzetségfők közül kivált Kőncsög ispán és családja, akik bácskai birtokaikon feudális főúrként gazdálkodhattak. A nemzetség magánbirtokainak kiterjedését nem ismerjük, de „aligha tévedünk, hogyha azt hisszük, hogy az ő kezükön volt az a fejlett mezőgazdasággal művelt uradalom, amely négy mezővárost (Halas, Madaras, Tavankút, Szabadka) és számos falut foglal magában és később Káthai Mihály jász-kun ispán igazgatása alatt állott, majd a Hunyadiak kezére került” – írja Györffy György neves történész.¹³

A budai országgyűlés a 14. század közepén szabályozza az úrszéki bíráskodást, s ezután mind gyakrabban tartottak megyei, vagy több megyére kiterjedő nemesi közgyűléseket, amelyeken a büntetéseket és a feudális renddel szemben álló személyeket törvények kívül helyezték, proskribálták. A listán szereplőket bárki megölhette minden bírói eljárás nélkül. Szabadka első okleveles említése is ilyen ügyszökhöz kapcsolódik¹⁴: 1391. május 7-én Losonczi István macsói bán Bodrog vármegye főispánja ítélik a megye tolvajai, gonosztevői fölött, s a névjegyzék megemlíti: „...Zabatkai-nak mondott Ágoston tolvajt, Pakay-i László fia András jobbágját, ugyanazon Pakay-i András szolgáját...” („...furem Agustinum dictum de Zabotka jobagionem...”).

Időközben érezhető történeti átalakulásnak lehetünk tanúi: a török nyomására elkezdődik a szerb lakosság költözködése a Balkán-félszigetről Magyarországra déli részeire.¹⁵ A szerb lakosság vidékünkre való letelepedése folytatódik több hullámban a 15. század folyamán is, pl. Szmederevő eleste (1439), majd a szerb despotizmus bukása (1459) után.¹⁶

Szabadka és környékével írott emlékekben gyakrabban csak a 15. századtól találkozunk. 1407-ben a csanádi káptalan jelenti Zsigmond királynak, hogy parancsára kiküldték hiteles emberüket, Jakabot, akinek jelentésében három vásáron: Szegeden, Zabodka faluban és Zeer faluban közhírré tették, hogy Zeer-i Posa fiai fizessék meg a bírónak és az ellenfelüknek járó 75 marka bírságot.¹⁷ 1428 októberében és decemberében Szabadkát már városként említik. Ugyanis Zsigmond király megparancsolja Káthai Mihálynak (a jászok és kunok bírójának),

testvérének, Káthai Fülöpnek és Zabathka-i tisztviseelőinek, valamint Zabathka város bírójának, esküdt polgárainak és népének, hogy haladéktalanul kötelesek visszaadni a Töttös László birtokairól elhajtott jobbágyakat és marhákat. A kalocsai káptalan arról tudósítja a királyt, hogy a város lakosai és előljárói semmiféle elégtételadásról nem hajlandók gondoskodni, sőt Töttös birtokain (a Duna környékén) igyekeznek még több kárt tenni!

Az 1429 szeptemberében, Madarason kelt oklevél tanúsága szerint Szabadka királyi szabad helység (libera villa regia). E forrásból Szabadka és Vastorok képviselőinek barátságos egyezéséről (az elkövetett kölcsönös erőszakoskodások kapcsán) értesülhetünk. Az 1436. évi oklevél azonban ismét a zabathkaiak, valamint a madarasi és tavankúti királyi népek által a báthmonostori uradalom birtokain elkövetett hatalmaskodásokról tudósít.¹⁸

Mely vidékünket érintő középkori oklevelekről tudunk még?

1439-ben Albert király a két Hunyadi Jánosnak zálogba adja Madarast, Towankwth-at (Tavankút), Zabathkát és Halast, valamint a Chewzapa falu felét 2757 arany forintért.¹⁹

1448-ban az országgyűlés érvénytelennek nyilvánítja és megsemmisíti Szemléni Gábor, Zsigmond király jegyzőjének (vagy íródeákja) titkos királyi pecséttel ellátott hamis szabadalomlevelét, amelyet Szabadkának adott. Gábor deák több, a környékünket érintő hamis oklevelet gyártott, míg őt máglyán el nem égették.²⁰

1456-ban Szabadka birtokosát, a híres törökverő Hunyadi Jánost közvetlenül a dicső nándorfehérvári (belgrádi) győzelem után Zimonyban elragadta a pestis. Szabadkát sógora, Szilágyi Mihály kapja. Miután horogszegi Szilágyi Mihály örökös nélkül hunyt el, 1459-ben Hunyadi Mátyás birtokába kerül Szabadka.²¹

1462-ben Mátyás király anyjának, Szilágyi Erzsébetnek adományozza „udvara díszesebb tartására”, többek között Györgye (a későbbi Györgyén), Baymok, Napfen (Nagyfény), Chontafeyer (Csantavér), Paly (Palics) pusztákat.²² A következő években a király több ízben huzamosabb ideig tartózkodik Bács vármegyében.

1464-ben Mátyás király – horogszegi Szilágyi Mihály halála után – Szabadkát minden hozzátartozó haszonvételeivel rokonának, dengelegi Pongrácz Jánosnak és örököseinek adományozta.²³ Városunk fontos történelmi eseménye fűződik a következő évhez. A bécsi levéltár egyik 1718-as irata arról tanúskodik, hogy 1470-ben dengelei Pongrácz János erdélyi vajda feleségével együtt felépíttette a szabadkai várat.²⁴ 1476-ban meghalt Pongrácz János és fia, Mihály örökölte Szabadkát.

1481-ben Mátyás király jelentős szabadalmakat biztosít a török területekről áttelepült szláv lakosság számára. „A rácok nem tartoznak dézsmát fizetni és miattok a keresztényeket nem szabad egyházi tilalommal sújtani...” – olvasható többek között az ötödik dekrétumban. Mátyás király 1483-ban arról tesz említést levelében, hogy az utolsó négy évben kb. 200 000 szerb költözött az országba.²⁵ Megemlíthető, hogy a török területekre való valamennyi behatolás alkalmával a magyar csapatok nagyszámú szláv lakosságot hoznak magukkal.

Őket az ország déli részeire – a gyakori török támadások miatt magyarok által elhagyott területekre – telepítik le.²⁶

Több adatunk van arra nézve, hogy Szabadka szinte állandó összetűzésben áll a felsőbb hatóságokkal. 1496-ban (vagy 1497-ben) Várdai Péter kalocsai érsek értesíti Lukács Zabathka-i plébánost, hogy a híveire kivetett dézsma megtagadása miatt kimondott interdictumot felfüggesztette a király kívánságára, ám a dézsma újabb megtagadása esetén az interdictum kimondása visszavonhatatlan.²⁷ Az 1490-es évek végén a Zabathka-i várnagyok Bodrog megyei hatalmaskodásairól tudósítanak az egykorú források.

1499 körül meghal dengelegi Pongrácz Mátyás, s miután maga után nem hagyott örökösöt, birtokai II. Ulászló királyra szállnak át.²⁸ Ekkortájt Zabadka-t, illetve Zabathka-t „castellum”-ként (kastély, erősség, vár) tüntetik fel az oklevelek.²⁹

1501 végén II. Ulászló király az oppelni hercegséget Corvin Jánostól elcserélve Zsigmondnak adja, Corvinnak pedig a magva szakadt dengelegi Pongrácz család birtokait adományozza. Az oklevél nem említi név szerint Pongrácz birtokait, de kétségtávol Szabadka Corvin János (Mátyás király természetes fia) birtokába kerül.³⁰

1502-ben Corvin János Varasdon kelt oklevelével enyinghi Therek (Török) Imre bánnak adományozza (miután már korábban zálogba adta neki) Zabathka várát, Zabathka és Madaras városokat, Thowankwth (Tavankút), Sebestyénháza (Sebestyénháza = Sebesic) és Wereseghaz (Veresegyház = Verusic) birtokait.³¹ A fehérvári keresztes konvent Therek Imrét 1506-ban iktatja be Zabathka vára és tartozékai birtokába.³² A bánnak azonban mégis hosszan tartó harcot kellett folytatnia ingatlanáért, míg végül 1519 táján Török Imre II. Lajos királytól törvényes jogcímet (királyi szentesítést) kap szabadkai birtokaira.³³

Időközben Bács és Bodrog vármegyében nagy visszhangra talál a Dózsa-féle parasztlázadás. „Számptalanok és nagyok voltak a Bácskában a pusztítások, melyeket a keresztes parasztok a nemesek személyein és birtokain véghez vittek...” – írja Iványi István, s hozzáfűzi, habár Szabadkára erre nézve adataink nincsenek, de „...hinni sem lehet, hogy annyi pusztítás közben... épen ezen helység sértetlen maradt volna”.³⁴

1521 júliusában meghal enyingi Török Imre, Szabadka földesura, belgrádi bán és várkapitány, aki Belgrád várát védte a török ellen. Halála után fia, Török Bálint követi a belgrádi bánsgásban és Szabadka birtoklásában. Ő egy ideig a szabadkai várban is lakott.³⁵

Amikor 1521 augusztusában a török kéthavi ostrom után bevette Nándorfehérvárat (Belgrád), megnyílt az út az északi részek meghódítására. A Budán megtartott országgyűlés közben kimondja, hogy Belgrád elvesztéséért Hédervári Ferenc és Török Bálint bánokat terheli a felelősség.³⁶ 1526-ban II. Szulejman szultán nagyvezére, Ibrahim elfoglalja Péterváradot, s a Duna menti várakat is hatalmába keríti. A török veszedelem immár kézzelfogható a lakosság számára... 1526. szeptember 29. és október 3. között Ibrahim csapatai Szeged elpusztítása után Szabadka alá vonultak, amelynek erődítményét erőfeszítések ellenére sem

sikerült elfoglalniuk. Verancsics Antal esztergomi érsek egykorú leírásában olvasható: „Szabadkánál az község egy tábort járt vala, kit az terekek igin vivának, de semigin vivának, de semmikipen meg nem vehetik, bikivel megmaradának”.³⁷

Ekkortájt tűnik fel Jovan Nenad (másképp: Cserni Jovan = Fekete ember), aki „Zápolyának előbb lovásza volt. Lippa tájáról felkerekedett, s a zavaros idő kedvezése alatt silány fegyverzetű paraszthaddal, mely főleg tótok, szerbek, oláhok, bolgárokból állott, a szent hit jelszava alatt szerepelni kezd. Ez népét azonban nem a török ellen vezeti, mert az már kivonult, hanem a nemesi birtokokat támadja meg” – állapítja meg Iványi István.³⁸

1526 októberében Jovan Nenad 10-12 ezres felfegyverzett alakulatával független „fejedelemséget” teremtett és székhelyét Szabadkára helyezte, majd cárnak kiáltotta ki magát. Udvartartása is volt; kincstárnoka Subota Vrlic. Török Bálint, a város földesura, Szigetről 67 lovasával titokban Szabadkára támadt, de nem sikerül a várból kiűznie Jovan Nenadot. Török Bálint azonban 1527 elején – kihasználva Jovan Nenad távollétét – 300 lovassal sikerrel veszi be a várat. A „Fekete Ember” ekkor Szegeden ütötte fel „cári” rezidenciáját. Az év közepén azonban Czibak Imre seregétől a szödi mezőn (Arad megye) döntő vereséget szenved. A megsebesült „cár” Szegedre menekült, ahol a lakosság már fegyverben várta. Jovan Nenadot puskalövés érte, de emberei kimentették, s Tornyos faluba menekítették. Itt Török Bálint emberei rátalálnak, s állítólag maga a felbőszült földesúr vágta le a fejét.³⁹ Török Bálint 1541-ben Budánál török fogságba esik, s a konstantinápolyi börtönbe hurcolják, ahol meg is hal.

Buda bevételével kezdetét veszi a másfél évszázados török megszállás korszaka. 1543-ban Szabadkát a török hódoltság megszervezésével a budai beglerbégséghez tartozó szegedi szandzsákba sorolják. Mint nagyobb helység, egy náhi (járás) főhelye lett. Várában állandó katonai egység állomásozott, alajbéggel (alkapitánnyal) az élén.⁴⁰ A sanyargatott és kifosztott lakosság a messze terjedő pusztákra menekült, s ott földbe vajt üregekben (zemunicákban), vagy a Ludasi-tó mocsárvilágában rejtőzött. Lelki vigasszal később a Szegedről jött barátok látták el őket.

1545-ben a szabadkai várparancsnok Ahmed dizdár (napi 20 akcse zsolddal), helyettese: Hussein Ahmet kiadja (napi 15 akcse zsolddal),⁴¹ 1559-ben várparancsnokok Ferhád Bedádir dizdár (napi 13 akcse), helyettese Ferhád Abdul kiaja (napi 12 akcse). Az 1573/74. évi oklevelek említést tesznek Teszvidzs aga várparancsnokról is (napi zsoldja 16 akcse).

Sokkal figyelemreméltóbb az 1578. évi török defter, amely Szabadka lakosságát is név szerint felsorolja. A várórség létszáma 52 fő. A település hűbértulosa és a katonai helyőrség várnagya Mustafa Hersek, a gazdasági ügyek tisztartója Ahmed Abdullah. Az 52 katonaház valószínűleg a sánccal körülvett városban helyezkedett el. Szabadka polgári lakosságát 48 család (háztartás) képezte, amely a körülsáncolt városrészen kívül élt. Az összeírás bíróként Mata Radosavot nevezi meg. Szabadka lakosságát az uralkodó renden kívül a földműves nép képezte, amely némi önkormányzatot élvezett.⁴² 1578-ban Szabadkán harárcsádót és földesúri járandóságot 46 család fizetett (a falubíró és a pap mentes volt a kötelezettségek alól). A jövedelmek összehasonlítását összevetve, látható, hogy Szabadka a szegedi szandzsák legszegényebb náhija.

Az 1580. évi török adóösszeírás szerint a szabadkai náhiban többek között Novi-Bajmoknak 21, Nagyfénynek 15, Gyurgyinnak 17, Kelebiának 18, Ludasnak 29, Pálegyházának 10, Sebesegyházának 13, Tavankútnak 16, Vörösegyházának 25, Szabadkának 49 háza volt.⁴³ Az 1509/91. évi adóösszeírás Szabadkán már 63, Kelebián 57, Vörösegyházán 39, Tavankúton 23, Nagyfényen 25 házat tüntet fel.⁴⁴

A törökök 1596-ban, az egri vár elfoglalása után új tartomány (vilájet) székhelyét rendezték be, ehhez tartozott a szegedi szandzsák is a szabadkai náhival. Érdekes mozzanatnak lehetünk szemtanúi: 1598 áprilisában a tavankúti, a kelebiai, a sebesegyházi, a györgyeni és a vámteleki szerbek tisztartói és papjaik vezetésével írásbeli szerződést kötöttek Pállfy Miklós esztergomi parancsnokkal, hogy különböző kedvezmények fejében a Nyitra, Vág és Garam környékére települnek át. A telepítés célja: Esztergom megerősítése a törökkel szemben.⁴⁵ Másrészt a magyar lakosság túlnyomó többsége ez idő tájt az ország északi vidékeire, biztonságosabb kiváltságos városokba (Kecskemét, Körös, Cegléd) menekült. Helyébe újabb szláv lakosság települt. A 16. század második felétől már többnyire szláv településként jegyezhető: Bajmok, Györgyén, Ludas, Madaras, Palics, Tavankút, Tompa és Szabadka.⁴⁶

A 17. század folyamán érezhető már a török birodalom hanyatlása. Állandó teherként nehezedett a falvak népére a török és a magyar várkatonák portyázása. Sok személyt fogságba ejtettek és nagy számban állatukat elhajtották.⁴⁷ Sok falusi jobbágy biztonsági okokból a szultán közvetlen fennhatósága alá tartozó városokba húzódik. Bácskában a lakosság nagyarányú mozgására kerül sor; szervezetten és szervezetlenül kerül sor a telepítésekre. A török kizárólag délszláv lakosságot telepít a bácskai és bánáti részre. Tömegével érkeztek – szervezetlenül – vidékünk elnéptelenedett területeire a Balkán-félszigetről. A török hódoltság 1650–1680 közötti időszakára értékes forrásanyagot kínál a beszercebányai (Banska Bystrica) levéltárban őrzött Koháry család levéltára,⁴⁸ anyaga között mintegy 230 dokumentum vonatkozik Jugoszlávia területére, ebből több Szabadka környékére.⁴⁹ Ezek az iratok főként a környező falvak (Ludas, Tavankút, Kelebia stb.) jobbágynak Koháry István füleki várkapitányhoz intézett panaszleveleit tartalmazzák a füleki katonák fosztogatásaival, öldökléseivel, a szerb falvak adófizetési kérdéseivel kapcsolatban. A jobbágságot szipolyozta tehát mind a török, mind a magyar, de teljes tönkretételük egyik hatalomnak sem volt érdeke.⁵⁰ A jobbágylevelekből kitérni, hogy a parasztság fő megélhetési forrása – hála a hatalmas legelőknek – az állattenyésztés. A jószágok után csekély adót, darabonként egy oszporát, azaz egy krajcárt kellett fizetniük. Az állattartás méreteire utal pl. az a tény, hogy egyetlen tavankúti embertől 24 ökröt, Zobnaticáról 84 lovat, Ludasról 400 marhát és 80 lovat hajtottak el a füleki katonák...⁵¹

A török uralom végén megnövekedett az adóztatás, az élelmiszereket kényszerárfolyamon vásárolták fel, súlyosbodnak a lakosság életkörülményei. A Szeged-alsóvárosi ferences rendház krónika feljegyzései többek között az alábbiakról tudósítanak 1682 táján: Martonos, Kanizsa, Zenta és Szabadka „dalmata” lakossága „... sem a nádas rétegekben, sem a pusztáknak buckás üregeiben fel

nem találhattak menedékhelyeket, hanem házi butoraikkal együtt ezen szegedi konventnak kerített falai közé futamodtak és mintegy hat hónapig a szegedi atyák oltalma alatt menekedtek meg a végső veszélytől...”.⁵² Vidékünk népe is csak akkor kezdett fellélegezni, amikor a törökök 1683-ban Bécs alatt, majd 1686-ban Buda ostrománál súlyos vereséget szenvedtek. Megváltásként érezte a lakosság a császári seregek megérkezését. Szabadkát 1686 októberében szabadították fel a török uralom alól.⁵³

A törökök kivonulása után szomorú látványt nyújtott a vidék: a falvak elpusztultak vagy elnéptelenedtek, és elszigetelve álltak Szabadkától. Az osztrák hadsereg egyik 1686. évi jelentéséből kitűnik, hogy a Szabadkához csatolandó Ludason 200, Kelebián 60, Tavankúton 40, Sebesityen 10, Csantavéren 20, Zobnaticán 40, Nagyfényen 100 és Bajmokon 200 háztartás található.⁵⁴ A város és a környező falvak benépesítésére csak lassan kerül sor. Azonban a török továbbra sem nyugszik: gyakoriak hadseregének vidékünkön való portyázásai, nyugtalanító becsapásai. Közben fokozódik a szláv lakosság török területekről való átáramlása, sőt a császári udvar különféle előjogokat biztosít részükre. Az ország déli határ részein felállított határőrséget nagy többségben a szláv népelemből szervezték meg és jelentős kedvezményben (adókönyvités, letelepedésre biztosított hely, vallásszabadság stb.) részesítették őket.

A határőrvidéki korszak (1686–1743) vidékünknek a török hatalom alól való végleges felszabadulását jelentette. E folyamat csak lassan következett be, mert a török hadsereg váratlan mozgása, felbukkanása sokáig veszélyeztette Észak-Bácska lakosságát is.

Az 1697. évi győzelmes zentai csatát követő 1699. évi karlócai béke és az 1702–1703-ban végleg megszervezett tiszai határőrvidék Szabadkát még inkább az osztrák császári udvarhoz fűzi. Ez újabb megpróbáltatások elé állítja a várost. A Szucsich családból való kapitányok által lakott szabadkai vár – valamennyi Tisza menti őrhellyel együtt – katonai tekintetben Nehem szegedi várparancsnoknak volt alárendelve.⁵⁵ A vár szilárd anyagból készült és három emeletes épület volt, északi és déli oldalán egy-egy torony magasodott. Amikor e várat később templommá alakították át, az északi tornyot ledöntötték, a délit pedig magasabbra emelték. Az erődítményt két nagy árok (sánc) vette körül; a belső közvetlenül az épületet övezte és állandóan katonák őrködtek mellette; a külső sánc sokkal tágabb volt: a Rogina-bara állóvíz, és a szerb templom mellett húzódott.⁵⁶ Időközben Szabadkához csatolják a következő 12 nagy kiterjedésű pusztát: Csantavér, Verusity, Tompa, Ludas, Zobnatica, Nagyfény, Vantelek, Györgyén, Bajmak, Tavankút, Sebesity és Kelebia. Ezzel jelentősen megnövekedett a város területe. Lakosainak száma 1702-ben csaknem kétezer, 1720-ban meghaladta a 2200 lelket. A Szegedhez tartozó tiszai határőrvidék katonai helységei (sáncai) összesen ezer lovas és ötszáz gyalogos katonát tartoztak kiállítani. Ebből Zomborra 272, Szabadkára 205 katona esett. Az adófizetésben azonban Szabadkát a leggazdagabb helyként tüntették fel. Az 1730-as években a tiszai határvidék köteles évenként 24 000 forint császári illetékpénzzel gazdagítani a szegedi kamarai tisztartóság (praefectura) pénztárát. Szabadka ehhez évenként 5234 forinttal járult hozzá.⁵⁷

A pozsareváci béke (1718) után a török határ jóval délebbre, Szerbia területére tolódott el.

Napirendre kerül a határőrvidék további sorsa, annál is inkább, mert időközben már érezhetően meglazult a határőrség erkölcsi magatartása. Egyre-másra folytatták rablókalandjaikat, hatalmaskodásaikat, amiért a vármegye minduntalan kénytelen panaszt emelni a királyi kamaránál. Állandó panasz tárgyát képezte az, hogy akik az adófizetést el akarták kerülni (marhakereskedők, iparosok), oltalmat nyerhettek a határőrség (katonai) helyiségeiben és a vármegye kérésére sem szolgáltatták ki őket. A katonai sáncok lakossága ezért nagyon megszorodott; pl. Szabadkán az 1737. évi összeírás már nem 205 határőrrel, hanem 645 fegyverforgatóról és 95 szolgálatra képtelenről tesz említést.⁵⁸ A megszorodott katonai személyzetnek több területre (földre) volt szüksége, és részben ez váltotta ki Szabadka és Szeged között az 1748-ig tartó elkeseredett „határ-villongások”-at.

A történetek ellenére azonban egyelőre nem oszlatják fel a határőrséget, sőt alkalma adódik a katonaságnak erejét „fitogatni” a harctereken. Így Szabadkáról Szucsich Jakab kapitány vezetése alatt egy lovas század a sziléziai határon, majd százánál többen a török elleni háborúban, végül ismét a sziléziai hadjáratokban néhány százan teljesítenek szolgálatot.⁵⁹ A török háborúval kapcsolatban említhető a pestisjárvány, amelynek Szabadkán több száz személy esett áldozatul. A pestistől való szabadulás emlékére a szabadkai barátok 1738 őszén lerakták a Rokus-kápolna alapját a Zombori út elején.

A vármegye erőfeszítésére lassan bekövetkezik a tiszai határőrvidék polgárisítása. Szabadka 1743 tavaszától nem tartozott többé a katonai kormány irányítása alá, hanem mint szabadalmazott kamarai mezőváros a vármegye joghatósága alá került.⁶⁰

A királynő Prágában 1743. május 7-én hitelesítette a szabadságlevelet (privilegiumot), amelynek értelmében városunk nevét Szent-Mariara változtatja; hatálytalanítja a katonai kormány hatáskörét és évenként három vásártartási jogot biztosít. Június 28-án Pozsonyban aláírják a magyar kir. kamarával kötött ún. örökös szerződést, amely részletesebben szól Szabadka és a vármegye, valamint a kamara közötti viszonyról. Vagyis: a várost felmentik a katonai hatóság alól és polgári hatóság alá rendelik; a várost felmentik a katonai hatóság alól és polgári hatóság alá rendelik; a város a vármegyének és a kamarának tartozik engedelmeskedni; biztosítják a már említett 12 pusztá használatát; engedélyezik az iparosok letelepedését; a városi tanácsot „teljes hatalommal” ruházzák fel; a lakosságot felszabadítják a kisdézsmá (tizedadó) és a kilencedadó alól; engedélyezik a szárazmalmok, korcsmák, csárdák, tégláégetők építését, de az akasztófa és szégyenoszlop felállítását is...⁶¹

A szabadságlevél és az örökös szerződés életbe léptetése főként a még mindig létező szerb határőrök elégedetlenségét váltja ki; szabadalmaikra hivatkozva sokáig nem akarták letenni a fegyvert és nem voltak hajlandók alárendelt szerepet játszani a polgári hatósággal szemben. Ilyen rendezetlen körülmények ellenére a városi tanács rendszeresen tarthatja gyűléseit, s nagy

nehézségek árán végül sikerült kieszközölnie, hogy a határőrség 1746-ban elhagyja a várost. Ekkor már a vármegye még jobban kiterjesztheti hatáskörét Szabadkára.

Immár a város erőteljesebben léphet a polgári fejlődés útjára. Egyre több vidéki lakos fejezi ki letelepedési szándékát, növekszik az iparosok száma is. Közben közzéteszik az első rendőri hirdetményt, amelyből kitűnik, hogy csaknem minden vétségért 25 bot jár.⁶² A város igyekszik rendezni adózási ügyét. Az 1748. évi összeírás szerint volt Szabadkán 586,5 bunyevác, 64,5 szerb (rác), 56,5 magyar és 51,5 nemes, vagyis összesen 759 adózó család. A vármegye ezekre vagyoni állapotuk arányában 3045 dikát rótt ki. E szerint a polgárookra 14 5/8-ad és a nemesekre 2 3/8-ad palatinális portát (egyenként 455 forint 30 kr.), tehát összesen 17 portát vetett ki 7743 forint 23,5 krajcár évi kontribúcióval. A királynő 1747 októberi határozata felmentette a vármegye nemeseit a személyi terhek (pl. katonaszállásolás, -tartás, -élelmezés, -fuvarozás, előfogatok adása) alól, de ezért évenként 300 forintot tartoztak a városi pénztárba fizetni.⁶³

A város önállóságra való törekvését igazolja az örökös szerződés módosítása 1749-ben. E dokumentum most többek között kimondja: „Sem katonai, sem kamarai tiszt e város lakosait nem kényszerítheti ingyen munkára ún. robotokra.” Ezentúl nagyobb gondot fordítanak a város főrendezésére, kiépítésére is. 1751-ben felépül az első városháza és ezután nem magánházban tartják a tanácsüléseket. A városi tanács néhány figyelemre méltó döntést hoz: „Senki ne merjen ezentúl a tanács tudta és beleegyezése nélkül házat vagy szőlőt eladni vagy megvenni... Senki ne merjen a tanács beleegyezése nélkül házat építeni, vagy kertnek, szőlőnek telket elfoglalni és körülárkolni... Senki a tanácsnokok által sem fogadható be a városba az egész tanács tudta nélkül... Zsellérek és bizonytalan tartózkodású egyének engedély nélkül nem vehetnek házat, szőlőt vagy arra való földet... Aki házat eladja és mást akar építeni vagy venni, tehát házzal kereskedik – az a vételre vagy az építésre nem kap engedélyt... Aki idegen embert bejelentés nélkül házába befogad, az nagy büntetést kap vagy pedig 3 nap alatt avval együtt maga is a városból kiküldetik.”⁶⁴

A királyi kamara nem nézte jó szemmel a városi hatóság minden intézkedését, az iránta való viszonyulást. Különösen olaj volt a tüzre az örökös szerződésben foglalt „ingyenmunka”, valamint az adóztatás kérdése, módja. Szabadkának 1756–1759 között viszálya volt a kamarai dézsmaszedők visszaéléseivel és önkényével, az előfogatok biztosításával, a fuvarozás körülményeivel stb. kapcsolatban, mert a kamarai tisztek nem tartották tiszteletben a város privilégiumi jogait. Szabadka 16 pontban adja elő sérelmeit. Hangsúlyozza, hogy a királyi kamara mint földesúr számos esetben törvénysértést vétett, és kézzelfogható bizonyítékokkal támasztja alá érveléseit. Végül Grassalkovics Antal kincstári elnök részben engedményekkel, illetve kompromisszumos megoldásokkal véget vetett e kényelmetlen ügynek, s a város egy lépéssel közelebb juthatott a szabad királyi városi jog megszerzéséhez. Szabadkának szabadalmainál fogva „teljes” magisztrátusa volt, amely a városban és a hozzá tartozó külterületeken intézte a közigazgatást, igazságot szolgáltatott, bünfenyítő törvényszéket tartott, sőt kezdetben adóját is közvetlenül a hadi pénztárba juttatta el. Nem véletlen tehát, hogy a város már az 1760-as évektől szabad királyi jog

elnyerésére törekedett. A királyhoz intézett folyamodványokban és a deputációk nem győzik eleget hangsúlyozni, hogy Szabadka a határőrvidéki korszaktól az osztrák uralkodó ház iránti hűségét juttatta kifejezésre és kamarai mezővárosi státusát már túlnötte. Semmivel sem voltak nagyobb érdemei Zombornak és Újvidéknek, amelyeket már szabad királyi városi rangra emeltek az 1740-es évek végén – érveltek városatyáink. A királynő azonban egyelőre nem tesz eleget a kérelemnek, szerinte nincs meg az alapfeltétel: az élénk kereskedelem és a fejlett ipar. Ekkortájt a város házainak száma 2300 és csak néhány iparágat űznek. A lakosság többsége földműves, a pusztákat és a helységekkel az összeköttetése fejletlen.

Közben előtérbe kerül az előfogatok kérdése, valamint a környező puszták betelepítése. Cothman Antal kamarai tanácsos 1763-ban tanácsolja a szabadkai magisztrátusnak, hogy a szállásokat az országút mellé vonják össze és így falvakat alakítsanak. E célra – a Szegedre való katonai közlekedés megkönnyítésére és az előfogatok felváltására – Bajmok- és Ludaspuszta betelepítését javasolja. Egyelőre azonban csak Bajmok telepítésére kerül sor az 1770-es évek elejétől.⁶⁵

A városi hatóság továbbra sem nyugszik. Igaz ugyan, hogy az 1743. évi privilégium pallosjogot, vámmentességet, heti és évi vásártartást, a robot alól való felmentést stb. biztosított a városnak, de e kiváltságok nem lendítették fel a mezővárost kellőképpen. Az iparosok és a kereskedők nem szívesen keresik fel Szabadkát, jóllehet a városatyák kész házakat és több évi adómentességet ígérnek nekik. Ha nagyobb költséggel is, de a szabad királyi városokba mennek, ahol szabad polgárként élhetnek; oda, ahol sokféle műveltség és társadalmi körülmények között élő lakossal érintkezhetnek.

Nemcsak állhatosságra és kitartó követelésre, hanem a város fejlődésében kézzelfogható változásra is szükség volt ahhoz, hogy Mária Terézia királynő 1779. január 22-én végre teljesítse a lakosság óháját: Szent Máriát (Szabadkát) hivatalosan szabad királyi városi rangra emeli, majd Mária Theresiopolisra kereszteli a várost.⁶⁶

Innen kezdődött Szabadka gazdasági és kulturális életének fejlődése,⁶⁷ miután felszabadult a kamarai – mint földesúri – hatóság alól. Szabadka szabad királyi város maga fölött csak a szent koronát és a királyt ismeri el, de a földesúrként szerzett földjeiből kifolyólag el kell ismernie a vármegyei hatóságot is. A belső és a külső tanács által önkormányzati joggal rendelkezik a saját területén, vagyis közigazgatási, gazdasági, polgári és igazságszolgáltatás tekintetében maga gyakorolja a törvényhatóságot. A szabad királyi városok közigazgatási ügyekben a helytartótanáctól, gazdasági tekintetben az udvari kamarától függték. A kamara a városokban észlelt hiányosságok és visszaélések kiküszöbölésére biztosokat küldhetett ki, akiknek intézkedései (a hatósági ügyekbe való súlyosabb beavatkozások) révén többször forgott veszélyben a város önállósága, szabadsága.

Maria Theresiopolis (Szabadka) 1779. évi szabadalomlevele többek között az alábbiakat tartalmazza: kidomborítja a város érdemeit a határőrvidéki korszakban; továbbra is birtokolhatja a 12 pusztát, valamint a Jeszenovác (Körös)-patakot és a Palicsi-tavat; nagyobb számban telepedhetnek csakis a katolikus vallású iparosok; ezentúl is kötelező a katonai előfogatok biztosítása; a

görög nem egyesült vallású „rácok” (szerbek) ezentúl is élvezhették „nemzeti szabadalmaikat”, de „polgárok” e városban csakis a katolikus vallású egyének lehetnek; a város önkormányzati joga sérthetetlen...

Szabadka a továbbiakban hosszas viszálykodásba és pörösködésbe keveredett a vármegyével az előfogatok kérdésében. A királynő halála (1780) még inkább nehezítette az ügy megoldását. A város most II. József királytól várja az előfogatok adásának megszüntetését, annál is inkább, mert a jelenlegi helyzet elriasztja az iparosok letelepedését. Elfogadhatatlan immár a vármegye céljaira katonai előfogatokat biztosítani, mert ez nem fér össze a város polgári státusával. Az 1785. évi királyi rendelet már kimondja, mihelyt Csantavért és Bajmokat, illetve Sándort betelepítik, Szabadka mentesül az előfogatok alól. Ezután majd e falvak viselik a terheket. Azonkívül más nehézségek is felmerültek a városban: a földek birtoklásában, a pénztári kezelés terén stb. nagy zűrzavar uralkodott. E bajok orvoslására biztosként Ürményi Mihály kamarai tanácsost és jószágigazgatót küldik Szabadkára 1782-től, majd több év után Gludovác József királyi biztos intézkedett itt, de különösebb eredmény nélkül. A lakosság elégedetlenségét fokozták még II. József újításai és a törökök elleni háború okozta rendkívüli teher. A katonaság elszállásolása, ételmezése, a város környéki utak rendezése stb. roppant súlyos helyzetbe hozta a lakosságot. Hasonló kilátástalan helyzetbe került Szabadka az 1792-től kezdődő és több évig tartó francia háborúk idején is, mert nagy hadisegélyt kellett fizetnie, természetben juttatásokat eszközölnie, több száz katonát adnia. Ezenkívül más terhek is neheztedek a városra: a járványos betegségek, szárazság stb.

Napóleon császár hadjáratai után értesülhettek a szabad királyi városok arról a királyi rendeletről, amely a rendkívüli államkiadások következtében megürült pénztárt részben a kereskedő osztály megadóztatásával ellensúlyozná. Erre a szabadkai kereskedők kérik a város nemeseinek a megadóztatását is, mire a király a követelt 25 ezerből 9 ezer forintot elenged!

Miután a béke helyreállt, 1820-tól Szabadkán királyi biztosként Scultety Ferencet nevezik ki, aki minden fontosabb városi ügyben intézkedett: építészeti szabályzatot léptetett életbe, beszüntette a visszaéléseket, sürgette a szegényügyi kérdések megoldását, nagyobb gondot fordított a közművelődés terjesztésére.⁶⁸ A csaknem harmincezer lakosú városban a lakosság műveltsége igen alacsony, s a hatóság népiskolák építését rendeli el; 1825-ben megnyílik a rajziskola, amely a későbbiek során jelentős szerepet játszik a város művelődési életében. Később a vándorszínészek is nagyobb érdeklődést tanúsítanak a város iránt, lassan a zene-művészet, az egészségügy, valamint az ipar és a kereskedelem fejlesztésére is többet áldoz a hatóság. Mint szabad királyi város, egyre nagyobb erőfeszítést tesz az építkezés tekintetében. Különösen figyelemre méltó, hogy 1825. szeptember 15-én jóváhagyják a városháza építési terveit, s 1828-ban az új épületet nagy ünnepség közepette felavatják.

Szabadka a gazdasági és kulturális fejlődés új útjára lépett, de kezdetben ennek olyan „áryoldal”-át is el kellett viselnie, mint pl. Blagoevics Ábrahám házipénztárnok és Rómics Albert ellenőr nagy visszhangot keltett, 44 337 forint és 43 krajcár pénzsikkasztása, ami csak az 1828. évi tisztújítás alkalmával pattant ki.⁶⁹

Külön kell szólnunk a különböző történelmi korszakok szabadkai lakosságáról. Kik, mely népek éltek és fordultak meg a vidéken az elmúlt évszázadok során?

A történettudomány és a régészeti leletek tanúsága szerint e tájon többek között az alábbi néptörzsek tartózkodtak hosszabb-rövidebb ideig⁷⁰: kimerek (i. e. 700 körül) – iráni nyelvet beszélő népcsoport; szkíták (i. e. 550 körül) – iráni nyelveket beszélő ókori népek; kelta scordiscusok (i. e. 250 körül) – indogermán eredetű népek; dákok (i. e. 60 körül) – trák eredetű nép; szarmata jazigok (i. u. 25 táján) – szkítákkal rokon, iráni nyelvet beszélő nomád néptörzs; szarmata roxolánok (i. u. 260 táján) – iráni nyelvet beszélő néptörzs; gepidák (i. u. 340-től) – germán eredetű nép; gótok (i. u. 380-tól) – germán néptörzs; alánok (i. u. 380-tól) – iráni eredetű lovasnomádok; hunok (i. u. 380-tól) – belső-ázsiai eredetű nomád nép; szlávok (VI. század tájától); avarok (VI. századtól) – török-tatár eredetű lovasnomád nép; magyarok (X. századtól).

Megtelepedtek vidékünkön ezenkívül még a későbbiek során: kun (török nyelvű nomád nép), török, különböző szláv, majd a XVIII. századtól kisebb létszámú német és egyéb népek is.

A fentiekből kitűnik: a régészettől és a levéltári kutatásoktól várható, hogy némi hírt adnak az évszázadok során e tájon élt, illetve máig élő népek életkörülményeiről, kultúrájuk kölcsönhatásairól, társadalmi viszonyairól stb. Ezenkívül a nyelv-, illetve névtudomány (a történelmi helynevek révén) tisztázhat számos, mindmáig nyitott szakmai kérdést.

Eljtsünk néhány szót legrégebbi személyneveinkről is. Előre kell bocsátani, megnehezíti a kutatásokat, hogy viszonylag kevés középkori oklevél tartalmaz Szabadkára és környékére vonatkozó személyi adatot. A legkorábbi hírtünk 1297-ből származik, s Simon filius Wasa de Kelyb személy nevében valószínűleg Kelebia (falu?) rejtőzik.⁷¹ Az 1391. évi latin nyelvű oklevél, amelyben először fordul elő városunk, említést tesz a „Zabatkai-nak mondott Ágoston tolvaj”-ról, Pakay-i András szolgájáról („... furem Agustinum dictum de Zabatka, jobagionem...”).⁷² 1423-ban az egyik oklevél Pap Péter László fia birtokaként tünteti fel Verese gyház pusztát, amely a későbbi Verusiccsal azonosítható.⁷³ 1429-ben Kathai Mihály (a jászok és kunok bírása) szabadkai tisztjei: Mező Péter, Paulii János, Mihály és Péter.⁷⁴ 1460-ban Sebestyén (Sebastianus) szabadkai kereskedő az újlaki küldöttek előtt esküvel tanúsítja, hogy 6 éves Péter fia két éven át vér-folyásban szenvedett, de Kapisztrán János ferences szerzetes sírja előtt a fiú meggyógyult.⁷⁵ 1483-ban a kalocsai érsek értesíti Lukács szabadkai plébánost, hogy a híveire kivetett dézsma megtagadása miatt kimondott interdiktumot felfüggesztette.⁷⁶ 1499-ben Hathaz-i Porkoláb László és Kis Péter szabadkai várnagyok több ízben hatalmaskodtak a környéki birtokokon.⁷⁷ 1505-ben Bodrog megyében vizsgálatot tartottak Böröck szabadkai várnagy hatalmaskodása ügyében.⁷⁸ 1515-ben Mikhael de Zabatkke (Szabadkai Mihály) deák megírja Beriszló Péter veszprémi püspök harcairól szóló dicsőítő énekét.⁷⁹ 1515 körül Johannes Parvus (Kis János) szabadkai intézőnek kifizettek 58 forintot és 73 denariust.⁸⁰ Egy 1516. évi oklevél szerint a szabadkai Zabo (Szabó) Lukács

jelenlétében beiktatták birtokába Magoch-i Porkoláb Mártont és fiait.⁸¹ 1535-ben egy oklevél említést tesz egy Petrus de Zabathka (Szabadkai Péter) ferencesről.⁸²

Mint látjuk, a középkorból és közvetlenül utána is csak szórványos adataink vannak szabadkai vonatkozású személynevekre.⁸³ Tudtunkkal az 1578. évi török defter a legrégebb olyan összeírás, amely Szabadka lakosságát név szerint is felsorolja.⁸⁴

Mennyi volt a város lakosainak száma a különböző történelmi korszakokban?

Adatok hiányában a középkorra vonatkozólag nem könnyű válaszolni. Alapos településtörténelmi kutatásokkal, összehasonlítható vizsgálatokkal azonban megállapították, hogy az ország falvainak lakosságátalaga az 1400-as évek elejétől 86 lélek (17-18 háztartás) körül mozgott.⁸⁵ Szabó István statisztikai felméréséből óvatosan arra következtethetünk, hogy Szabadka falu lakosságszáma a középkorban átlag 80–100 lélek.⁸⁶ Szabadkát 1428 decemberétől már mezővárosként (oppidum) említi az oklevél, ami ugyancsak megnehezíti a vizsgálódást, mert nem tudjuk, milyen nagyságú mezővárosról van szó. Ha ugyanis faluszerű nagyságra gondolunk, akkor – a településtörténelmi felmérésből következtetve – lakosainak száma 100–150 fő (20–30 háztartás) között mozoghatott.⁸⁷ Hangsúlyozni szükséges azonban, hogy a középkori mezőváros átlag négyszer-ötször nagyobb volt, mint a falvak átlaga.⁸⁸

Az 1578. évi török defter adata szerint a szabadkai várórség létszáma 52 fő, míg a város polgári lakosságát 48 család (háztartás) képezte.⁸⁹ Két évvel később, 1580-ban a forrás eggyel több adózó házat tüntet fel, az 1590. évi defter pedig 63 családfőt említ név nélkül.⁹⁰ A 17. és 18. században egyre gyarapodik a város és környékének szláv (elsősorban bunyevác és szerb) lakossága, de lassan megnövekszik a magyaron kívül több más nemzetiség létszáma is. 1702-ben Szabadka összlakossága 1969; 1748-ban háztartásainak száma 562; 1765-ben a városban 1309 ház volt összesen 9556 lakossal; 1766-ban 9730, 1770-ben 9840, 1771-ben 10 252, 1772-ben 10 364, 1778-ban 21 471 lélekre emelkedett a lakosság száma. Szabadka szabad királyi városi korszakában többek között így alakul lakosainak száma: 1779-ben adóztatás alá esett 2362 ház; 1780-ban a 2327 adózó házban 18 370 lélek lakott; 1781-ben 2470 házban 19 373 lélek élt; 1782-ben 2566 házban 19 190 lélek; 1783-ban csak 17 905 lakos; 1788-ban az összlakosság száma 20 147 (más kimutatás szerint 20 708); 1805-ben 21 537 lélek; 1817-ben 3919 házban 30 242 lélek; 1818-ban 3994 házban 30 015 lélek lakott; 1820-ban megmaradt a házak száma, s a lakosság száma 32 274-ra növekedett; 1825–1830-ig 4000 ház volt a városban, de a lakosság száma 1828-ban volt a legmagasabb: 34 358 lélek. Csak az 1840-es években gyarapodott ennél nagyobbra a város lakosságszáma.⁹¹

Ha az ország városait nagyságkategóriák szerint vizsgáljuk, azonnal szembetűnik Szabadka előkelő helyezése a különböző történelmi időszakokban.⁹² Az összehasonlítás érdekessége igényli, hogy a dolgozat címének határévé (1828) kissé kiszélesítsük.

Íme, néhány a legnépesebb városok közül:

Év	Város	Lélekszám
1787	1. Budapest	52 944
	2. Debrecen	29 153
	3. Pozsony	26 898
	6. Szabadka	20 708
	12. Zombor	13 360
1830	1. Budapest	101 127
	2. Debrecen	48 840
	3. Kecskemét	35 568
	4. Pozsony	35 254
	5. Szabadka	32 984
	10. Zombor	21 086
1857	18. Újvidék	17 332
	1. Budapest	186 945
1869	2. Szeged	62 700
	3. Szabadka	53 499
	4. Pozsony	43 863
	14. Zombor	22 436
	1. Budapest	270 685
1880	2. Szeged	71 022
	3. Szabadka	56 323
	4. Hódmezővásárhely	49 153
	15. Zombor	24 309
	1. Budapest	360 551
1890	2. Szeged	73 675
	3. Szabadka	61 367
	4. Hódmezővásárhely	52 424
	1. Budapest	505 763
1900	2. Szeged	87 410
	3. Szabadka	73 526
	4. Debrecen	58 952
	1. Budapest	732 322
	2. Szeged	102 991
	3. Szabadka	82 122
	4. Debrecen	75 006
	5. Pozsony	65 867

Jegyzetek

- ¹ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: OL), DL. 78060. Lásd még: Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*, I. rész. Szabadka, 1886, 36. (a továbbiakban: Iványi, I. Magyar László: *A 600. évforduló elé* (Još 3 godine do 6 vekova). Pro Memoria. No. 5. Szabadka, 1988, 8.

- ² Ezúttal a város nevének néhány forrásban való előfordulását közöltük. Megjegyezzük, hogy a hivatalos elnevezésekkel egy időben még számos alakban szerepel Szabadka neve a különböző levéltári iratokban. Lásd: Iványi I. 5–11; Szekeres László: *Szabadkai helynevek*. Helytörténeti kézikönyv. Életjel, 1975, 47; Magyar László: *Szabadka neve írott emlékekben* (kézirat); Dr. Dušan J. Popović: *Srbi u Bačkoj do kraja osamnaestog veka* (Istorija naselja i stanovništva) Beograd, 1952, 152. (A szerző lábjegyzet nélkül közli: „Kao Subotica zabeležena je prvi put 1566”.) A továbbiakban: D. J. Popović.
- ³ Hronološka istorija Subotice – Szabadka történeti kronológiája. I. kötet, 1. füzet. Szabadka, 1989, 1 (kézirat). A továbbiakban: Szabadka történeti kronológiája.
- ⁴ Szabadka történeti kronológiája 4–13.
- ⁵ Uo. 14.
- ⁶ Györfly György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. Budapest, 1987, 708 (a továbbiakban: Györfly).
- ⁷ Szabadka történeti kronológiája 14–15. Lásd még: Szekeres László: *Középkori települések Északkelet-Bácskában*. Újvidék, 1983, 5–10, 60–76.
- ⁸ Györfly 722
- ⁹ Szabadka történeti kronológiája 15.
- ¹⁰ Uo.
- ¹¹ Uo. 17.
- ¹² Uo. 18.
- ¹³ Györfly György: *A kunok feudalizálódása*. Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14. században. Budapest, 1953, 137.
- ¹⁴ OL, DL 78060. Lásd még: Kapocs Nándor–Kőhegyi Mihály: *Katymár és környékének középkori oklevelei a Zichy okmánytárban*. Baja, 1983, 88–90.
- ¹⁵ D. J. Popović, 17.
- ¹⁶ Dr. Miroslav Popović–Dr. Jovan Dinić: *Urbano-Geografska proučavanja naselja Jugoslavije*. Primer velikog panonskog naselja Subotice. Beograd, 1978, 29.
- ¹⁷ OL, DL 92290. Lásd még: Érszegi Géza: *Adatok Szeged középkori történetéhez*. Tanulmányok Csongrád megye történetéből VI. Szeged, 1982, 15–16.
- ¹⁸ OL, DL 80558. Lásd még: Szabadka történeti kronológiája 22–23.
- ¹⁹ OL, DL 13376.
- ²⁰ Iványi, I. 38.
- ²¹ Uo. 40.
- ²² OL, DL 15703.
- ²³ Iványi, I. 40.
- ²⁴ Hofkammerarchiv, Wien. Hoff. Ung. r. Fasz. 507. Mai, 1718. Lásd még: Szabadka történeti kronológiája 25–26.
- ²⁵ Magyarország melléktartományainak okelevéltára, II. Bp. 1907, 389; Dr. Aleksa Ivić: *Istorija Srba u Vojvodini od najstarijih vremena do osnivanja Potiskopomoriske granice (1703)*. Novi Sad, 1929, 24. (A továbbiakban: A. Ivić.)
- ²⁶ A. Ivić uo.

- 27 Iványi, I. 40–41.
- 28 Iványi István: *Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára* I. Szabadka, 1909, 110. (A továbbiakban: Iványi helynévtára I.)
- 29 OL, DL 88830.
- 30 Iványi, I. 41.
- 31 OL, DL 88874.
- 32 OL, DL 88951.
- 33 Iványi, I. 43.
- 34 Uo. 45.
- 35 Uo. 44.
- 36 *Magyarország történelmi kronológiája* I. Főszerkesztő: Benda Kálmán. Bp. 1986, 337.
- 37 *Monumenta Hungariae Historica* II. oszt. 3. kötet. Verancsics Antal összes munkái. Közli: Szalay László. II. kötet. Történelmi dolgozatok magyar nyelven. Pest, 1857, 24–25.
- 38 Iványi, I. 49.
- 39 *Szeged története*, I. kötet. Szerkesztette: Kristó Gyula. Szeged, 1983, 501–502.
- 40 Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története*, II. (a továbbiakban: Iványi, II.). Szabadka, 1892. Okmánytár 12.
- 41 Österreichische Nationalbibliothek, mixt. 561. fol. 42–43.
- 42 T. Halasi–Kun: *Sixteenth-century Turkish settlements in Southern Hungary*. Türk Tarih Kurumu–Belleten Cilt: XXVIII. Ocak, 1964. Sayi: 109, Ankara, 18–19. (A továbbiakban: T. Halasi–Kun). Lásd még: Dr. Györe Kornél: *Egy XVI. századbeli adat Szabadka lakosságáról*. Üzenet, 1976, 12. szám. Szabadka, 690–691. (A továbbiakban: Györe K.)
- 43 Iványi, I. 69–70.
- 44 *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiája*, I. Szerkesztette: Dudás Gyula. Zombor, 1896, 239.
- 45 Takáts Sándor: *Telepitések Esztergom vidékére a XVI-ik század végén*. Századok, 1903, 534–535.
- 46 *Bács-Bodrog vármegye*, II. Szerkesztette Dr. Borovszky Samu. Budapest, 1909, 102–103.
- 47 Hegedűs Antal: *A bácskai jobbágyok a török hódoltság végén (1660–1680)*. Létünk, 1981. január–február, 1. szám. Újvidék, 147–148. (A továbbiakban: Hegedűs)
- 48 Štatny oblastny archiv v Banskej Bystrici, Rodovi archiv Koháry–Coburgocov.
- 49 Hegedűs, 157.
- 50 Uo. 149.
- 51 Uo. 150, 155.
- 52 *Csongrád megye évszázadai*. Történelmi olvasókönyv I. A honfoglalástól a polgári forradalom és szabadságharc végéig. Szerkesztette Blazovich László. Szeged. 1985, 180–181.

- 53 *Bács-Bodrog vármegye* I. Szerkesztette Dr. Borovszky Samu. Budapest, 1909, 121.
- 54 Hofkammerarchiv, Wien. Hoff. Ung. 1686 év. r. Fasz. 327. Lásd: Hronološka istorija Subotice – Szabadka történeti kronológiája. I. kötet. 2. füzet (kézirat). Szabadka, 1989, 1.
- 55 Iványi, I. 100.
- 56 Uo. 102–103.
- 57 Uo. 117.
- 58 Uo. 123, 126.
- 59 Uo. 124–127.
- 60 Uo. 128.
- 61 Uo. 140–143.
- 62 Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SzTL), Iványi István gyűjteménye I/38.
- 63 Iványi, I. 186.
- 64 Uo. 190–191.
- 65 Uo. 233–238.
- 66 Uo. 273.
- 67 Czabai József: *Szabadka szabad városi rangra emelésének kétszázadik évfordulója. Üzenet*, 1–2. szám. Szabadka, 1980, 44.
- 68 Iványi, I. 371; SzTL, F: 13., 9.B.55/Scult. 1820.
- 69 Iványi, I. 390.
- 70 Szabadka történeti kronológiája 1–13.
- 71 OL, Zichy cod. I. 86. In: Iványi helynévtára I. 80–81.
- 72 OL, DL 78060.
- 73 Iványi helynévtára I. 141.
- 74 Iványi, I. 36–37.
- 75 Ferences Levéltár, Budapest, 1940. Fol. 44; 56. In: Fügedi Erik: *Kapisztránói János csodái. A jegyzőkönyvek társadalomtörténeti tanultságai. Századok*, 1977/5, 847–894.
- 76 Iványi, I. 40–41.
- 77 OL, DL 88840.
- 78 OL, DL 88935, 88936.
- 79 Magyar Tudományos Akadémia kéziratára, RUI. 4 r. 248. sz.
- 80 OL, DL 32679.
- 81 OL, DL 97818.
- 82 Csongrád Megyei Levéltár. XII. 4. Szeged-alsóvárosi Ferences Rend iratai a. 20.
- 83 A felsorolásban csak olyan személyeket közlünk, akik feltehetőleg szabadkai lakosok voltak, illetve hosszabb időt töltöttek városunkban vagy környékén.
- 84 T. Halasi–Kun, 18–19.

- 85 Szabó István: *A falurendszer kialakulása Magyarországon (X–XV. század)*. (A továbbiakban: Szabó I.) Budapest, 1971, 190–191.
- 86 Szabó I. uo. 191.
- 87 Uo. 197.
- 88 Uo.
- 89 Györe K. 690–691.
- 90 Györe K. 691.
- 91 Iványi, II. 251–253; Dr. Dušan J. Popović: *Srbi u Vojvodini*. Druga knjiga, Matica srpska. Novi Sad, 1959, 322.
- 92 Dr. Thiring Gusztáv: *Városaink népességének alakulása 1787-től 1910-ig*. Városi Szemle, 7–8. szám. Budapest, 1911, 480–482.

(*Gyökerek. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828*. Szabadka, 1991.)

A SZABADKAI NAHIJE 1570. ÉS 1578. ÉVI NÉV- ÉS HELYSÉGJEGYZÉKE

Szabadka a török forrásokban először – eddigi ismereteink szerint – várként fordul elő 1545 márciusában. E várat török helyőrség birtokolta, míg a város lakatlan környékének betelepítése valószínűleg 1552 óta folyhatott.¹ A néhány évvel ezelőtt Vass Előd ismert budapesti turkológus-történész által lefordított és még teljes egészében nem közölt 1570. és 1578. évi részletes összeírás már a szabadkai náhijét önálló területegységként tünteti fel, miután II. Szelim szultán Szabadkát időközben járási központtá, székhelyé tette meg. Ezáltal a szultán Szabadkát mintegy újra megalapította, s a polgári lakosság rendelkezéssel való telepítésével „kaszabá”-t hozott létre. Tehát a város piaccal rendelkező, illetve városi jogot nyerő helységgé vált.²

Szabadka város 1578. évi összeírásával az utóbbi években, évtizedekben több szerző is foglalkozott,³ de a náhije falvainak, pusztáinak és lakosságának névanyagát – az 1570. évi összeírással együtt – először csak most tesszük közzé. Ezúttal nincs szándékunkban az adófizetők családneveinek történeti elemzése, az előforduló falvak, puszták, szállások, s általában a szabadkai náhije 16. századi egyéb fontos adatainak társadalmi-gazdasági vizsgálata. Csakis a szó szerinti névfordítást tartottuk szem előtt:

A szabadkai náhije a nevezett (szegeci) szandzsákban, 1570-ben.⁴

(1.) SZOBOTKA lakossága,⁵ tartozik a nevezetthez.

Karnyó Pétőr házas, Breszlavin Tamás házas, Királ Pál házas, Biró Fábían házas, Kun Bálint házas.

Szobotka lakóinak földjein lévő szállások, tartoznak a nevezetthez:

Vince István szállása,
Szakálos János szállása,
Tarkó Berta szállása,
Drági Istfán szállása,
Székős Vince szállása,
Vince István szállása,

Kalmár Balázs szállása,
Szőke István szállása,
Sziva Máté szállása,
Nagy Lőrinc szállása,
Tovan Simon szállása,
György Gergőr szállása,

Szakálos János szállása,
Tarkó Berta szállása,
Drági István szállása,
Székős Vince szállása,
Kalmár Balázs szállása,
Szőke István szállása,
Sziva Máté szállása,
Nagy Lőrinc szállása,
Tovan Simon szállása,
Pántol Mihál szállása,
Kántor Ferenc szállása,
Bódis Pétőr szállása,
Szántó Mihál szállása,
Máté Pál szállása,
Aranyos Pétőr szállása,
Tót János szállása,
Arató Gergely szállása,
Tót Borbás szállása,
Kelemen Lukács szállása,
Varga Pál szállása,
Tót Kelemen szállása,
Pacsai Miklós szállása,
Ferkós Miklós szállása,
Békös Mihál szállása,
Kós Pál szállása,
Gyála Lukács szállása,
Szücs Gellérd szállása,
Aranya Gergöl szállása

Miklós Alberd szállása,
Pál Ferenc szállása,
Deák Ferenc szállása,
Babos Gábor szállása,
Ferenc Petro szállása,
Bánca Tomás szállása,
Szakálos Miklós szállása,
Horvát Pál szállása,
Csika János szállása,
Latári Farkas szállása,
Sziva Máté szállása,
Nagy Mátyás szállása,
Kónya István szállása,
Horvát Pétőr szállása,
Keserü János szállása,
Kós László szállása,
Erdőli Péter szállása,
Kupa Bálint szállása,
Bóna Benedek szállása,
Varga István szállása,
Nemes Ferenc szállása,
György Gergel szállása,
Vaszili János szállása,
Igás Ozsvár szállása,
Kenéz Uras szállása,
Dragi Marton szállása,
György János szállása,
Gerendás Tomás szállása.

Bevétel a nevezett szállások legelési illetékeiből: 10 ezer (akcse).

(2.) *KERESZTES puszta*,⁶ Szobotka lakói közelében.

(3.) *ESZTÖR falu*,⁷ tartozik a nevezetthez, Aleksza Miryak pirimkör házas, Acsenko Radics házas, Petre fia legény, Radoye Vukoye házas, Yakov fia legény, Szikula Gyurincs házas, Doncse Peró házas, Vuya Miklós házas, Ilye fia legény, Vukoye Braka házas, Grenko fia legény, Rajak Niko házas, Vukaszin Dobrovancs házas, Mihaylo fia legény, Iliya Ranoko házas, Radul Petre házas, Jovan fia legény, Radiboye Rayak házas, Vukdrag Vuycsity házas, Radoszláv Nikola házas, Mihaylo Vuszín házas, Nikola Szererad házas, Petre Mility házas, Niko Vuka házas, Pop Dubics házas, Dobrovi Petre házas, Jovan Dobrovi házas.

(4.) *MADARAS falu*,⁸ tartozik a nevezetthez, Vuyics Simo pirimkör házas, Dragas fia legény, Radul Petre házas, Ranoko fia legény, Vuka Radul házas, Vuszín fia legény, Radiboy Seboye házas, Iliye Rado házas, Filip fia legény, Vidak, Budak házas, Radoszáv fia legény, Radovan testvére legény, Milovan Radul házas, Yovan Raduya házas, Vuka Petre házas, Vuyics Rakman házas, Gyura fia legény, Nikola Dragity házas, Vukaszin Doszin házas, Milos Szubota

házás, Nikola Vuksa házás, Draguylo Nikola házás, Vuka fia legény, Draguylo Pavun házás, Rayak Doszlics házás, Dobri Radul házás, Vukman testvére legény, Niko Dubin, Milovan Mirak házás, Iliye Radul házás, Ranoko Radin házás, Ralis fia legény, Mirak Petre házás, Ognan Budak házás, Lazar fia legény, Vuka Dalin házás, Pop Radoszlav házás, Radoye Fodor műszellem házás, Vucsriye Yovan házás, Dubics Szelak házás, Niko Doszlics házás, Radko Radul házás, Radoszáv Acsonko házás, Rayak Dubak házás, Radul Mirko házás, Vukdrag Vuksa házás, Vukoszáv Dubics házás, Vladko Gyurity házás, Gyura Doszlics házás, Radiboye Yovan házás, Yovan Budak házás, Vucsriye Gyurity házás.

(5.) *KUNBAJA falu*,⁹ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(6.) *HIMOSITY falu*,¹⁰ tartozik a nevezetthez, Ivan Radovan házás, Vukoye fia legény, Draguylo Sztevan házás, Vukoye Ivladko házás, Aleksza fia legény, Rakman Ivladoye házás, Vukity fia legény, Radiboye Vukity házás, Yovan Radoszáv házás, Ranko Radoye házás, Szelak Radics házás, Uglisza Radisz házás, Radoye Gyorgye házás, Todor Radics házás, Vukdrag Doszlics házás, Radiboye Doszlics házás, Acsonko Podkun házás, Rayak Vukaszin házás pirimkőr.

(7.) *KIS BAJSA falu*,¹¹ tartozik a nevezetthez, Vukoye Vuconsin házás, Nikola testvére legény, Yovan Prodan házás, Vuyics fia legény, Vukdrag fia legény, Ranko Palis házás, Dobrovi testvére legény, Dragoye Vuszin házás, Radoszáv Petre házás, Milovan Ranko házás, Vuszin fia legény, Vukdrag Vuyicsity házás, Damyan Duvan házás, Lucsa pop házás, Vuca Vuszin házás, Radoszáv Laszko házás, Yovan Zsarkó házás, Vuyics Bogdán házás, Milos Radkó házás.

(8.) *BETER falu*,¹² tartozik a nevezetthez, Lazar Radinko pirimkőr házás, Vuka fia legény, Dimitre fia legény, Iliye Nikola házás, Acsonko fia legény, Yovan Petre házás, Csurity Karlon házás, Mati fia legény, Petre Vuszin házás, Vuka fia legény, Ivan Budak házás, Mircse Yakov házás, Lukács Branko házás, Yovan Radul házás, Gyorgye fia legény, Acsonko Miloye házás, Milos pop házás, Ivan Dragan házás, Gyorgye fia legény, Mihál Prodan házás, Petre Lazar házás, Gyorgye Tomasz házás, Iszak testvére legény, Dimitre Ivanics házás, Marko testvére legény, Brakin Boskó házás.

(9.) *NAGY BAJSA falu*,¹³ tartozik a nevezetthez, Radul Grubacs házás, Vuyics Vuka házás, Ivan Miloszáv házás, Yovan Vuyics házás, Radiboye Aleksza pirimkőr házás, Dragisa Brađacs házás.

(10.) *ROGLATICA falu*,¹⁴ tartozik a nevezetthez, Pavle Vuconsin házás, Draguylo fia legény, Grubacs Milovan házás, Dragis fia legény, Vuyics Milovan házás, David fia legény, Gyorgye Goranity házás, Vuyics Granity házás, Miliye Vukity házás, Prodanics fia legény, Rayak Radoszáv házás, Vuka fia legény, Rasa Radcszáv házás, Rakman fia legény, Dimitro Radovan házás, Draguylo Radics házás, Nikola Vukszan házás, Bogdán Dragisa házás, Matuylo Ognan házás, pirimkőr, Nikola fia legény.

(11.) *DUBOKA BERŐK nevű rét*,¹⁵ a nevezett falu közelében,

(12.) *ÓMARÓCS ARANYAD falu*,¹⁶ tartozik a nevezetthez, Yovan pop házás, Lazar testvére legény, Draguylo Radoye házás, Vuyics testvére legény,

Pavle Nikola házas, Palis Vukdrag házas, Vuszín fia legény, Vukszan Vuka házas, Petre Vukoye házas, pirimkör.

(13.) *MALA SOVE falu*,¹⁷ tartozik a nevezetthez, Radoye Yovan pirimkör házas, Mircse Radoszáv házas, Rayszin Yovan házas, Vukoye testvére legény, Vucsrin Sztevan házas, Vukaszin fia legény, Vuszín Petre házas, Brayan testvére legény, Vaszil Jaksza házas, Yovan testvére legény, Niko Petre házas.

(14.) *SZEKITY falu*,¹⁸ tartozik a nevezetthez, Vucsiye Vuyicsity házas, Ivan Radovan házas, Drasa Radoye házas, Petre Vukity házas, Mihaylo Rayak házas, Radics Vukman házas, Yovan Dragity házas, Petre Radoszáv házas, Radul fia legény, Vuka Gyuraszin házas, Nikola Vuszity házas, Radovacs Vuszín házas, Radoszáv Yakov házas, Budak Ranko házas, Petre Pavle házas, Vuka Nikola házas, Matuylo Radoszáv házas, Vuyics Radoye házas, Vucsrin Gyorgye házas, Yakin Radics pirimkör házas, Vuya fia legény.

(15.) *KIS HEGYŐS falu*,¹⁹ tartozik a nevezetthez, Drasa Panicsza házas, Matuylo fia legény, Vuka Yovan házas, Dragoye Vuksan házas, Radiboye Isztoyszov házas, Vukdrag fia legény, Dragas Radoye házas, Draguylo testvére legény, Vladiszáv Doszlics házas.

(16.) *FEKITY falu LIKASITY földdel*,²⁰ tartozik a nevezetthez, Niko Yovan házas, Ognan fia legény, Yovan fia legény, Iliya Vladko házas, Vuyics fia legény, Acsonko Radovan házas, Acsonko Budoka házas, Radovan fia legény, Yovan Budak házas, Nikola fia legény, Nikola Vladko házas, Uras Gyuraszin házas, Yovan fia legény, Aleksza Acsonko házas, Mihaylo Vuka házas, Pavle Yovan házas, Nikola Stoyovity házas, Radovan Radoye házas, Rayak Radoye házas, Niko Miladan házas, Pop Acsonko Vuyics házas, Radul Petre házas.

(17.) *FERIGY nevű másik FELIGY*,²¹ tartozik a nevezetthez, Radó Gyorgye házas, pirimkör, Manuylo fia legény, Radul fia legény, Vuyicse Gyorgye házas, Sztoya fia legény, Bódizsár Dragis házas, Bogoye Radul házas, Dane Milko házas, Radoboye Doszlics házas, Vuk Dragas házas.

(18.) *SOPRONY falu*,²² tartozik a nevezetthez, Radoszáv Miloszáv házas, Rayak Marinity házas, Manuylo Yovan házas, Radul Petre házas.

(19.) *NAGY HEGYŐS falu*,²³ tartozik a nevezetthez, Petre Radoszáv házas kenéz, Gyorgye testvére legény, Sztoye Radoszáv házas, Szladkó fia legény, Granics Filip házas, Ranko testvére legény, Vuka Milovanics, Dragity testvére legény, Petre Marko házas, Filip Vuka házas, Mirkovan testvére legény, Radoye Yanity házas, Uros fia legény, Vukdrag Vukman házas, Ranoko fia legény, Radoye Vukics házas, Dayman fia legény, Radoye Radoszáv házas, Sztayan Yakov házas.

(20.) *UJVÁROS falu*,²⁴ tartozik a nevezetthez, Radics kenéz házas, Radoszáv Vukmanovics házas, Vukics Radoszáv házas, Mirerad Rakman házas, Yakov Krisztanics házas.

(21.) *PAP FÉN nevű másik NAGY FÉN (Y)*,²⁵ tartozik a nevezetthez, Rabin Ranko házas, Dobrovacs Radics házas, Radovan fia legény, Rabin Ivas házas pirimkör, Pavle fia legény, Acsonko Doszlics házas.

(22.) *FERIGY falu*,²⁶ tartozik a nevezetthez, Radul Yovan házas, Marko fia legény, Radul Marko házas, Radoszáv Hraman házas, Niko Radovan házas,

Gyorgye Hraman házas, Acsonko Radul házas, Marko fia legény, Yovan Miliye házas, Niko Pavun házas, Yovan Raycsin házas, Marko fia legény, Yaka fia legény, Radics Nikola házas, Sztoyan Vuka házas, Sztoye Radoye házas, Dimitre Yovan házas, Nikola Yovan házas, Tomas Lazar házas, Sztoyan Niko házas, Marko testvére legény, Dimitre testvére legény, Raics Niko házas, Lukács Yanity házas, Mihaylo Milin házas, Petre pop házas.

(23.) *MAROFCSA* (v. *MARKOCSA*) *falu*,²⁷ tartozik a nevezetthez, Nikola Krayszan házas, pirimkör, Milko testvére legény, Dabrino Gyura házas, Petre fia legény, Sztoyan Radics házas, Levan fia legény, Akim fia legény, Sztoyko Acsonko házas, Petre Pavle házas, Mihaylo Acsonko házas, Petre Sztoyan házas, Dimitre Vuka házas.

(24.) *KUVINCS* *falu*,²⁸ tartozik a nevezetthez, Lazar Osztoya házas, Gyorgye Gyorgyity házas, Marko fia legény, Petre testvére legény, Mihál Sztoyine házas, Nikola Mikos házas, Mihál Yovan házas, Tomas fia legény, Kozma fia legény, Palko Bikan házas, Gredoyan testvére legény, Mihaylo Velics házas, Todor Sztoyan házas, Ivan fia legény, Yovan Dolavin házas, Vuka fia legény, Niko Petre házas, Vuka Vukisa házas, Budak fia legény.

(25.) *CSIKEGY* *falu*,²⁹ tartozik a nevezetthez, Niko Mihál házas, Petre testvére legény, Petre Toma házas, Mihál fia legény, Acsonko Csandity házas, Dazar testvére legény, Nikola Stojan házas, Lazar Szekunity házas, Vuka fia legény, Mihajlo Szekunity házas, Raya Ranoko házas, Acsonko Gradan házas, Yovan Grisavity házas, Rado Sagod házas, Lukács Mihál házas, Gyorgye Forróház házas, Damyan Marinity házas, Matey Sztoyan házas, Yovan Budacs házas, Nikola Gyorgye házas.

(26.) *VIZES* *másként MARKÓCSA falu*,³⁰ tartozik a nevezetthez, Petre Petaka házas, Iliye Radovan házas, Niko fia legény, Damyan Niko házas, Mayko Radics házas, Milos fia legény, Yanoko Branin házas, Vuka testvére legény, Nikola Yanity házas, Ivan Vuka házas, Nikola Dobak házas, Milaka fia legény, Pavko Radószáv házas, Radics Niko házas, Gyorgye testvére legény, Petre Tomas házas, Lukács Petaka műszellem, Milovan Yaka házas, Gyuricsa Rako házas, Bosko Rasa házas, Milaka Duban házas, Pop Yovan házas.

(27.) *OBORNYACSA falu*,³¹ tartozik a nevezetthez, Vladoszláv Dudus házas kenéz, Petre fia legény, Draguylo Milos házas, Petre Gyura házas, Lazar testvére legény, Yovan testvére legény, Dimitre Vuka házas, Gyorgye fia legény, Radiboy Vuka házas.

(28.) *VASTOROK falu*,³² tartozik a nevezetthez, Radoszáv Niko házas kenéz, Radovan fia legény, Miliye fia legény, Siliye Gyorgye házas, Yovan fia legény, Vuka Radics házas, Ranko fia legény, Raics Milko házas, Petre Dimitre házas, Kozma fia legény, Vuyics Ivan házas, Petre Niko házas, Radoye fia legény, Petre Vucsko házas, Yovan Petre házas, Ivan fia legény, Ivan Radoszáv házas, Rayak Radics házas, Vuka Radoszáv házas műszellem.

(29.) *LIKAS falu*,³³ tartozik a nevezetthez, Petre Obrád házas, Vuyics fia legény, Vukaszin Doszlics házas, Radovan Brodity házas, Gredoye fia legény.

(30.) *TORNOS falu*,³⁴ tartozik a nevezetthez, Dobricsa Doszlics házas, Yovan fia legény, Ivan Yovan házas, Radoszáv Dimitre házas, Radul fia legény, Braka Nikola házas.

(31.) *MÉLYKUT falu*,³⁵ tartozik a nevezetthez, Szekoye Pavun házas, Gyura fia legény, Iliye Bererado házas, Vuyics fia legény, Radics testvére legény.

(32.) *SÁRA puszta*,³⁶ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(33.) *VERŐSEGYHÁZ VÁNYTELEKKEL puszta*,³⁷ a nevezett pusztákat más határokkal a bírójuk, földesuruk szerint, Verősegyházzal korábban közösen birtokolta.

(34.) *SEBESEGYHÁZ puszta VÁSÁRHEL és KELEBE földdel, VÁSÁRHEL és KELEBE HOMOKA, VERŐSEGYHÁZ puszta közelében*,³⁸ Haszán csausz effendi majorsága a császári kincstárral általanynban és amikor adófizetője tartozik egy nefer-hanelik mértékének függőségével az új császári defterbe feljegyeztetett. Kincstári SEBESTYÁNHÁZ puszta határának északi oldalához tartozó KELEBE HOMOKA nevű hely pásztoraitól, (ti.) az ő helyeiktől TAVAKUT nevű puszta oldaláig terjedő CSIPLAKA nevű Nagy Magaslat (tör. Büyük Uluka! – V. E.), amelynél VAJDA HOMOKA-nak mondott hely elválik és attól VÁSÁRHEL nevű hely és attól VERŐSEGYHÁZ nevű pusztának a határaihoz és onnét VÁNTELEK nevű hely és onnét SZOBOTKA széléhez érve végződik. A TAVANKUT pusztán lévő major (tör. csiftlik) MADARAS falu közelében Haszán Effendi birtokában, általányt fizet a föld birtokosával.

(35.) *PÁLEGYHÁZ puszta*,³⁹ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(36.) *KEREKEGYHÁZ puszta*,⁴⁰ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(37.) *LUDAS puszta*,⁴¹ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(38.) *KELEBE puszta*,⁴² üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez,

Tekeli Demetőr szállása,

Szeri Ferenc szállása,

Varga Alajos szállása,

Kapolyás Máté szállása,

Varga Ferencs szállása,

Vég Márton szállása,

Cseh Balázs szállása,

Barcsa Albert szállása,

Simon Ferencs szállása,

Lőrinc Gergel szállása,

Bálint deák szállása,

Pántos Máté szállása,

Beke Tomás szállása,

Fejér János szállása,

Ferencs István szállása,

Viza Miklós szállása,

Dalacsza Orbán szállása,

Bodai Demetőr szállása,

Bodó Mihál szállása,

Viza István szállása,

Cseh János szállása,

Lábadi Farkas szállása,

(39.) *BUDAKUTA puszta*,⁴³ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez, PAP FÉN(Y) falu közelében.

(40.) *TOMPA puszta*,⁴⁴ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez,

KÖREZSÉR majorság (csiftlik) Ibrahim Aga Effendi birtokában.

(41.) *KARJAD puszta*,⁴⁵ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez, *PESZÉR* falu közelében, s e falu lakosai birtokolják, az új összeírás birtoklevelének (tapuname) értelmében az említett falu lakóinak vállalásában, évi átalányban.

(42.) *SAJTÉN puszta*,⁴⁶ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez, *OSTORÁG* falu közelében.

(43.) *NOVOSZÉLO puszta*,⁴⁷ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(44.) *BANICSA puszta*,⁴⁸ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(45.) *KUTOS puszta*,⁴⁹ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(46.) *ÓBÁNCS puszta másként NOVA FÉNY*,⁵⁰ defteren kívüli, s üres és lakatlan, tartozik nevezetthez.

(47.) *DÚSTELEK puszta PALOTA-val*,⁵¹ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez, a nevezett puszták más határait nem mentesítették, adózásra felvételre kerültek.

(48.) *GYANTÁROS puszta*,⁵² üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(49.) *TIVISKE puszta*,⁵³ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(50.) *BALINCSA puszta*,⁵⁴ tartozik a nevezetthez.

(51.) *CSONTAFEYÉR puszta*,⁵⁵ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(52.) *ÁGOSEGYHÁZ puszta*,⁵⁶ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(53.) *PACSÉR puszta*,⁵⁷ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez, *MADARAS* falu közelében.

(54.) *FIDEROS puszta*,⁵⁸ tartozik a nevezetthez.

(55.) *TARYÁNÜLLÉS puszta*,⁵⁹ tartozik a nevezetthez.

(56.) *CSÁSZÁRHOMOKA puszta*,⁶⁰ *SZOBOTKA* közelében tartozik a nevezetthez... Varga Tamás szállása Szeged városából *SZOBOTKA* közelében, tartozik a nevezetthez.

(57.) *GYURGYIN puszta*,⁶¹ Haszán Effendi majorsága (csiftlik), tartozik a nevezetthez.

(58.) *KÉTFILO puszta*, *KUTAS*, *CSIK SZÁLLÁSAL*,⁶² birtokolják zaimjavadalmasok, tartozik a nevezetthez.

(59.) *BAYMOK puszta*,⁶³ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(60.) *VANNATELEK puszta*,⁶⁴ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(61.) *Szücs Balázs szállása*,⁶⁵ *ESZTÖR* falu és *MADARAS* falu közelében, a budai divános (Haszán-V. E.!) Effendi birtokában.

(62.) *KIS SZEN (T) KIRAL puszta*,⁶⁶ *SZENT (T) KIRAL* falu közelében, tartozik a nevezetthez... E puszta határai, amelyeket említenek *SZENTKIRÁL* oldalában és *KOMORÁS* nevű falu oldalában és *PACSÉR* nevű puszta oldalában és *GYURGYIN* nevű puszta oldalában és *BAYMOK* nevű puszta oldalában és *CSOMOKLA* nevű faluval és a nevezett *SZENT (T)-KIRAL* nevű faluval fejeződnek be.

(63.) *Benyó Ferenc szállása*,⁶⁷ SZOBOTKA lakói közelében, Haszán csausz Effendi birtokában...

(64.) *PÓCSA puszta*,⁶⁸ üres és lakatlan, tartozik a nevezetthez.

(65.) *KALACSA puszta KIS KALACSA-val*,⁶⁹ VASTOROG falu közelében, tartozik a nevezetthez.

(66.) *KAPONYA puszta*,⁷⁰ TAVANKUT puszta közelében, tartozik a nevezetthez.

*A szabadkai náhije a szegedi szandzsákban 1578-ban.*⁷¹

(1.) *SZABADKA LAKOSAI*⁷² (Nefes-i Sobotka).

A nevezett vár janicsárjainak testülete (Cema „at-i müstahfizan kala”a-i mezbur): Musztafa Muszli aldizdar (várnagy), Ahmed Abdullah kethüda (szálmester), Timur Haszán szerbölük (szakaszparancsnok), Bali Haszán, Durak Haszán, Kurd Abdullah, Iszkender Hamza, Mehmed Ferhád, Ramazan Abdullah, Arslan Abdullah, Ali Abdullah, Musztafa Ferhád, Mehmed Bali, Kurd Abdullah, Ali Hadzsi, Ali Abdullah, Abdi Bali, Kaya Ramazan, Sa”aban Ahmed, Kaszim Abdullah, Rivan Abdullah, Ali Mehmed, Ramazan Abdullah, Dervis Ferhád, Ali Kurd Ferhád, Mehmed Boszna, Hüszein Ferhád, Fatik Munisz, Ali Boszna, Mehmed Ahmed, Ibrahim Haszán, Szüleyman Haszán, Csaka Abdullah, Ali Veli, Ibrahim Bali, Urudzs Ferhad, Hüszein Boszna, Murad Mehmed, Mehmed Abdullah, Sa”aban Iszkender, Ibrahim Budak, Mehmed Ferhád, Ali Abdullah, Kara Bogus Mehmed, Kurd Urudzs, Kurd Mehmed, Ugas Abdullah, Naszuh Mehmed szertopcsi (tüzér), Musztafa Abdullah, Fazil Mehmed, Ali Mehmed, Ibrahim Bali.

A létszám: 52.

SZOBOTKA LAKOSAINAK HITETLENJEI (Gebran-i nefes-i SZOBOTKA),

Tartozik a nevezetthez, Kenéz Matey Radoszáv házas, Milaka fia legény, Radoman Milin házas, Radinko fia legény, Radiboy Radovis házas, Miloszáv fia legény, Vuycsa fia legény, Farkasa Palko házas, Vuycsa fia legény, Vucsin Dragisa házas, Dubin Radiby házas, Dubin fia legény, Rado Vucsin házas, Radovan fia legény, Peter fia legény, Yovan Gyorgyin házas, Dragisa Vukaszin házas, Milak fia legény, Vuycsa Vukas házas, Gruycsa testvére legény, Yudak Yuon házas, Boguye fia legény, Iliye Vuycsa házas, Lazar fia legény, Nikola testvére legény, Vuycsa Radinko házas, Rados Gyuris házas, Radoszáv Paya házas, Miliye testvére legény, Yovan Mirko házas, Vukuszín Gruya házas, Nikola Bradicsina házas, Iliye Jakovin házas, Vuycsis Szubota házas, Miliye Paya házas, Radul Vukdrag házas, Iliye Nikola házas, Szilagoye testvére legény, Radoye Beluta házas, Acsonko Szubota házas, Manuylo Vuka házas, Nikola Milos házas, Radul Balin házas, Osztöye Pavun házas, Nikola Branity házas, Vukoye fia legény, Sztoros Doszlics házas, Vucsi fia legény, Radovan Nikola házas, Gruycsa testvére legény, Radovan Milavis házas, Palko Vukdrag házas, Radovan fia legény, Radovacs Paya házas, Miliye testvére legény, Milavin Braka

házás, Rado fia legény, Radisa Radovis házás, Tomas fia legény, Vuka Braka házás, Petar testvére legény, Vuycsa Radul házás, Iliye fia legény, Nikisa fia legény, Szubota Pavel házás, Ranoko fia legény, Radoszáv Sztoyan házás, Paycsina fia legény, Petar Dubin házás, Milaszav fia legény, Radosa Vuka házás, Sztoyan fia legény, Lazar Nikola házás, Guyko fia legény, Yovan Rokszan házás, Ranoko Radoman házás, Rado Vukszin házás, Petar fia legény, Petar Miliye házás, Dimitre fia legény, Rado Belin házás, Vuycsa Goyan házás, Bogoye fia legény.

(2.) *KERESZTES puszta*,⁷³ Szobotka közelében, tartozik a nevezetthez.

Sós Tomás szállása,
György Ferenc szállása,
Nagy Ferenc szállása,
Boncza Tomás szállása,
Aranya Petre szállása,
Sipos András szállása,
Varga Tomás szállása,

Csutora Berta szállása,
Kis Éliyas szállása,
Martos Tomás szállása,
Nagy Matyás szállása,
Kereszti István szállása,
Nagy Petre szállása,
Varga Pál szállása,

(3.) *CSÁSZÁRHOMOKA puszta*,⁷⁴ Szobotka közelében, tartozik a nevezetthez.

(4.) *ESZTÖR falu*,⁷⁵ MEGYI szállása földdel, tartozik a nevezetthez, kenéz Aleksza Mirják házás, Ognan fia legény, Bratona Vukoye házás, Yakov fia legény, Nikola Gyorgyin házás, Pavel fia legény, Petar Radoye házás, Ranak Niko házás, Todicsa fia legény, Vukdrag Vuka házás, Rado Petar házás, Yovan fia legény, Vukoye Budak házás, Guyko testvére legény, Mihál Vukaszin házás, Vukoszav Milos házás, Iliye fia legény, Iliye Ranoko házás, Nikola Vuka házás, Miloye Ranoko házás, Yovan fia legény, Vuka Radoszáv házás, Dobroszáv Petar házás, Milan fia legény, Petar Milin házás, Vuycsa Petra házás, Tanusz fia legény, Bogoye Dragoszáv házás, Sztobjan Yovan házás, Ivan fia legény, Vukdrag Marinko házás, Vujcsa fia legény, Lukács Yovan házás, Milos testvére legény, Radoszáv Nikola házás, Yovan fia legény, Sztoyan Lazar házás, Doszin (?) Ranoka házás, Vukoye fia legény, Radoszav Doszin házás, Radoye fia legény, Milos Sztoyan házás, Vujcsa fia legény, Vukoye Vukdrag házás, Niko Vuka házás, Dayan fia legény, Yovan Todor házás, Doszin Branko házás, Budak Vukdrag házás, Manuylo Radoszáv házás, Manuylo Dragin házás, Rasko fia legény, Yakov Yuon házás, Hraboyan fia legény, Doszin Yovan, „effendi” házás, Gruycsa fia legény.

Doszin veled Yovan teleke (bastina), a nevezett Esztör falu határában.

(5.) *MADARAS falu*,⁷⁶ tartozik a nevezetthez kenéz Lazar Doszin házás, Radoszáv Milos házás, Vujcsa Niko házás, Draguya fia legény, Vucsiye Raduya házás, Ranoko fia legény, Nikola fia legény, Antona Budak házás, Radó Petar házás, Raduya fia legény, Nikola Vukan házás, Draguylo Nikola házás, Vuka fia legény, Radinko Dragin házás, Raye fia legény, Doszin Nikola házás, Vuka Radul házás, Dubin fia legény, Vujcsa Rakman házás, Gyorgye fia legény, Vidak Budak házás, Radoszáv fia legény, Radoszáv Vucsiye, Vuka Vukan házás,

Radoszáv fia legény, Vukoszáv Radoszáv házas, Ranko Radin házas, Palis fia legény, Vuycsa Iliye házas, Miloszav Doszlics házas, Raduya Doszlics házas, Raos Vladko házas, Yovan fia legény, Budinin Miloka házas, Iliye fia legény, Dolina Vujcsa házas, Vukodrag Doszin házas, Grucsa fia legény, Grucsa Perinin házas, Nikola fia legény, Vukoszáv Radul házas, Vuicsin fia legény, Draguylo Pavle házas, Niko Dubin házas, Radoszáv fia legény, Vukoye Yovan házas, Vuycsa fia legény, Dragoye Ognan házas, Lazar fia legény, Vuicsiya Petar házas, Vuca Yovan házas, Ranko Zsivko házas, Milos Szubota házas, Yovan fia legény, Radul Marko házas, Dubin Radoszáv házas, Gyura Doszlics házas, Radiboy Szubota házas, Radoszáv Juon házas, Lazar Nikos házas, Balaz testvére legény, Radics Vuycsa házas, Lazar fia legény, Vukman Radoman házas, Petre Budak házas, Vuka Doszlics házas, Vuk Szava házas, Dragisa Radovan házas.

(6.) *KUNBAYA falu*,⁷⁷ tartozik a nevezetthez, kincstári, Sztoyan Miloszav házas, Zsivko fia legény, Radoko Radoviye házas, Guzda fia legény, Radoszav Raduye, Gyorgye fia legény, Damyan Braka házas, Ivan Yaka házas, Milos Szubota házas, Marko testvére legény, Milos Radics házas, Petar fia legény, Rayak Radovan házas, Vukaszin Radovina házas, Vukaszin Doszlics házas, Radics Radoszav házas, Yovan Radul háza, Damyan fia legény, Radiboy Yovan házas, Uglisza Milin házas, Gyorgye fia legény, Yovan Draguylo házas, Radics Petre házas, Doszin fia legény, Vuycsa Radics házas, Filomencs Vuycsin házas, Radiboy Vuycsa házas, Petar fia legény, Obrad Gyuran házas, Radovan fia legény, Radiboy Vuycsin házas, Szubota Radiboy házas, Milko Dubin házas, Szlávdí fia legény, Rayak Raszin házas, Miliye Radovan, Radoman Branin házas, Vuycsa Bosidarity házas.

(7.) *MÉL(Y)KUT falu*,⁷⁸ tartozik a nevezetthez, kenéz Ognan Vuka házas, Vuka testvére legény, Manuylo Szerafina házas, Bogoye Szubota házas, Vuicsrisa Milos házas, Volemír fia legény, Radoszav Radoman házas, Sztoyán fia legény, Radota Radoman házas, Uros Radovity házas, Dobrag Sztaricsa házas, Vuka fia legény, Vukoszav Vuka házas, Vuycsa fia legény, Rado Lazar házas, Gruycsa fia legény, Vuycsa Nikola házas, Damyan Pavun házas, Sztoyan testvére, Vuka Radoszav házas, Vuycsa testvére legény, Dubin testvére legény, Radiboy Szerafina házas, Drakula Radovity házas.

(8.) *MÁDA puszta*,⁷⁹ az említett falu közelében, tartozik a nevezetthez.

(9.) *IVÁNKA puszta*,⁸⁰ MÁDA és KISSZÁLLÁS puszták között, tartozik a nevezetthez.

(10.) *BUDI BAYMOKA falu*,⁸¹ tartozik a nevezetthez, kenéz Vuszín Radiboy házas, Aconko Ranko házas, Marinko Radovity házas, Vukalina fia legény, Ranko Vukrisa házas, Vuka fia legény, Perina Vukrisa házas, Damyan testvére legény, Milovan Obrad házas, Pavko fia legény, Ivan Dubics házas, Radoszav Vukman házas, Grubacs fia legény, Vuksan Ivan házas, Berabrad Vuka házas, Ogsan fia legény, Radoye Vladko házas, Aszimko Radoszav házas, Dragoye Vuka házas, Dragity Ivan házas, Ivan testvére legény, Ivanko Ivko házas, Raduye fia legény, Maruna Raduye házas, Grubacs Ivan házas, Radoye Radovin házas,

Radiboy Doszlics házas, Radics Obrad házas, Draguylo fia legény, Milovin Vladity házas, Yovan Milos házas.

(11.) *NAGY BAYSA falu*,⁸² tartozik a nevezetthez, kenéz Ranko Aleksza házas, Paszkol fia legény, Iliye fia legény, Milos Yovan házas, Lazar fia legény, Gyuricsa testvére legény, Vuycsa Vuka házas, Manuylo fia legény, Ivan Miloszáv házas, Yovan Vuycsa házas, Ivan fia legény, Rado Grubacs házas, Iliye fia legény, Lazar fia legény, Szelak Radiviya házas, Aleksza fia legény, Sztoyan Szelak házas, Iliye fia legény, Vuycsa Radoviye házas, Bogicsa Draguye házas, Marko fia legény, Luka fia legény, Vuycsin Bogdan házas, Vuycsa Vladko házas, Petar Mihál házas, Todor testvére legény, Sztoyan fia legény, Petar Vladko házas, Bodoycsa fia legény, Dragisa Milovan házas, Yovan fia legény, Ivan Grubacs házas, Dragisa Vladko házas, Vuicsiya Petko házas, Radoszáv fia legény, Milos Milovan házas, Radics Radoszáv házas, Acsonko fia legény, Gyuranin Milovan házas, Obrad fia legény, Yovan Obradiye házas, Iliye fia legény, Rado Popovity házas, Mihaylo Milovan házas, Milos testvére legény, Vuycsin Doszlics házas, Dimitre testvére legény, Rasa Gyuricsa házas, Ivan Uposkrava házas, Lazar testvére legény.

(12.) *ROGLATICSZA falu*,⁸³ tartozik a nevezetthez, kenéz Matuylo Ognan házas, Vukoye fia legény, Pavel Vuicsiye házas, Draguylo fia legény, Pavun Nikola házas, Paya testvére legény, Miliye Vukity házas, Gruycsa fia legény, Vuycsa Mihál házas, Rayak Radoszáv házas, Vuka fia legény, Rasa Radoszáv házas, Radoman fia legény, Radoye Isztiyan házas, Grubacs Milovan házas, Uras fia legény, Brayan Radoszáv házas, Vuka fia legény, Herantin Ivas házas, Pavle fia legény, Bogdan Dragisa házas, Radics fia legény, Uras Vuycsa házas, Acsonko Vuycsa házas, Damyan Radovan házas, Vuycsa fia legény, Petar Milovan házas, Radisa fia legény, Radoye Szubota házas, David Vuycsa házas, Radoszáv Yovan házas, Vuka Vukman házas, Radul Doszlics házas, Isztoyan Ivas házas, Nikola Brankacs házas, Ivko Vuycsity házas, Guyko Doszlics házas, Radoye Vujcsity házas,

DUBÓKA BERÖK föld fele, a nevezett falu reáyáinak birtokában

(13.) *VERŐSEGYHÁZ falu*,⁸⁴ VÁSÁRHEL-VÉGHÁZ földdel, kenéz Yasin Mitacs házas, Vuk fia legény, Dragos Radinko házas, Milin fia legény, Yovan Milos házas, Radoszáv testvére legény, Vukdrag Milin házas, Isztoyan fia legény, Bodizsár Ivas házas, Vuicsin testvére legény, Ognan Petar házas, Nikola fia legény, Dubin uras házas, Rado Milin házas, Gyura fia legény, Vuka Bogdan házas, Budak testvére legény, Vukoszáv Bodizsár házas, Uras fia legény, Petar Bodizsár házas, Vukoszáv fia legény, Ognan Dragisa házas, Vukman fia legény, Rayak Doszlics házas, Radovan Radics házas, Pavle Bogacsa házas, Radoye fia legény, Radics Isztoyan házas, Vuk fia legény, Petar kalugyer, Radoszáv fia legény, Marinko Dolavity házas, Mircse testvére legény, Niko Vuka házas, Vuycsa Ivas házas, Dubin fia legény, Vuka Grubacs házas, Isztoyan kovács házas, Rasa Ognan házas, Radoszáv Radoszáv házas.

(14.) *PÁLEGYHÁZ falu*,⁸⁵ KEREKEGY pusztával tartozik a nevezetthez, kenéz Vuicsrin Rado házas, Marko fia legény, Nikola Vukman házas, Dimitre fia

legény, Isztoyan Radovan házas, Bogdan fia legény, Dragisa Radiboy házas, Yovan Marko házas, Matluy testvére legény, Tomas Draga házas, Mihaylo Bogdan házas, Radoszáv testvére legény, Petar Vucsriya házas, Vuka Radoye pirimkör (primitjur!) házas, Míryak fia legény.

(15.) *APÁTICSA puszta*,⁸⁶ tartozik a nevezetthez.

(16.) *ÓMAROCSA másként ARANÁD falu*,⁸⁷ tartozik a nevezetthez, Draguylo Radoye házas, Yovan Petar házas, Dragisa fia legény, Vuycsa Radul házas, Isztoyan fia legény, Karla Nikola házas, Vuszín Popovity házas, Vuka Vuycsa házas, Pavel Dragoye házas, Radoye Garanin házas, Damyán Doszlics házas, Mircse Vukaszin házas, Dragas testvére legény, Vuycsa Marko házas, Miloszáv fia legény, Dragoszáv fia legény, Vucsriya Vuycsa házas, Yovan Radics házas, Radul testvére legény, Radul Vuycsin házas, Nikola testvére legény.

(17.) *SZEKITY falu*,⁸⁸ *LIKASITY földdel*, tartozik a nevezetthez, kenéz Lazar Pavun házas, Petar Radoszáv házas, Radó fia legény, Yuon Vladoszáv házas, Brak testvére legény, Gyurka Dankovin házas, Radics Vukoman házas, Mihál fia legény, Rado Palkovin házas, Milos fia legény, Vuka Gyuraszin házas, Aleksza fia legény, Dadovacs Dubin házas, Rado Vuycsin házas, Vuycsa Radovina házas, Petar fia legény, Uras Radoye házas, Yovan Dragity házas, Petar fia legény, Nikola Dubrovin házas, Radiboy Szabin házas, Nikola Yovan házas, Vuka Nikola házas, Ranko Yovan házas, Foman Rabinin házas, Mihál Rayak házas, Yovan fia legény, Petar Vuycsin házas, Yovan Radul házas, Vuycsin Gyorgye házas, Ranoko fia legény, Matuylo Radoszáv házas, Acsonko testvére legény, Radovan fia legény, Vuycsa Vuka házas, Vuka fia legény, Yovan Dubin házas, Matuylo Acsonko házas, Dubin Vukity házas, Vukoye Vuycsrisa házas, Yovan Marko házas, Ivan Isztoyan házas, Vukaszin Yovan házas, Lazar testvére legény, Yaka Vukman házas, Novak testvére legény, Radul testvére legény.

(18.) *SÁNDOR puszta*,⁸⁹ tartozik Szobotkához.

(19.) *FEKETIGY falu*,⁹⁰ *KIS HÖGYÖS földdel és KÉTHOZINA szállással*, tartozik a nevezetthez, Kenéz Ognan Niko házas, Vuycsiya testvére legény, Aleksza Acsonko házas, Racsko Radoszán házas, Ivan Vladko házas, Nikola Vladoszáv házas, Rayak Dubin házas, Uras Gyuraszin házas, Yovan fia legény, Draguya Gyuraszin házas, Sinko Branko házas, Yovan Branko házas, Nikola Sinko házas, Yovan fia legény, Radó Petre házas, Radota Pavko házas, Vladoszáv fia legény, Ranoko Radul házas, Gyurka Bazsó házas, Iliye Vladko házas, Ranoko fia legény, Mirkisa Dragity házas, Nikola fia legény, Niko Milasin házas, Lukács fia legény, Acsonko Dragity házas, Acsonko Vuycsa házas, Szelak fia legény, Yovan Pavko házas, Rayak Radoko házas, Nikola fia legény, Vukszán Radoko házas, Damyán fia legény, Vukoye Dragise házas, Bogdán Vuka házas, Acsonko Radovan házas, Vuycsa Petri házas.

(20.) *LIKAS falu*,⁹¹ tartozik a nevezetthez, Pavle Yovan házas, Acsonko testvére legény, Vuka Radoye házas, Radovan fia legény, Mihál Radoye házas, Gozsda fia legény, Vuk Pavko házas, Yanko testvére legény, Vuycsa Pavko házas, Miliye fia legény, Radoye Radoszáv házas, Dubin testvére legény, Miroszáv fia

legény, Radoszáv Grusa házas, Miliye fia legény, Vladiszáv Vukszán házas, Nikola fia legény, Radoszáv Radovan házas, Docsko fia legény, Vuycsa Vukoszáv házas, Radics fia legény, Urasszáv Vuycsa házas, Mihaylo testvére legény, Novak Vukszán házas, Rado Milin házas, Nikola testvére legény, Yovan Iliye házas, Miliye Vukoszáv házas, Obrad testvére legény, Matuylo Radoye házas, Vuka fia legény, Dolina fia legény, Milovan Vuka házas, Milak testvére legény, Radoye Radics házas, Nikola Gyuraszin házas, Acsonko Dubin házas, Atanászin testvére legény, Uras Petar házas, Elefteriyan testvére legény, Niko Pavko házas, Gozdita testvére legény, Sztanisa Rayata házas, Vukity testvére legény, Radó Yovan házas, Radó testvére legény, kenéz Dragoye Vukszán házas, Vuycsa fia legény, Dragisa testvére legény.

(21.) *NAGY HEGYŐS falu*,⁹² tartozik a nevezetthez, Kenéz Rayak Vukaszin házas, Prodan fia legény, Radoye Yanity házas, Uras fia legény, Vukdrag Vukman házas, Ranoko fia legény, Vukoye Sztanislav házas, Radoszáv fia legény, Ranity Milin házas, Petar Marko házas, Szubota Radoszáv házas, Szladovi fia legény, Vuycsa Marko házas, Damyan fia legény, Rado Radics házas, Isztoyan Yakov házas, Yovan Petre házas, Bogoye Miloszáv házas, Radovan Radics házas, Mihaylo Mati házas, Rayak Milko házas, Acsonko Doszlics házas, Yovan testvére legény, Radoye Vukasity házas, Damyan fia legény, Ognan Isztoyan házas.

(22.) *FELITY falu*,⁹³ tartozik a nevezetthez, miri (kincstári), Rado Gyorgye házas, Matuylo fia legény, Vuycsa Gyorgye házas, Szubote fia legény, Bogoye Radiboy házas, Matuylo fia legény, Gozuyese Doszlics házas, Bodizar Uras házas, Vuka Dragas házas, Radoye Palko házas, Acsonko Vuycsa házas, Boza fia legény, Rayak Radics házas, Radoszáv Radics házas, Rado Sztoje házas, Pavun Dimitre házas, Yovan fia legény, Pavel testvére legény, Petre Yovan házas.

(23.) *PACSÉR falu*,⁹⁴ tartozik a nevezetthez, kenéz Milin Gurinko házas, Damyan fia legény, Dragas Mirovity házas, Radovan fia legény, Nikola Radó házas, Niko fia legény, Vukoye Radoman házas, Milovan fia legény, Radoman Niko házas, Osztoye Kalugyer házas, Milin fia legény, Obrad Ivas házas, Radovan fia legény, Zsivko Ivanity házas, Ranko fia legény, Vuka Vukdrag házas, Damyan fia legény, Ivko Dragity házas, Budak fia legény, Radovan Szelak házas, Isztoyan fia legény, Radoman Zsivota házas, Radics testvére legény, Petre Doszlics házas, Miliye Brogity házas, Szelorad Viderity házas, Niko Radovan házas, Nikola Doszlics házas.

(24.) *SEBESEGYHÁZ falu*,⁹⁵ tartozik a nevezetthez, kenéz Radoye Vukity házas, Radiboy testvére legény, Dubin fia legény, Isztoyan fia legény, Radoye Yovan házas, Draguylo fia legény, Szubota Petar házas, Milovan Milucsa házas, Radoye Radoye házas, Yovan fia legény, Gyura Dubin házas, Radoszáv testvére legény, Dobricsa testvére legény, Bogdan fia legény, Adonan Dubin házas, Matuylo fia legény, Radoman Petar házas, Vukszán fia legény, Isztoyan Popo házas, Yanko Radoye házas, Gyurin Ferity házas, Vladinko Vukszán házas, Yovan fia legény, Odboya Katity házas, Genko testvére legény, Ognan Radula házas.

(25.) *UYVAROS falu*,⁹⁶ másként *BANDOBRICSA, KISUJVAROS* földdel, tartozik a nevezetthez, Radics Radoszáv házas, Ognan fia legény, Radoszáv Vukasity házas, Yovan fia legény, Pavko Isztoyan házas, Radovan fia legény, Vukity Vujcsa házas, Radiboy fia legény, Vuknar Dragas házas, Bunity fia legény, Rado Dragisa házas, Prodan fia legény, Perobrad Radovan házas, Guyko fia legény, Radoman Ranoko házas, Vukacsity Radoszáv házas, Yovan fia legény, Vukoye Vukoszáv házas, Acsonko Radoman házas, Petar fia legény, Dragisa Szenovity házas, Milos fia legény, Radovan fia legény, Yovan Csorofar házas, Rasko fia legény, Dragoye Paszne házas, Rado Nikola házas, Ognan Doszlics házas, Vuycsa Radics házas, Bogdan Szubota házas, Isztoyan fia legény, Vukdrag Pop házas, Boguna Petri házas, Pavun Bogdan házas.

(26.) *NAGY FÉN (Y) falu*,⁹⁷ másként *PAPI FÉN(Y)*, tartozik a nevezetthez, kincstári, Gyura Lality házas, Budak Breszlavity házas, Vukoye fia legény, Rado Mihaylo házas, Vukoye fia legény, Beran Nikola házas, Rayak testvére legény, Paye Radoszáv házas, Rayak Marko házas, Prodan testvére legény, Ranko Doszlics házas, Radovan testvére legény, Rado Milin házas, Vuka fia legény, Bogdan Radovan házas, Milorad testvére legény, Bogoye testvére legény, Vukdrag Radics házas, Dragisa Petar házas, Vucsko fia legény, Vuka fia legény, Nikola Budak házas, Isztoyan Branko házas, Vuycsa testvére legény, Bogoye Vuksan házas, Filip testvére legény, Niko Vuycsin házas, Marko testvére legény, Uras testvére legény.

(27.) *KELEBE falu*,⁹⁸ tartozik a nevezetthez, kenéz Draguylo Vukman házas, Radoman fia legény, Rayak Nikola házas, Karaguy fia legény, Ognan Nikola házas, Vuszín testvére legény, Szebayko Gyorgye házas, Isztoyan fia legény, Radics Paliko házas, Miran fia legény, Ognan Uras házas, Branko Ivan házas, Milan Radics házas, Gyura testvére legény, Bozso Matey házas, Vuka Pavity házas, Brankovan Korolovity házas, Vucsity testvére legény, Vuyko Radoye házas, Iliysa fia legény, Nikola Radota házas, Vukman fia legény, Budak Vukman házas, Acsonkoye Vukdrag házas, Dimitre Radoszáv házas, Draga Doszlics házas, Mitreszin Dragoye házas, Zsivko Drasa házas.

(28.) *CSIKEGY (-háza) falu*,⁹⁹ tartozik a nevezetthez, Ranko Rayak házas, Matuylo Radoman házas, Mihál fia legény, Gyura fia legény, Paya Lukacs házas, Tomas testvére legény, Radoman Vukoszáv házas, Ranoko fia legény, Todor Gyura házas, Petar testvére legény, Bogdan Radoye házas, Petar Vucsriye házas, Dobrodi fia legény, Dimitre Vuka házas, Radoszáv fia legény, Petar Niko házas, Radoboy testvére legény, Obrad Vuka házas, Petar fia legény, Ivan Radiboy házas, Gyura fia legény, Radoszáv Gyurgyin házas, Ranoko fia legény.

(29.) *KIS HEGYŐS falu*,¹⁰⁰ tartozik a nevezetthez, kenéz Matuylo Drasa házas, Grobacs fia legény, Vuycsa Pribity házas, Damyán Yovan házas, Radiboy Dragoye házas, Pavko fia legény, Radiboye Isztoyanov házas, Dragoye Nikola házas, Petar fia legény, Dragisa Radics házas, Vukacs Paysa házas, Ranko fia legény, Simon Vuka házas, Draguylo Nikola házas, Acsonkoye Nikola házas, Vuycsin testvére legény, Vuka Radics házas, Lazar Szelak házas, Milos fia

legény, Nikola Banity házas, Milava Gyuraty házas, Vuka Doszlics házas, Milos Radoszáv házas, Nikola Doszlics házas, Acsonkoye fia legény, Vukdrag Doszlics házas, Vladiszáv Raity házas.

(30.) *GYANTÁROS puszta*,¹⁰¹ tartozik a nevezetthez.

(31.) *CSIFAYNICSFA falu*,¹⁰² tartozik a nevezetthez, Ivan Mihaylo házas, Vuka fia legény, Petar Tomas házas, Radics fia legény, Radics Niko házas, Damyán Niko házas, Isztoyan fia legény, Niko Iliye házas, Petre testvére legény, Zsivko testvére legény, Milovan Matey házas, Nikola testvére legény, Marko Milanko házas, Isztoyan fia legény, Gyurko Lality házas, Yovan Vuka házas, Zsivko fia legény, Petar Ivko házas, Zsivko fia legény, Nikola testvére legény, Nikola Sztanoszáv házas, Lazar Petre házas, Gyuricsa fia legény, Matey Isztoyan házas, Yakov Petre házas, Vuszín testvére legény, Nikola Niko házas, Yovan testvére legény, Petre testvére legény.

MARKOCSA föld fele, a nevezett falu reáyáinak birtokában.

(32.) *VIZES falu*,¹⁰³ tartozik a nevezetthez, Yovan Kasztrin házas, Boszo Daszity házas, Nikola Milavis házas, Milos fia legény, Vuycsa Mility házas, Szubota fia legény, Radoman Vukasity házas, Paya fia legény, Yakov Mirovity házas, Yovan fia legény, Petar Rasa házas, Gyuraty fia legény, Budak Marko házas, Milovan Diyanovity házas, Pavun testvére legény, Gyuricsa Zsirkovity házas, Miraka testvére legény, Gyuricsa Prinity házas, Pavle fia legény, Acsonko Gyurity házas, Mihál Radovinko házas, Sztanko fia legény, Gyuraty pop házas, Petar Gyura házas.

MARKOCSA föld fele, a nevezett falu határában, az említett falu lakóinak birtokában.

(33.) *LUDAS falu*,¹⁰⁴ tartozik a nevezetthez, kenéz Petar Radoszáv házas, Gyuraty testvére legény, pirimkör, Petar Budak házas, Yovan Lukacs házas, Matuylo Gyurity házas, Petar testvére legény, Isztoyan Petri házas, Vuya Szubota házas, Petar testvére legény, Acsonko Vukcsity házas, Nikola Radul házas, Radovoye Radoszáv házas, Yovan fia legény, Mihaylo Vukaszin házas, Gyuraty Yovan házas, Isztoyan testvére legény, Nikola Dimitre házas, Yovan Petko házas, Trifun Pavle házas, Yovan Radoye házas, Gyorgye fia legény, Lazar Guvacs házas, Mihál Petre házas, Filip Budak házas, Nikola fia legény, Yovan Dobiyas házas, Lala testvére legény, Nikola Doszlics házas, Pavle Bobuvity házas, Yovan pop házas, Gyorgye Petko házas, Niko Dobroszáv házas, Nikola Vuycse házas, Radiboy Radul házas, Aleksza fia legény, Radics testvére legény, Dimitre Perin házas, Budak Radiboy házas, Iliye testvére popa, Yovan Doszlics házas.

Ludas nevű halastó a nevezett falu közelében.

(34.) *TARYÁNÜLLÉS puszta*,¹⁰⁵ LUDAS falu közelében, tartozik a nevezetthez.

(35.) *BANICSA puszta*,¹⁰⁶ Kétfilova falu közelében, tartozik Szobotkához.

(36.) *KÉTHOZINA szállás KISKUTAS pusztán*,¹⁰⁷ tartozik Szobotkához, a régi összeírás temesszükje (jogbiztosító irat) szerint.

(37.) *TORN(Y)OS falu*,¹⁰⁸ tartozik a nevezetthez, kenéz Vukoye Radovity házas, Nikola fia legény, Branko testvére legény, Donadi Dubity házas, Krakoman fia legény, Vuszín Prodivity házas, Radovan Radokonity házas, Radoye fia legény, Vuycsa Radomanity házas, Rado Ivan házas, Isztoyan Mirovity házas, Vuka testvére legény, Rayak Koszterity házas, Radul fia legény, Pop Vukoszáv házas, Lazar Vukovity házas, Dono fia legény, Gredoye Radomanity házas, Yovan Szubota házas, Gyura testvére legény, Misuko Radics házas, Nikola fia legény, Radics Radoszáv, Yovan Milovanity házas, Radiboy Radoman házas, Dragas Rayakovity házas, Raka Csudmity házas, Nikola Belaszín házas, Vuycsa Miraszín házas, Raka Dolovity, Gyura Kraguy házas, Dubin Petre házas, Vukoye Dragisa házas, Vukman Radikoyin házas, Bodocs Dragity házas, Ognan Gelyura házas.

(38.) *OBORNACSA falu*,¹⁰⁹ tartozik a nevezetthez, kincstári, Petar Vladoszáv házas, Petar Gyurity házas, Nikola fia legény, Mihál testvére legény, Radiboy Vuka házas, Isztoyan fia legény, Nikola testvére legény, Yanko Radics házas, Budak Radin házas, Radoko testvére legény, Radoko Radics házas, Isztoyan fia legény, Nikola Radics házas, Vukacs Radics házas, Acsonko testvére legény, Yakov fia legény, Vuycsa Milosovity házas, Acsonko Vlado házas, Kraguy fia legény, Prodan fia legény, Yakov testvére legény, Pavko Petre házas, Radoszáv fia legény, Milos testvére legény, Radovacs testvére legény, Vuicsa Vukasz házas, Yovan fia legény, Gyuricsa Vukdrag házas.

(39.) *BUDAKUT falu*,¹¹⁰ tartozik a nevezetthez, Kriszto Rakovin házas, Grisman testvére legény, Vukdrag testvére legény, Yovan testvére legény, Vukity Radoje házas, Vukoye fia legény, Yovan Sztaricsa házas, Matuylo testvére legény, Budak testvére legény, Tomas Milas házas, Nikola testvére legény, Petar testvére legény, Vuycsa Radinko házas, Milos testvére legény, Nikola testvére legény, Radoye Doszlics házas, Radoszáv testvére legény, Yovan testvére legény, Dubin Radovan házas, Ranoko fia legény, Radics Yovan házas, Radoszáv fia legény, Radiboy Sztovity házas, Nikola fia legény, Matuylo fia legény, Palko Ivas házas, Ivan Sztaniye házas, Ivas testvére legény.

(40.) *KIS BAYSA, másként TOPOLA*,¹¹¹ tartozik a nevezetthez, kenéz, Vukoye Vuicsris házas, Lazar fia legény, Radoye Vladoye házas, Gundics fia legény, Radoszáv Petre házas, Gyuraty fia legény, Damyan Yovan házas, Gredics fia legény, Milovan Radko házas, Dubin fia legény, Milos Radinko házas, Rado fia legény, Vuycsa Bogdan házas, Yovan Gredan házas, Kozma fia legény, Ranko Palis házas, Acsonko fia legény, László Radoszáv házas, Vukoye fia legény, Niko Radoye házas, Nikola fia legény, Niko Milos házas, Vuycsa Radics házas, Radiboy fia legény, Vukdrag Vuycsa házas, Guzlan fia legény, Yovan Rasko házas, Gyuraty fia legény, Uras Dragisa házas, Sztanoye fia legény, Dobrovi Vuk házas, Damyan fia legény, Acsonko Popovity házas, Gyura fia legény, Ognan Draguylo házas, Bogun Mihál házas, Dragoye Dubin házas, Geldura fia legény, Nikola Babity házas.

(41.) *Dívicska puszta*,¹¹² tartozik a nevezetthez.

(42.) *TAVANKUT falu*,¹¹³ tartozik a nevezetthez, kenéz Krisztozáv Radiboy házas, Budak fia legény, Iliye Dabrino házas, Dragity Ivan házas, Radoye fia legény, Dubin Bogudity házas, Yovan Popovity házas, Dragas Vukaszín házas,

Yovan fia legény, Milos Doszlics házas, Dragisa Radoye házas, Petar Yovan házas, Vukoszáv Rado Damyan fia legény, Vuycsa Pop házas, Vuycsa Gyuraszin házas, David Milos házas, Dubin Ivan házas, Budak Radoszáv házas, Vukan Radoszáv házas.

(43.) *KAPON puszta*,¹¹⁴ Tavankut közelében, tartozik a nevezetthez.

(44.) *GYURGYIN falu*,¹¹⁵ tartozik a nevezetthez, Aleksza Petre házas, Vuycsin fia legény, Lukacs Pavun házas, Fomin fia legény, Petar Greksza házas, Milin fia legény, Nikola Greksza házas, Radics fia legény, Radinko Vuka házas, Dimitreszin testvére legény, Radics Rayak házas, Borban testvére legény, Vukan Radoman házas, Bogdan Yovan házas, Nikola fia legény, Vuycsa Pop házas, Vucsity fia legény, Nikola Gyorgye házas, Yaksa Radoye házas, Radoye Vukity házas, Radics Radoszáv házas, Fomin Marko házas, Gyura Dubin házas, Nikola Radics házas, Mihál Vukdrag házas.

(45.) *SZENFOVA falu*,¹¹⁶ tartozik a nevezetthez, Sztredoszáv Bitkovin házas, Raya Ivanovity házas, Vukdrag Radul házas, Vuk fia legény, Radoszáv Iván házas, Gyura Dragovity házas, Jakov Vukacs házas.

(46.) *SOPRON falu*,¹¹⁷ tartozik a nevezetthez, Radoszáv Miroszáv házas, Mihál fia legény, Yovan Mirovity házas, Uras fia legény, Nikola Markovity házas, Gyura fia legény, Radoszáv Isztoyán házas, Acsonko fia legény, Palis Pavity házas, Matuylo Yovan házas, Todor Sztoyanity házas, Sztoyolan Mircsele, Milavan fia legény, Gyura Dragity házas, Vuycsa Branity házas.

(47.) *HIMOSITY falu*,¹¹⁸ tartozik a nevezetthez, kenéz Vukszan Radul, Ranko Radovity házas, Vukman fia legény, Oglisa Szubota házas, Vuycsa Doszlics házas, Bogoye fia legény, Braka Vukovity házas, Vuycsa fia legény, Rasa Vukovity házas, Vucsko fia legény, Ivan Zsivan házas, Vukoye fia legény, Ognan Radoman házas, Vukoye Vladin házas, Aleksza fia legény, Mihál Radul házas, Radovan fia legény, Radul Vucsity házas, Yovan fia legény, Yovan Ivan házas, Rado fia legény, Vucsity Miryak házas, Ranoko fia legény, Vukoye fia legény, Isztoyán Szubota házas, Gunon Doszlics házas, Radoszáv Radiboye házas, Miliye testvére legény.

(48.) *FIDEROS puszta*,¹¹⁹ tartozik a nevezetthez.

(49.) *SZEN (T) KATALIN puszta*,¹²⁰ tartozik a nevezetthez.

(50.) *KUTOS puszta*,¹²¹ tartozik a nevezetthez.

(51.) *KÉT OKOR puszta*,¹²² tartozik a nevezetthez.

(52.) *CSONTAVER falu*,¹²³ tartozik a nevezetthez, Isztoyán Radoye házas, Vuka fia legény, Dimitre Radoye egyedül (tör. „sade”!), Vukos Vranis házas, Rayak fia legény, Budak Radoye házas, Obrad Milos házas, Bogdan fia legény, Dragas Radovis házas, Filip Brayan házas, Dimitre testvére legény, Radiboy Petre házas, Radoszáv testvére legény, Pavun Radovan házas, Vuycsa Budak házas, Iliye Pavko házas, Radoszáv Palko házas, Szubota Petri házas, Mircsa Vukman házas, Vidak fia legény, Gyuraszin Nikola házas, Radovan Dragisa házas, Ognan Gvotasa házas, Radoszáv fia legény, Vuycsa Pavko házas, Gyorgye

testvére legény, a másik Dragas Radovis házas, Radics fia legény, Radul Nikola házas, Sebe Pavko házas, Marko Vuicity házas, Acsonko Marinity házas, Radoszáv Doszlics házas, Rado Grabak házas, Iliye Todaris házas, Radics Dogancsi házas, Vidak testvére legény, Yovan Andras házas, kincstári (tör. „miri”!), Radoszáv Dimitre házas.

Jegyzetek

- ¹ Vass Előd: *A szabadkai nahije 1570. és 1578. évi összeírása a szegedi szandzsákban*. Kézirat. Budapest 1991. II. oldal. (A továbbiakban: Vass Előd 1991.) Szabadkai Történelmi Levéltár, Fénymásolat-gyűjtemény, F. 172. 456. A kézirat adatait a szerző szíves engedelmével tesszük közzé.
- ² Dr. Olga Zirojević: *Upravna podela današnje Vojvodine i Slavonije u vreme Turaka*. Zbornik za istoriju br. Matica srpska. Novi Sad, 1970. 21–22; Vass Előd 1991. II. oldal; Vass Előd: „Az egri vilajet török végvárainak katonai és kulturális régiónközpont szerepváltásai.” Különlenyomat a Studia Agriensia 14. kötetéből. Eger, 1993. 336.
- ³ Lásd: Halasi Kun Tibor: *Sixteenth-Century Turkish Settlements in Southern Hungary*. Türk Tarih Kurumu Belleten. Ankara, 1964/XXVIII. évf. 109. sz. 2–71. oldal; Györe Kornél: *Adalékok Szabadka gazdaságtörténetéhez*. Üzenet, Szabadka, 1973/9, 665–669; Györe Kornél: *Egy XVI. századbeli adat Szabadka lakosságáról*. Üzenet, Szabadka, 1976/12, 689–691; Dobos János: *Szabadka lakosságának 1578. évi összeírása. Koreni-Gyökerek. Évszázadok vallomása*. A Szabadkai Történelmi Levéltár kiadványa. Szabadka 1991. 127–136.
- ⁴ Az 1570. évi török adóösszeírás eredeti kéziratát: Istanbul, Basbakanlik Arsivi, Tapu defteri, Nro. 554. Varak 171. jelzetten őrzik. Mikrofilmjét a budapesti Magyar Országos Levéltár Mikrofilmtára a 10500. számú dobozban tartja nyilván. – Az összeírás névjegyzékét (csakúgy mint az 1578. évit is) az eredeti feljegyzés sorrendjében változtatás nélkül közöljük. A közben feltüntetett különféle adónemeket és más fontosabb adatokat (több helynevet is!) a „Jegyzetek”-ben tesszük közzé.
Az összeírás helyneveinek meghatározásánál főképpen Vass Előd kéziratának helységnevmutatójára támaszkodtunk, amely különösen Dr. Csánki Dezső (*Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I. kötet, Budapest 1890., II. kötet, Bp. 1894), Iványi István (*Bács-Bodrog vármegye földrajzi és történelmi helynévtára*, I–II. kötet, Szabadka, 1889), Szabó István (*Bács, Bodrog és Csongrád megye dézsmalajstromai 1522-ből*, Bp. 1954), Szekeres László (*Középkori települések Északkelet-Bácskában*, Újvidék, 1983), Milica Marković (*Geografsko-istorijski imenik naselja Vojvodine*, Novi Sad 1966) munkáit, valamint J. Fr. Glasser 1770. évi és J. Lipszky 1800-ban készített térképeit vette figyelembe.
- ⁵ Az 5 fejadó (hane) – fizető szabadkai lakos adóösszege (haszil): 2000 akcse. (akcse = a legkisebb értékű ezüstműből készült török pénznem. A 16. század közepén Budán két magyar dénárt ért). – A szabadkai lakosságra a következő adókat rótták: kapuadó 5 után 250 akcse, búzatized 55 kila (kila = súlymérték különböző értékkel, olykor 31 kg. – M. L.) után 770 akcse, kétszeres tized 12 kila után 96 akcse, juhadó 20 akcse, méhkastized 200 akcse, káposzta- és kendertized 32 akcse,

hagyma- és fokhagymatized 72 akcse, gyümölcsöskert illetve a muzulmánok szőlőivel 25 hold 4 akcseban 100 akcse, bosztánkert illetve 10 akcse, szénatized 125 akcse, tűzifa illetve 125 akcse, mezei kártétel, mennyasszonyi és hordóilleték 199 akcse. „Hagyatékok és elhagyott javak és elszőköttek javai és bitang marha és elszőköttek és gyertyaöntőház és a szabadkai vár janicsárjainak mabeyn-jövedelme és a bírósági idézőpénz és a büntetéspénz és a Szobotka lakosságának piaci és vásári illetve és a nevezett náhije pusztáinak illetve a Padisah Alemenpáh hász-birtokain (együttes) jövedelme évente: 6000 (akcse)” – áll az összeírásban.

⁶ Keresztespuszta bevétele 2100 akcse. „Szállásije nevű illetve: 1200 (akcse), legelési illetve: 800 (akcse), széna illetve: 100 (akcse)”.

⁷ Esztör falu Csánki Dezső szerint Borsod és Katymár vidékén feküdt. – Az összeírás itt 21 adófizetőt tüntet fel. „Bevétele a Megyei nevű szállással együtt: 2900 akcse”: kapuadó 18 után 900 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 20 kila után 160 akcse, juhadó 5 akcse, méhkastized 14 akcse, káposzta- és kendertized 6 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, bosztánkert illetve 36 akcse, tűzifa- illetve 450 akcse, szénailleték 450 akcse, sertésadó 10 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 56 akcse. – Pirimkör = falusi eljáró, hasonló, mint a kenéz.

⁸ Madaras falu adófizetőinek száma 42. A helység adóbevétele 13 500 akcse; kapuadó 42 után 2100 akcse, búzatized 300 kila után 4200 akcse, kétszeres tized 220 kila után 1760 akcse, juhadó 1240 akcse, méhkastized 50 akcse, káposzta- és kendertized 16 akcse, hagyma- és fokhagymatized 12 akcse, bosztánkert illetve 84 akcse, tűzifa- és szénailleték 2100 akcse, sertésadó 120 akcse, legeltetési illetve 400 akcse, mezei kártétel menyasszonyi és hordóilleték 1320 akcse.

Megjegyzés: Madaras falu „müszellem”-ként említett egyik lakosa török szolgálót vállalt keresztény.

⁹ Kunbaja falu „lakói művelik és tizedei után fizetnek.” Adóbevétele (haszil): 282 akcse. Búzatized 12 kila után 168 akcse, kétszeres tized 5 kila után 40 akcse, rét - és legeltetési tized 74 akcse.

¹⁰ Himosity faluban az adófizetők száma 15. „Himosity” (Himősegyházi) szállás Kétfilova közelében Kiskutos helyvel, kincstári 50 (akcse). Adóbevétel (haszil) a himősegyházi szállással: 2650 (akcse)”, kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 25 kila után 490 akcse, kétszeres tized 20 kila után 160 akcse, juhadó 350 akcse, méhkastized 14 akcse, káposzta- és kendertized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 5 akcse, bosztánkertilleték 28 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, sertésadó 20 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 171 akcse.

¹¹ Kis Bajsa (most Bácsstopolya) falu adófizetőinek száma 14. Az adóbevétel 2100 akcse; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 21 kila után 294 akcse, kétszeres tized 14 kila után 104 akcse, juhadó 350 akcse, méhkastized 14 akcse, káposzta- és kendertized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, lentized 3 akcse, bosztánkertilleték 28 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, sertésadó 12 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 83 akcse.

¹² Beter falu (a mai Becse vidékén feküdhett) adófizetőinek száma 17. Adóbevétel 3000 akcse; kapu adó 16 után 800 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 20 kila után 120 akcse, tűzifa- és szénailleték 800 akcse, méhkastized 28 akcse, káposzta- és kendertized 60 akcse, lencsetized 13 akcse, hagyma- és

- fokhagymatized 2 akcse, bosztánkerti illeték 32 akcse, juhadó 213 akcse, sertésadó 22 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 1605 akcse.
- ¹³ Az adóösszeírásban Nagy Bajsa (ma: Bajsa) „... és más falu határában feljegyzett pásztorok (törökül haymekyan) földesúri adója (iszpendzse) szerepel. Ezek nomád (a falu belső háztelkein lakóházzal nem rendelkező) pásztorok voltak. Ezek a pásztorok csak a falvak külsőségein, a juhnyájaikkal együtt éltek” (Vass Előd 1991. 55–56). – Nagy Bajsa falu adófizetőinek száma 6. Adóbevétel 5000 akcse; kapuadó 5 után 250 akcse, búzatized 150 kila után 2180 akcse, kétszeres tized 45 kila után 360 akcse, tűzifa- és szénailleték 250 akcse, bosztánkert illetéke 10 akcse, juhadó 1316 akcse, méhkastized 16 akcse, káposzta- és kendertized 14 akcse, legeltetési illeték 100 akcse, a falu pásztorainak iszpendzse (földesúri adó) bevétele 288 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 296 akcse.
- ¹⁴ Roglaticsa falu adófizetőinek száma 14. Adóbevétel 6000 akcse; kapuadó 13 után 650 akcse, búzatized 120 kila után 1680 akcse, kétszeres tized 80 kila után 640 akcse, juhadó 350 akcse, méhkastized 30 akcse, káposzta- és kendertized 20 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 289 akcse, hagyma- és fokhagymatized 13 akcse, bosztánkerti illeték 26 akcse, legeltetési illeték 190 akcse, tűzifa- és szénailleték, sertésadó 152 akcse. A falu pásztorainak iszpendzse (földesúri adó) bevétele 310 akcse.
- ¹⁵ Duboka Berök nevű rét (Roglatica és Bajsa közelében) Yuszuf Alzaim birtokában, évi átalányösszegben a szultáni faluval 50 akcse.
- ¹⁶ Ómarócs Aranyad falu¹⁷ (ma: Stara Moravica, illetve Ómoravica) adófizetőinek száma 6. Az adóbevétel 4000 akcse; kapuadó 5 után 250 akcse; búzatized 95 kila után 1330 akcse, kétszeres tized 45 kila után 360 akcse, juhadó 900 akcse, méhkastized 14 akcse, káposzta- és kendertized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 6 akcse, legeltetési illeték 230 akcse, bosztánkerti illeték 10 akcse, sertésadó 20 akcse, tűzifa- és szénailleték 250 akcse. A falu pásztorainak iszpendzse bevétele 350 akcse. Mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 268 akcse.
- ¹⁷ Mala Sove falu (ma: Ravno Selo, azaz Sóvé) adófizetőinek száma 7. Az adóbevétel külsőkkel 4450 akcse; kapuadó 6 után 300 akcse, búzatized 180 kila után 2520 akcse, kétszeres tized 120 kila után 960 akcse, juhadó 108 akcse, méhkastized 50 akcse, káposzta- és kendertized 30 akcse, a falu pásztorainak iszpendzse bevétele 300 akcse, bosztánkerti illeték 12 akcse, lentized 40 akcse, sertésadó 20 akcse, tűzi-fa- és szénailleték 300 akcse, hagyma- és fokhagymatized 20 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 90 akcse.
- ¹⁸ Szekity falu (ma: Lovćenac v. Szeghegy) adófizetőinek száma 19. Adóbevétel 3300 akcse; kapuadó 15 után 750 akcse, búzatized 25 kila után 350 akcse, kétszeres tized 12 kila után 99 akcse, káposzta- és kendertized 6 akcse, bosztánkertilletéke 30 akcse, sertésadó 12 akcse, juhadó 118 akcse, méhkastized 8 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 76 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, tűzifa- és szénailleték 750 akcse.
- ¹⁹ Kis Hegyős falu adófizetőinek száma 6. Adóbevétel 2000 akcse; kapuadó 5 után 250 akcse, búzatized 70 kila után 980 akcse, kétszeres tized 40 kila után 240 akcse, juhadó 160 akcse, méhkastized 16 akcse, káposzta- és kendertized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 3 akcse, bosztánkert illetéke 10 akcse, tűzifa és szénatized 250 akcse, sertésadó 8 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 72 akcse.

- ²⁰ Fekity (Fikity? – Vass Előd 1991. 61.) falu Likasity (Likity? Vass Előd 1991. 61.) földdel = Feketity v. Feketehegy az egykori Likas településsel. – Adófizetőinek száma 16. A falu adóbevétele 3000 akcse; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 25 kila után 280 akcse, bosztánkerti illeték 28 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, sertésadó 28 akcse, méhkasztized 23 akcse, káposzta- és kendertized 13 akcse, hagyma- és fokhagymatized 8 akcse, mezei kártérítés, menyasszonyi és hordóilleték 92 akcse.
- ²¹ Ferigy (Feligy): lásd a 27. számú jegyzetet. – Feketehegy határában. – Az adófizetők száma 8. A falu adóbevétele 1700 akcse; kapuadó 5 után 250 akcse, búzatized 57 kila után 798 akcse, kétszeres tized 70 kila 160 akcse, juhadó 100 akcse, méhkasztized 12 akcse, káposzta- és kendertized 8 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, bosztánkerti illeték 10 akcse, sertésadó 10 akcse, tűzifa- és szénatized 250 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 98 akcse.
- ²² Soprony falu (Szenttamás közelében) adófizetőinek száma 4. Adóbevétel 1210 akcse; kapuadó 4 után 200 akcse, búzatized 27 kila után 518 akcse, kétszeres tized 13 kila után 104 akcse, juhadó 50 akcse, méhkasztized 12 akcse, káposzta- és kendertized 5 akcse, hagyma- és fokhagymatized 3 akcse, bosztánkerti illeték 8 akcse, legeltetési illeték 50 akcse, tűzifa- és szénailleték 200 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 91 akcse.
- ²³ Nagy Hegyős falu adófizetőinek száma 11. Adóbevétel 1500 akcse; kapuadó 8 után 400 akcse, búzatized 24 kila után 336 akcse, kétszeres tized 18 kila után 144, juhadó 70 akcse, méhkasztized 14 akcse, káposzta- és kendertized 6 akcse, hagyma- és fokhagymatized 3 akcse, bosztánkert illetve 16 akcse, sertésadó 15 akcse, tűzifa és szénatized 405 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 97 akcse.
- Megjegyzés: Nagy Hegyős falu „kenéz”-ként említett egyik lakosa „falusi előljáró”-nak felel meg.
- ²⁴ Ujváros falu (Verbász határában) adófizetőinek száma 5. Adóbevétele 1306 akcse; kapuadó 5 után 250 akcse, búzatized 28 kila után 492 akcse, kétszeres tized 13 kila után 104 akcse, juhadó 112 akcse, méhkasztized 13 akcse, káposzta- és kendertized 8 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, bosztánkerti illeték 10 akcse, sertésadó 14 akcse, tűzifa- és szénailleték 250 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 50 akcse.
- ²⁵ Pap Fén másként Nagy fén(y) falu (most Žednik v. Nagyfény) adófizetőinek száma 4. Adóbevétel 3000 akcse: kapuadó 3 után 150 akcse, búzatized 99 kila után 1386 akcse, kétszeres tized 45 kila után 360 akcse, juhadó 155 akcse, méhkasztized 18 akcse, káposzta- és kendertized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 9 akcse, bosztánkerti illeték 6 akcse, sertésadó 14 akcse, tűzifa- és szénatized 150 akcse, legeltetési illeték 189 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 54 akcse.
- ²⁶ Ferigy (Ferity = Firity. Vass Előd 1991. 61.) falu, másként Feligy (Vass Előd 1991. 61.) – Feketehegy déli határában. – A falu adófizetőinek száma 22. Adóbevétele 8400 akcse; kapuadó 21 után 1050 akcse, búzatized 287 kila után 4018 akcse, kétszeres tized 220 kila után 1760 akcse, juhadó 150 akcse, szénatized 14 akcse, bosztánkerti illeték 42 akcse, legeltetési illeték 164 akcse, sertésadó 15 akcse, méhkasztized 20 akcse, káposzta- és kendertized 22 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 83 akcse, hagyma- és fokhagymatized 12 akcse, tűzifa- és szénailleték 1050 akcse.

- 27 Marofcsa (v. Markocsa) falu Péterréve határában terülhetett el. (Lásd még a 31. számú jegyzetet!) A település adófizetőinek száma 8. Adóbevétel 3500 akcse; kapuadó 7 után 350 akcse, búzatized 120 kila után 1680 akcse, kétszeres tized 95 kila után 760 akcse, juhadó 125 akcse, méhkastized 30 akcse, káposzta- és kender-tized 16 akcse, hagyma- és fokhagymatized 8 akcse, bosztánkerti illeték 14 akcse, sertésadó 18 akcse, tűzifa- és szénailleték 350 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 109 akcse. A nevezett falu pásztorainak iszpendzse bevétele 200 akcse.
- 28 Kuvincs falu (Ujbecse északi határában) adófizetőinek száma 11. Adóbevétele a külsőkkel 4400 akcse; kapuadó külsőkkel 11 után 1221 akcse, búzatized 100 v. kila után 1400 akcse, kétszeres tized 100 v. kila után 800 akcse, juhadó 182 akcse, méhkastized 32 akcse, káposzta- és kender-tized 14 akcse, hagyma- és fokhagymatized 8 akcse, bosztánkerti illeték 22 akcse, sertésadó 15 akcse, tűzifa- és szénailleték 550 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 156 akcse.
- 29 Csikegy falu (Péterréve nyugati határában) adófizetőinek száma 16. Adóbevétele 2500 akcse; kapuadó 15 után 750 akcse, búzatized 45 kila után 630 akcse, kétszeres tized 12 kila után 104 akcse, juhadó 100 akcse, méhkastized 28 akcse, káposzta- és kender-tized 12 akcse, hagyma- és fokhagymatized 8 akcse, bosztánkerti illeték 30 akcse, tűzifa- és szénailleték 750 akcse, sertésadó 16 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 72 akcse.
- 30 Vizes, másként Markócsa falu (Péterrévétől északnyugati irányban), adófizetőinek száma 16. Adóbevétele a közeli Csifanics pusztával 2572 akcse. Csifanicspusztát Vizes falu műveli és szénáját begyűjti; kapuadó 15 után 750 akcse, búzatized 43 kila után 602 akcse, kétszeres tized 25 kila után 200 akcse, juhadó 150 akcse, méhkastized 12 akcse, káposzta- és kender-tized 8 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, bosztánkerti illeték 30 akcse, sertésadó 13 akcse, tűzifa- és szénailleték 750 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 53 akcse.
- 31 Obornyacs falu (Topolya és Péterréve között) adófizetőinek száma 5. Adóbevétel a közeli Csikegypusztával 1050 akcse. Csikegypusztát Obornyacs falu műveli és kaszálja; kapuadó 4 után 200 akcse, búzatized 21 kila után 294 akcse, kétszeres tized 19 kila után 152 akcse, juhadó 65 akcse, méhkastized 12 akcse, káposzta- és kender-tized 8 akcse, hagyma- és fokhagymatized 2 akcse, bosztánkerti illeték 8 akcse, sertésadó 9 akcse, tűzifa- és szénailleték 200 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 100 akcse.
- 32 Vastorok falu (Kanizsától nyugatra, az Osztrák völgy környékén terült el) adófizetőinek száma 12. A közeli Kalocsa pusztát Vastorok falu műveli, kaszálja és a földesúri tizedeket megadja. Adóbevétel *Kalacsa?* puszta kivételében 20 800 akcse; kapuadó 10 után 500 akcse, búzatized 71 kila után 994 akcse, kétszeres tized 50 kila után 400 akcse, juhadó 252 akcse, méhkastized 20 akcse, káposzta- és kender-tized 8 akcse, lencsetized 6 akcse, bosztánkerti illeték 30 akcse, sertésadó 13 akcse, tűzifa- és szénailleték 500 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 88 akcse.
- 33 Likas falu (Csantavér déli határában) adófizetőinek száma 3. Adóbevétele 2200 akcse; kapuadó 3 után 150 akcse, búzatized 72 kila után 1248 akcse, kétszeres tized 60 kila után 480 akcse, juhadó 140 akcse, méhkastized 12 akcse, káposzta- és kender-tized 16 akcse, hagyma- és fokhagymatized 6 akcse, bosztánkerti illeték 6 akcse, sertésadó 12 akcse, tűzifa- és szénailleték 150 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi és hordóilleték 80 akcse.

- 34 Tornos falu adófizetőinek száma 4. Adóbevétele 6799 akcse; kapuadó 4 után 200 akcse, búzatized 160 kila után 2240 akcse, kétszeres tized 150 kila után 1200 akcse, juhadó 1275 akcse, méhkastized 5 akcse, káposzta- és kendertized 6 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, tűzifa- és szénailleték 200 akcse, bosztánkerti illeték 8 akcse, legeltetési illeték 1200 akcse, sertésadó 12 akcse, mezei kártétel és menyasszonyi adó és hordóilleték 269 akcse. A „nevezett timár” pásztorainak iszpendzse adóbevétele 100 akcse.
- 35 Mélykút falu adófizetőinek száma 2. Adóbevétele külsőkkel 2600 akcse; kapuadó után 100 akcse, búzatized 60 kila után 840 akcse, kétszeres tized 50 kila után 400 akcse, juhadó 180 akcse, méhkastized 14 akcse, káposzta- és kendertized 6 akcse, bosztánkert illetve 4 akcse, tűzifa- és szénailleték 100 akcse, legeltetési illeték 860 akcse, sertésadó 8 akcse, hagyma- és fokhagymatized 4 akcse, mezei kártétel, menyasszonyi- és hordóilleték 88 akcse.
- 36 Sárapuszta (Stanišić v. Őrszállás keleti határában) adóbevétele a legeltetési és a „szállásiye” nevű illetékből 1450 akcse.
- 37 Verősegyház adóbevétele Ványtelekpusztával 1000 akcse.
- 38 Sebesegyházpuszta Vásérhel és Kelebe földdel, Vásárhel és Kelebe Homoka, Verősegyházpuszta közelében: adóbevétele 250 akcse. A „Sebestyénház-puszta határában levő „helyek” és a Tavankúpuszta major után az adóbevétel átalányban 300 akcse. Az adófizetők (reaya) pásztorainak iszpendzse adóbevétele évi 350 akcse.
- 39 Pálegyház- (most: Palics-) puszta adóbevétele 1000 akcse; legeltetési illeték 900 akcse, szénatized 100 akcse.
- 40 Kerekegyházpuszta (a Palicsi-tó közelében) adóbevétele 500 akcse; legeltetési illeték 350 akcse, szénatized 150 akcse.
- 41 Ludaspuszta adóbevétele 1000 akcse; legeltetési illeték 600 akcse, „szállásiye” nevű illeték 400 akcse.
- 42 Kelebepuszta adóbevétele a legeltetési illetékből és a „szállásiye” nevű illetékből 4000 akcse, búzatized 10 kila után 140 akcse, szénatized 5 szekér után 125 akcse, kétszeres tized 15 kila után 120 akcse. A legeltetési és a nevezett szállások illetve 3615 akcse.
- 43 Budakutapuszta (Nagyfény falu közelében) adóbevétele 900 akcse; legeltetési illeték 750 akcse, szénatized 150 akcse.
- 44 Tomppuszta adóbevétele a legeltetési és a „szállásiye” illetékből 2800 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 50 kila után 40 akcse, szénatized 200 akcse. A nevezett szállások és a legeltetési illeték 1500 akcse.
- Kőrezsér (=Kőrös-ér!) majorság után az illeték évi átalányban 100 akcse.
- 45 Karjadpuszta (Zentától délnyugatra, Tornyostól keleti irányban) adóbevétele késpenzátalányban 1800. „A Karnyadpusztát külső művelésben birtokló Peszér falu lakói az összeírás elkészítőitől kapott birtoklevelükre (tapuname) hivatkoznak, amelyben adókötelezettségeiket rögzítették.” (V. E.).
- 46 Sajténpuszta (Csantavértől keletre, Vastorok v. Ostorság falu közelében) adóbevétele 200 akcse; legeltetési illeték 150 akcse, rét tizede 50 akcse.
- 47 Novoszélopuszta (Moholtól délnyugatra, Vizes térségben) adóbevétele 200 akcse; legeltetési illetve 150 akcse, szénatized 50 akcse.

- 48 Banicsapuszta (Péterrévétől nyugatra) adóbevétele 1100 akcse; legeltetési illeték 100 akcse, „szállásiye” illetéke 1000 akcse.
- 49 Kutospuszta (Lovćenactól v. Szeghegytől keletre) adóbevétele 1000 akcse; legeltetési illeték 650 akcse, szénatized 250 akcse.
- 50 Óbáncpuszta, másként Nova Fény (Nagyfény vagy környéke?) adóbevétele 300 akcse; legeltetési illeték 245 akcse, szénailleték 55 akcse.
- 51 Dústelekpuszta Palotával (Zombortól északnyugati irányban) – adóbevétele 800 akcse; legeltetési illeték 550 akcse, rét tizede 250 akcse.
- 52 Gyantárospuszta (Topolyától keletre, Tornyos falu déli határában) adóbevétele 833 akcse; legeltetési illeték 500 akcse, rét tizede 333 akcse.
- 53 Tiviskepuszta (Topolyától délkeletre, az egykori Gyantáros puszta alatt) adóbevétele 833 akcse; búzatized 20 kila után 280 akcse, kétszeres tized 8 kila után 64 akcse, legeltetési illeték 156 akcse, rét tized 233 akcse.
- 54 Balincapuszta (Tompá határában) adóbevétele 350 akcse; kétszeres tized 12 kila után 96 akcse, legeltetési illeték 82 akcse, szénatized 72 akcse.
- 55 Csontafeyérpuszta (most Csantavér) adóbevétele 301 akcse; búzatized 12 kila után 168 akcse, kétszeres tized 5 kila után 40 akcse, legeltetési illeték 193 akcse.
- 56 Ágosegyházpuszta (Halas és Tompa közötti térségen) adóbevétele 3800 akcse; „szállásiye” illeték 2000 akcse, legeltetési illeték 1700 akcse.
- 57 Pacsérpuszta adóbevétele 3000 akcse; búzatized 20 kila után 280 akcse, szénatized 720 akcse, legeltetési illeték 1000 akcse.
- 58 Fiderospuszta (Sivac nyugati határában?) adóbevétele 100 akcse; legeltetési illeték 25 akcse, rét tizede 25 akcse.
- 59 Taryánülléspuszta (Ludas falu közelében) adóbevétele 600 akcse; legeltetési illeték 600 akcse.
- 60 Császárhomokapuszta (Szabadka közelében) adóbevétele 400 akcse; legeltetési illeték 200 akcse, szénatized 200 akcse.
Adóbevétel Varga Tamás szállásából 150 akcse, legeltetési illeték 75 akcse, „szállásiye” illeték 75 akcse.
- 61 Gyurgyinpuszta adóbevétele 939 akcse; legeltetési illeték 800 akcse, rét tizede 139 akcse.
- 62 Kéfilopuszta, Kis Kutas, Csik szállással (Kishegyes és Péterréve között) – adóbevétele 410 akcse; kölestized 5 kila után 12-ben 60 akcse, legeltetési illeték 300 akcse, rét tizede 50 akcse.
- 63 Bajmokpuszta adóbevétele 390 akcse; legeltetési illeték 176 akcse, búzatized 13 kila után 182 akcse, kétszeres tized 4 kila után 33 akcse.
- 64 Vannatelek puszta (= Vántelek, Bajmok és Verusity között) adóbevétele a pásztorok iszpendzse adójával 900 akcse; legeltetési illeték 250 akcse, szénatized 350 akcse. A pásztorok iszpendzse adója 200 akcse.
- 65 Szűcs Balás szállásának adókötelezettsége „átalányban császári házakkal (ba hane-i sahi)” 30 akcse. – Vass Előd hozzáfűzi: „A „Szűcs Balás szállása” feljegyzés Esztör és Madaras falvak közelében feltehetőleg önálló földrajzi helykénti megjelölését jelenti. Ugyanezen a módon szerepel még: „Benyó Ferenc szállása”

feljegyzés is. Mind a két földrajzi hely Haszán Effendi budai csausz birtokában volt, s tőle a fenti falu lakói bérelték. A két földrajzi helyen esetleg a lakók, amit az a feljegyzés: „császári házakkal (ba hane-i sahi)” megjelölései valószínűsítenek, adómentességét jelölhette”.

⁶⁶ Kis Szen(t) kiral puszta (Zombor északkeleti határában) adóbevétele átalányban 400 akcse; búzatized 20 kila után 140 akcse, rét tized 50 akcse, kétszeres tized 20 kila után 160 akcse, legeltetési illeték 50 akcse.

⁶⁷ Benyó Ferenc szállásának adókötelezettsége „átalányban császári házakkal” 50 akcse.

⁶⁸ Pócsapuszta (Martonos határában) adóbevétele a legeltetési és a „szállásiye” illetékekből 900 akcse.

⁶⁹ Kalacsapuszta Kis Kalácsával (Vastorok falu közelében) adóbevétele 2000 akcse; búzatized 10 kila után 140 akcse, szénatized 140 akcse, kétszeres tized 15 kila után 120 akcse, legeltetési és „szállásiye”-illetékek 1400 akcse.

⁷⁰ Kaponyapuszta (Tavankút közelében) adóbevétele a legeltetési illetékből 500 akcse.

⁷¹ Eredeti kéziratát: Isztambul, Basbakanlik Arsivi, Tapu defteri Nro. 570, Varak 274. jelzetten őrzik. Mikrofilmjét a Magyar Országos Levéltár (Budapest) Mikrofilm-tára a 10500. számú dobozban tartja nyilván. Vass Előd ehhez hozzáfűzi: „A kéziratból még egy másik ugyanolyan másolat létezik Tapu defter Nro. 572. jelzetten, amelyet a fordításkor felhasználtunk. Az 1578. évi adóösszeírás elkészültének körülményeiről: Káldy-Nagy Gyula (Magyarországi török adóösszeírások. Értekezések a Történettudományok Köréből 52., Budapest 1970. 44. és 47. lap) említi, hogy a szegedi szandzsák összeírása 1577-ben öt-hat hónapig is eltartott. A szandzsák összeírására a szegedi kádi 1577. júl. 15. körül kapott megbízást és a munkáját csak 1577. december 21. körül fejezte be. Erről a fennmaradt szultáni rendeletek jegyzőkönyvei (ahkyam defteri) számolnak be. Az összeíró 1578. júniusában kapott utasítást a timár-birtokok kiosztására vonatkozólag, s emiatt került az összeírásra keltezőként a hídszra 986. éve, azaz az 1578. esztendő megjelölése is” – olvasható Vass Előd kéziratában. – Lásd még a 4. számú lábjegyzetet!

⁷² Vass Előd Szabadka város lakosai névanyagának fordítása több vonatkozásban különbözik Halasi Kun Tibor angol nyelvű áttüzetésétől! – Szabadka adófizetőinek száma 48. A város adóbevétele 10 849 akcse; kapuadó 46 után 2300 akcse, búzatized 150 kila után 2100 akcse, kétszeres tized 50 kila után 400 akcse, tűzifa- és szénailleték 2300 akcse, juhadó 1130 akcse, méhkastized 550 akcse, bosztánkerti illeték 120 akcse; mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszony és hordóilleték 482 akcse; len, kender, hagyma, káposzta és répatized 232 akcse; lencse, borsó, nohut és bakla tizede 150 akcse (megjegyzés: a falvanként kivett tizedek között szerepel a lencse és a borsó mellett a török elnevezésű nohut, ami magyarul csicseri borsó, a bakla pedig magyarul lóláb néven volt ismeretes, s ma már ritka. Az utóbbi lencse- és babfajták nevét kis ismeretségük miatt nem fordítottuk le. – Vass Előd); ingatlanforgalmi illeték 30 akcse, sertésadó 455 akcse.

„A vásárok vámjai és a piacok bevételei, amelyek minden héten összegyűlnek és amelyek Szveti Sztevandán és Szveti Krisztovdán és Szveti Lazarodán vásári napokon vámokat adnak, évente 500 akcsét – olvasható az összeírásban. („Szabadka piac- és vásári napjain befolyó éves felbecsült jövedelme feljegyzésében a török összeíró a vásári napokat is a szerb ortodox egyházi meg-

nevezésükön közli: „Szveti Sztevandán”, ami január 9, „Szveti Lazarovdan”, ami június 28, és „Szveti Krisztovdan”, ami szeptember 27, ahogy erről a „Kalendar za prostu... godinu” c. szerb ortodox egyházi naptár beszámol” – írja Vass Előd. Ezzel szemben Dobos János a 4. lábjegyzetben említett munkájában – bizonyára más forrásokra támaszkodva – a vásári napok dátumait másként tünteti fel. Másrészt Vass Előd fordítása nem támasztja alá azt, hogy 1578-ban Szabadkán pén-
teken tartották a hetipiacot).

- ⁷³ Keresztespuszta adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 2000 akcse.
- ⁷⁴ Császárhomokapuszta bevétele a tizedekből és az illetékekből 400 akcse.
- ⁷⁵ Esztör falu adófizetőinek száma 33. Adóbevétel 25150 akcse; kapuadó 33 után 1650 akcse, búzatized 821 kila után 11495 akcse, kétszeres tized 300 kila után 2400 akcse, tűzifa- és szénailleték 1650 akcse, musttized 300 pinte 1350 akcse, juhadó 1350 akcse, méhkastized 650 akcse, bosztánkerti illeték 166 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 250 akcse; lencse, borsó, nohut és bakla tizede 132 akcse, illetékforgalmi illeték 66 akcse, sertésadó 750 akcse, Doszin Yovan telke készpénzben 150 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 3152 akcse.
- ⁷⁶ Madaras falu adófizetőinek száma 42. Adóbevétel 18 426 akcse; kapuadó 42 után 2100 akcse, búzatized 535 kila után 7490 akcse, kétszeres tized 160 kila 1280 akcse, musttized 30 pinte után 525, juhadó 1235 akcse, tűzifa- és szénailleték 2190 akcse, méhkastized 850 akcse, bosztánkerti illeték 120 akcse; len-, kender-, hagyma- és répatized 231 akcse, sertésadó 352 akcse, ingatlanforgalmi illeték 124 akcse; lencse, borsó, nohut, bakla tizede 123 akcse, pásztorok adója 350 akcse; mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 1550 akcse. – Vujcsa Niko és Vuicsye Raduya házaspár átalányban fizetik adójukat.
- ⁷⁷ Kunbaya falu adófizetőinek száma 26. Adóbevétel 4000 akcse; kapuadó 25 után 1250 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 20 kila után 160 akcse, tűzifa- és szénailleték 1250 akcse, juhadó 100 akcse, méhkastized 20 akcse, bosztánkerti illeték 12 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatizede 32 akcse, sertésadó 121 akcse; lencse, borsó, nohut és bakla 11 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 284 akcse.
- ⁷⁸ Mélykut adófizetőinek száma 14, Szentmiklós föld „szokás szerint” 1 forint fejadót fizet. – Adóbevétel 3450 akcse; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 70 kila után 1120 akcse, kétszeres tized 30 kila után 240 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta és répa tizede 52 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, juhadó 150 akcse, méhkastized 100 akcse, bosztánkerti illeték 150 akcse; mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 293 akcse; lencse, borsó, nohut, bakla tizede 25 akcse, ingatlanforgalmi illeték 15 akcse, sertésadó 40 akcse.
- ⁷⁹ Mádapuszta (Mélykut közelében, tőle északkeletre) adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 1200 akcse.
- ⁸⁰ Ivánkapuszta adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 50 akcse.
- ⁸¹ Budi Bajmoka (a mai Bajmok) falu adófizetőinek száma 20. Az adóbevétel 12 000 akcset tett ki; kapuadó 19 után 950 akcse, búzatized 300 kila után 4200 akcse, kétszeres tized 100 kila után 700 akcse, tűzifa- és szénailleték 950 akcse, juhadó 985 akcse, méhkastized 550 akcse, bosztánkerti illetéke 131 akcse, sertésadó 122 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatizede 211 akcse, lencse, borsó, nohut, bakla

- tizede 100 akcse, ingatlanforgalmi illeték 145 akcse, pásztorok adóinak bevétele 225 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 631.
- 82 Nagy Baysa (ma: Bajsa) adófizetőinek száma 26. Adóbevétel 6500 akcse; kapuadó 25 után 1250 akcse, búzatized 122 kila után 1708 akcse, kétszeres tized 50 kila után 400 akcse, must tized 12 pint után 48 akcse, tűzifa- és szénailleték 1250 akcse, méhkastized 250 akcse, bosztánkerti illeték 25 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 503 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatizede 151 akcse; lencse, borsó, nohut, bakla tizede 25 akcse, ingatlanforgalmi illeték 15 akcse, sertésadó 300 akcse. – Milos Yovan átalányban 300 akcset fizet.
- 83 Roglaticsa falu adófizetőinek száma 25. Adóbevétel 5450 akcse; kapuadó 24 után 1200 akcse, búzatized 70 kila után 680 akcse, kétszeres tized 40 kila után 320 akcse, tűzifa- és szénailleték 1200 akcse, juhadó 722 akcse, méhkastized 200 akcse, bosztánkerti illeték 23 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatizede 5 akcse, sertésadó 212 akcse, lencse, borsó, nohut, bakla tizede 22 akcse, ingatlanforgalmi illeték 32 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 511 akcse.
- 84 Verősegyház falu (Vásárhel – Végház földdel) adófizetőinek száma 25. Adóbevétele 5950 akcse; kapuadó 25 után 1280 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 75 kila után 600 akcse, tűzifa- és szénailleték 1350 akcse, juhadó 900 akcse, méhkastized 212 akcse, bosztánkert illetéke 32 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 162 akcse, lencse, borsó, nohut, bakla-tizede 32 akcse, ingatlanforgalmi illeték 25 akcse, sertésadó 300 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 386 akcse.
- 85 Pálegyháza falu (a mai Palics) Kerekegy (= Kerekegyháza) pusztával 9 adófizetőt tart nyilván. Az adóbevétel 2400 akcse; kapuadó 9 után 450 akcse, búzatized 80 kila után 1160 akcse, káposzta és répa tizede 69 akcse, kétszeres tized 50 kila után 400 akcse, tűzifa- és szénailleték 450 akcse, juhadó 112 akcse, méhkastized 192 akcse, bosztánkert illetéke 16 akcse, sertésadó 171 akcse, ingatlanforgalmi illeték 26 akcse, lencse, borsó, nohut és bakla tizede 29 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 265 akcse.
- 86 Apáticspuszta (Dr. Csánki Dezső említett munkájában, az 1481. évi Apathitelekkel hozható kapcsolatban, amelyet 1578-ban Pálegyháza falu művel) adóbevétele 700 akcse.
- 87 Ómarocsa, másként Aranád falu (a mai Ómoravica) adófizetőinek száma 14. Adóbevétele 4000 akcse; kapuadó 13 után 650 akcse, búzatized 99 kila 792 akcse, kétszeres tized 104 kila után 732 akcse, tűzifa- és szénailleték 650 akcse, juhadó 100 akcse, méhkastized 92 akcse, bosztánkerti illeték 16 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 480 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 89 akcse; lencse, borsó, nohut és bakla tizede 42 akcse, ingatlanforgalmi illeték 36 akcse, sertésadó 221 akcse.
- 88 Szekity falu (Likasity földdel) adófizetőinek száma 31. Adóbevétele 10 799 akcse; kapuadó 31 után 1050 akcse, búzatized 300 kila után 4200 akcse, kétszeres tized 106 kila után 848 akcse, tűzifa- és szénatized 155 akcse, must tized 100 pinte (1 pinte = kb. 1,7 liter!) után 400 akcse, juhadó 515 akcse, bosztánkerti illeték 63 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 1009 akcse; len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 204 akcse, lencse, borsó, nohut és bakla tizede 69 akcse, ingatlanforgalmi illeték 62 akcse, sertésadó 304 akcse, kosárilleték 15 akcse.

- ⁸⁹ Sándorpuszta adóbevétele 550 akcse.
- ⁹⁰ Feketity falu (Kis Hegyös földdel és Kéthozina szállással) adó fizetőinek száma 27. Adóbevétele 5892 akcse; kapuadó 26 után 1300 akcse, búzatized 116 kila után 1624 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, musttized 99 pinte után 366 akcse, tűzifa- és szénailleték 1300 akcse, juhadó 200 akcse, méhkastized 126 akcse, bosztánkerti illeték 54 akcse, len, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 142 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 62 akcse, ingatlanforgalmi illeték 44 akcse, sertésadó 63 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 401 akcse.
- ⁹¹ Likas falu adófizetőinek száma 25. Adóbevétel 6500 akcse; kapuadó 24 után 1200 akcse, búzatized 85 kila után 1190 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 1200 akcse, juhadó 900 akcse, méhkastized 62 akcse, bosztánkerti illeték 22 akcse, len, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 192 akcse, sertésadó 230 akcse, ingatlanforgalmi illeték 65 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 62 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 577 akcse. – Miliye Vukoszáv 50 akcse adót fizet.
- ⁹² Nagy Hegyös falu adófizetőinek száma 17. Adóbevétel 6425 akcse; kapuadó 17 után 850 akcse, búzatized 125 kila után 1750 akcse, kétszeres tized 187 kila után 1496 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 60 akcse, sertésadó 200 akcse, tűzifa- és szénailleték 850 akcse, juhadó 456 akcse, méhkastized 200 akcse, bosztánkerti illeték 30 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 60 akcse, ingatlanforgalmi illeték 42 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 381 akcse.
- ⁹³ Felity falu (Feketehegy határában. Lásd a 27. számú jegyzetet) adófizetőinek száma 12. Adóbevétel 3561 akcse; kapuadó 12 után 600 akcse, búzatized 52 kila után 729 akcse, kétszeres tized 40 kila után 320 akcse, tűzifa- és szénailleték 600 akcse, juhadó 292 akcse, méhkastized 60 akcse, bosztánkerti illeték 8 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 64 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 20 akcse, ingatlanforgalmi illeték 26 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 800 akcse.
- ⁹⁴ Pacsér falu adófizetőinek száma 16. Adóbevétel 3900 akcse; kapuadó 16 után 800 akcse, búzatized 100 kila után 1400 akcse, kétszeres tized 34 kila után 274 akcse, juhadó 70 akcse, tűzifa- és szénailleték 800 akcse, méhkastized 60 akcse, bosztánkerti illeték 10 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 92 akcse, lencse-, borsó-, nohut-, és baklatized 29 akcse, ingatlanforgalmi illeték 14 akcse, sertésadó 60 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 293 akcse.
- ⁹⁵ Sebesgyház falu adófizetőinek száma 13. Adóbevétel 4900 akcse; kapuadó 13 után 650 akcse, búzatized 150 kila után 2100 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 650 akcse, juhadó 162 akcse, méhkastized 175 akcse, bosztánkerti illeték 25 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 54 akcse, lencse-, búza-, borsó-, nohut-, baklatized 12 akcse, ingatlanforgalmi illeték 12 akcse, sertésadó 80 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 124 akcse.
- ⁹⁶ Uyvaros falu, másként Bandobricsa, Kisujvaros földdel (Verbász határában) adófizetőinek száma 21. Adóbevétel 10200 akcse; kapuadó 20 után 1000 akcse, búzatized 300 kila után 4200 akcse, kétszeres tized 185 kila után 1480 akcse, tűzifa- és

szénailleték 1000 akcse, musttized 20 pinte után 80 akcse, méhkastized 125 akcse, bosztánkerti illeték 65 akcse, ingatlanforgalmi illeték 100 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 200 akcse, sertésadó 133 akcse, juhadó 750 akcse, lencse-, borsó-, nohut-, baklatized 112 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 945 akcse.

⁹⁷ Nagy fén(y) falu, másként Papi fén(y) adófizetőinek száma 14. Adóbevétel 3500 akcse; kapuadó 13 után 650 akcse, búzatized 92 kila után 1288 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 650 akcse, ingatlanforgalmi illeték 14 akcse, juhadó 129 akcse, méhkastized 300 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 162 akcse, sertésadó 153 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 42 akcse, bosztánkerti illeték 12 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 300 akcse.

⁹⁸ Kelebe falu (most Kelebia) adófizetőinek száma 17. Adóbevétele 5200 akcse; kapuadó 17 után 850 akcse, búzatized 100 kila után 1400 akcse, len, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 133 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 850 akcse, juhadó 520 akcse, méhkastized 330 akcse, bosztánkerti illeték 21 akcse, sertésadó 42 akcse, lencse-, borsó-, nohut-, baklatized 65 akcse, idegenforgalmi illeték 25 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasz-szonyi és hordóilleték 164 akcse.

- Mítészin Dragoye átlagban 500 akcset fizet.

⁹⁹ Csikegy (-háza) falu adófizetőinek száma 12. Adóbevétele 3800 akcse; kapuadó 11 után 550 akcse, búzatized 92 kila után 1288 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 550 akcse, juhadó 29 akcse, méhkastized 29 akcse, bosztánkerti illeték 12 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 100 akcse, lencse-, borsó-, nohut-, baklatized 60 akcse, ingatlanforgalmi illeték 12 akcse, sertésadó 100 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 270 akcse.

¹⁰⁰ Kis Hegyős falu adófizetőinek száma 19. Adóbevétele 4254 akcse; kapuadó 19 után 950 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 30 kila után 240 akcse, tűzifa- és szénailleték 850 akcse, musttized 20 pinte után 80 akcse, juhadó 600 akcse, méhkastized 30 akcse, bosztánkerti illeték 21 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 51 akcse, sertésadó 135 akcse, ingatlanforgalmi illeték 15 akcse, lencse-, borsó-, nohut-, baklatized 15 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 567 akcse.

¹⁰¹ Gyantárospusztá adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 1446 akcse.

¹⁰³ Csifayncsa falu (Péterrévétől északnyugati irányban) adófizetőinek száma 15. Adóbevétele (Markocsa föld felével) 2035; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 30 kila után 420 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 25 akcse, kétszeres tized 10 kila után 80 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, musttized 12 pinte után 48 akcse, juhadó 250 akcse, méhkastized 135 akcse, bosztánkerti illeték 11 akcse, sertésadó 20 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 13 akcse, ingatlanforgalmi illeték 10 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 23 akcse.

¹⁰⁴ Vizes falu (Markocsa föld felével) adófizetőinek száma 15. Adóbevétele 3915 akcse; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 50 kila után 700 akcse, kétszeres tized 20 kila után 160 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, juhadó 62 akcse, méhkastized 54 akcse, bosztánkerti illeték 14 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 80 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 22 akcse,

- ingatlanforgalmi illeték 12 akcse, sertésadó 117 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 290 akcse.
- ¹⁰⁵ Ludas falu adófizetőinek száma 28. Adóbevétel 8400 akcse; kapuadó 27 után 1350 akcse, búzatized 200 kila után 2800 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 1350 akcse, juhadó 400 akcse, méhkastized 900 akcse, bosztánkerti illeték 15 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 131 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 142 akcse, ingatlanforgalmi illeték 22 akcse, sertésadó 243 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 248 akcse. – Yovan Lukacs átalányban 600 akcse adót fizet. Ludas nevű halastó után évente 500 akcset fizetnek.
- ¹⁰⁶ Taryánüllépuszta (Ludas közelében) adóbevétele a tizedekből és az illetékből 600 akcse.
- ¹⁰⁷ Baníncsapusza (Péterrévétől nyugatra) adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 600 akcse.
- ¹⁰⁸ Kéthozina szállás (Kiskutas pusztán) – a régi jogbiztosító irat (temesszük) szerint – adóbevétele a tizedekből és az illetékekből a szultáni faluval évente 50 akcse készpénzben.
- ¹⁰⁹ Torn(y)os falu adófizetőinek száma 26. Adóbevétele 8500 akcse; kapuadó 26 után 1300 akcse, búzatized 145 kila után 2030 akcse, kétszeres tized 100 kila után 800 akcse, tűzifa- és szénailleték 1300 akcse, juhadó 1700 akcse, méhkastized 210 akcse, bosztánkerti illeték 120 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 321 akcse, sertésadó 150 akcse-, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 152 akcse, ingatlanforgalmi illeték 42 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 375 akcse.
- ¹¹⁰ Obornyacsa falu adófizetőinek száma 12. Adóbevétele 2500 akcse; kapuadó 12 után 600 akcse, búzatized 70 kila után 980 akcse, kétszeres tized 10 kila után 80 akcse, tűzifa- és szénailleték 600 akcse, juhadó 50 akcse, méhkastized 30 akcse, bosztánkerti illeték 8 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 15 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 10 akcse, ingatlanforgalmi illeték 20 akcse, sertésadó 30 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 77 akcse.
- ¹¹¹ Budakut falu adófizetőinek száma 11. Adóbevétel 3500 akcse; kapuadó 10 után 500 akcse, búzatized 75 kila után 1050 akcse, kétszeres tized 30 kila után 240 akcse, tűzifa- és szénailleték 500 akcse, méhkastized 300 akcse, bosztánkerti illeték 15 akcse, sertésadó 50 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 45 akcse, juhadó 500 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 30 akcse, ingatlanforgalmi illeték 25 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 245 akcse.
- ¹¹² Kis Baysa falu (másként Topola) adófizetőinek száma 21. Adóbevétel 7000 akcse; kapuadó 21 után 1050 akcse, búzatized 175 kila után 2450 akcse, kétszeres tized 140 kila után 880 akcse, tűzifa- és szénailleték 1050 akcse, juhadó 450 akcse, méhkastized 320 akcse, bosztánkerti illeték 31 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 221 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 54 akcse, ingatlanforgalmi illeték 31 akcse, sertésadó 241 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 222 akcse.
- ¹¹³ Divicskapusza (Topolyától délkeletre) adóbevétele a tizedekből és az illetékből 1525 akcse.

- 114 Tavankút falu adófizetőinek száma 15. Adóbevétele 6044 akcse; kapuadó 15 után 750 akcse, búzatized 157 kila után 2100 akcse, kétszeres tized 150 kila után 1200 akcse, tűzifa- és szénailleték 750 akcse, juhadó 150 akcse, méhkastized 140 akcse, bosztánkerti illeték 15 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta-, répatized 52 akcse, lencse, borsó, nohut és bakla tizede 31 akcse, ingatlanforgalmi illeték 15 akcse, sertésadó 80 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 761 akcse.
- 115 Kaponpuszta (Tavankúttól délkeletre a Bács-ér partján) adóbevétele tizedekből és az illetékből 500 akcse.
- 116 Gyurgyin falu adófizetőinek száma 16. Adóbevétel 4055 akcse; kapuadó 15 után 750 akcse, búzatized 75 kila után 1050 akcse, kétszeres tized 25 kila után 200 akcse, tűzifa- és szénailleték 750 akcse, juhadó 220 akcse, méhkastized 50 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 45 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 21 akcse, ingatlanforgalmi illeték 15 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 182 akcse.
- 117 Szenfova falu (Csonoplya határában) adófizetőinek száma 6. Adóbevétel 5875 akcse; kapuadó 6 után 300 akcse, búzatized 165 kila után 1210 akcse, kétszeres tized 152 kila után 1216 akcse, tűzifa- és szénailleték 300 akcse, juhadó 950 akcse, méhkastized 350 akcse, bosztánkerti illeték 22 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 330 akcse, sertésadó 145 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 161 akcse, ingatlanforgalmi illeték 10 akcse, sertésadó 335 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 591 akcse.
- 118 Sopron falu adófizetőinek száma 10. Adóbevétel 3250 akcse; kapuadó 9 után 450 akcse, búzatized 70 kila után 980 akcse, kétszeres tized 52 kila után 416 akcse, tűzifa- és szénailleték 450 akcse, juhadó 20 akcse, méhkastized 92 akcse, bosztánkerti illeték 6 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 32 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 40 akcse, ingatlanforgalmi illeték 22 akcse, sertésadó 42 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 700 akcse.
- 119 Himosity falu adófizetőinek száma 15. Adóbevétel 6400 akcse; kapuadó 14 után 700 akcse, búzatized 150 kila után 1400 akcse, kétszeres tized 120 kila után 960 akcse, tűzifa- és szénailleték 700 akcse, juhadó 1559 akcse, méhkastized 560 akcse, bosztánkerti illeték 21 akcse, malom: egy kerék után 15 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 49 akcse, sertésadó 402 akcse, lencse, borsó, nohut és bakla tizede 28 akcse, ingatlanforgalmi illeték 44 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 221 akcse.
- 120 Fiderospusztá (Sivac nyugati határában?) adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 200 akcse.
- 121 Szen(t) Katalin pusztá (Sztapártól keletre) adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 350 akcse.
- 122 Kutospusztá (Feketicstől keletre) adóbevétele a tizedekből és az illetékekből 1100 akcse.
- 123 Két Ókorpusztá (Omoravica közelében?) adóbevétele 300 akcse.
- 124 Csontóvár falu adófizetőinek száma 27. Adóbevétele Kis Kalácsa pusztával (Csantavér és Zenta között) 7625 akcse; kapuadó 27 után 1350 akcse, búzatized 100 kila után 1400 akcse, kétszeres tized 75 kila után 600 akcse, len-, kender-, hagyma-, káposzta- és répatized 355 akcse, tűzifa- és szénailleték 1300 akcse,

juhadó 1142 akcse, méhkastized 750 akcse, bosztánkerti illeték 50 akcse, lencse-, borsó-, nohut- és baklatized 152 akcse, ingatlanforgalmi illeték 51 akcse, sertésadó 304 akcse, mezei kártétel, büntetéspénz, menyasszonyi és hordóilleték 200 akcse.

Az 1578. évi török adóösszeírás (Vass Előd fordításában) az alábbi szöveggel zárul:
„Kincstári bevételek;

A nevezett nahiye szultáni hász-birtokainak pásztorai bevételei,

A nevezett nahiye szökevényei és mezei kártevői bevételei a szandzsákbég kivételével 5000 (akcse),

A hagyatékok és az elszököttek és az elhagyott telkek és a gyertyaöntőház és a büntetéspénzek és a bírósági idézés díja és a tímár javadalombirtokosok mabein-illetéke és a szabadkai vár őrségének és a szpáhi lovasainak mabein-illetéke 18000 (akcse).

Mélykút és Budakút és Pálegyház és Sebesegyház és Veresegyház és Szobotka és Ludas és Kelebe és Pócsa, valamint Vasárhel és Fiders nevű helyeken lévő nevezett falusi lakosság fejadói az arra az oldalra bejövő és gyilkoló hitetlenek végett, a rendkívüli adói, beszolgáltatásai és közmunkái alól mindösszesen mentesek és műszellem állapotbeli létük az új császári defterbe feljegyeztetett.” –

A 72 lábjegyzetben említett 1578. évi adóösszeírás másik kéziratmásolatának címe: „*Defter-i mufassal-i liva-i Segedin...*”, keltezése 986/1578-79. évben. Forrása: Isztambul, Basbakanlik Arsivi, Tapo defteri, Nro. 572, Varak 176.

Vass Előd az adóösszeírások bevezetőjében megjegyzi: „A fordításnál a mai magyar ABC betűivel írtam át a török szövegben szereplő helységneveket és személyneveket, úgyhogy a magyar „j” betűt mindenhol „y” betűvel helyettesítettem.” (Hozzáfűzzük, hogy a szövegben jelentkező néhány kisebb következtelenségen (?) nem változtattunk! – M. L.)

(Magyarul nem jelent meg. Szerbül: *Rukovet*, 1995. 1–3.)

SZABADKA 1720. ÉVI ÖSSZEÍRÁSA

A török hódoltság után Szabadka lakosainak név szerinti feltüntetésével először az 1720. évi országos (adó-) összeírásban találkozunk.

1699 októberében Bács vármegye már összeírta jobbágyháztartásait: a bácsi, zombori és bajai járásban rögzítették a vagyoni állapotra vonatkozó fontosabb adatokat és számba vették a mesterembereket stb.¹ Azonban ebben, a török idők utáni első összeírásban kevés utalást találunk a határőrvidéki helységekre. E települések többsége ellenállt a megyei összeíró biztosok munkájának.²

Némi kárpótlásként szolgál a bécsi cs. udv. Haditanács 1702. évi irataiban (Hofkriegsrath. August. Nr. 263. Exp.) lelhető táblázat, amely szerint Szabadkán volt 189 lovas és 293 gyalogos katona, 159 paraszt és polgári foglalkozású, 82 szolgaszemély, 575 asszony, 275 kisgyerek, 297 ifjú és 159 leány, 85 árva fiú és 140 árva leány. Összesen 1969 lélekszám.³ A vagyoni helyzet adatai: 607 ökör, 498 ló, 93 csikó, 511 tehén, 746 éves borjú, 2592 juh, 541 disznó, 26 1 méhkas; termő szőlő volt 526 1 napszámú, és 228 1 napszámú nem termő; búza-vezetés 1782 holdon, árpa és zab 1408 1 holdon.

Szabadkára nézve is kevés eredménnyel zárult az 1715. évi országos összeírás,⁴ annál inkább, mert az nem ölelte fel többek között a Bács és Bodrog vármegyék területén fekvő határőrvidéki településeket.⁵ Az összeírás csak felsorolja a határország községeit.

A katonai határőrvidék megszervezése a török végeleges kiűzésével történt. Azzal a céllal, hogy az újonnan visszaszerzett (és a háborúk által feldúlt) területeket megvédjék a törökök becsapásai ellen. Vagyis egy hatékony védelmi vonal kialakítását és ezen országrészek gazdasági életének fellendítését szorgalmazzák. A határok védelmét a szerb betelepültekre alapozta a bécsi udvar, természetesen katonai és politikai elképzeléseink megvalósítására.⁶ A tiszai határország 14 katonailag szervezett községből állt (Szeged része, Szabadka, Zombor, Szent-Tamás, Zsablya, Csúrog, Tisza-Földvár, Ó-Becse, Petrovác, Mohol, Ada, Zenta, Ó-Kanizsa, Martonos), melyek népességét 1720-ban a bécsi haditanács rendelete alapján írták össze. Az összeírást szeptemberben Máramaros két kiküldötte és a kincstári uradalom két képviselője végezte.⁷ Az alábbiakban csak a Szabadkát érintő adatokra térünk ki.

Előljáróban megjegyezhetjük, hogy az 1720. évi országos összeírás nem teljes: a határőrvidék katonai háztartásfőinek megközelítően felét kihagyta!⁸ Ez természetesen Szabadkára is vonatkozatható.

A Magyar Országos Levéltárban őrzött⁹ összeírással többen is foglalkoztak,¹⁰ sajnos a személynevek olvasatában egyik sem következetes. Mi a keresztnévek rövidítésétől eltekintettünk: kiírjuk a szövegződés utolsó betűjét is, ha a keresztnév végén rövidítésjel látható.

A szabadkai katonai sánc (fossatum) létszámkimutatása 247 családfőről (háztartásról) ad hírt.¹¹ Ha elfogadjuk Acsády megállapítását,¹² hogy egy-egy háztartásra akkortájt 6 családtag esett átlagosan, akkor Szabadka népessége 1720-ban meghaladta a 2200 lélekszámot.¹³ Az összeírás névsorában szereplők, akiknél külön nincs feltüntetve a rangjelzés, mindannyian „közkatonák”.

Jegyzetek

¹ Magyar Országos Levéltár (továbbiakban OL), Urbaria et Conscriptioes, Fasc. 127. No. 1.

² Koroknai Ákos: *Gazdasági és társadalmi viszonyok a dunai és a tiszai határőrvidéken a XVIII. század elején*. Budapest, 1974. 19-20. (a továbbiakban: Koroknai, i. m.).

³ Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* I. kötet. Szabadka, 1886. 109-110.

Ha összeadjuk a számokat, 2254 lélekszámot kapunk (a különbség: 285). Tudni kell azonban, hogy a gyermekek, vagy még a katonaság számaránya is növekedhetett a kétszeri számbavétel esetén!

⁴ OL, N 78, Lad. CC. No. 2. frusta 2.

⁵ Koroknai i. m. 28.

⁶ Koroknai i. m. 7. 127.

⁷ Acsády Ignác: *Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában 1720-21*. Magyar Statisztikai Közlemények. Budapest, 1896. 410. (a továbbiakban: Acsády i. m.)

⁸ Koroknai i. m. 26.; Acsády i. m. 26.; 412

⁹ Status militaris in fossato Szabathka, OL, N-79. Conscr. anni 1720, theca 26, Landula JJ., Nrus 1. pagus 198-209.

¹⁰ Acsády i. m.; Koroknai i. m.; Popović, D. – Sečanski, Ž.: *Grada za istoriju naselja u Vojvodini od 1695. do 1796*. Novi Sad – Beograd 1936.; Sečanski, Živan: *Popisi stanovništva Bačke tokom osamnaestog veka*. Beograd, 1952; Jakšić, Ivan: *Iz popisa stanovništva Ugarske početkom XVIII veka*. Novi Sad, 1966.; Popović, Dušan: *Srbi u Bačkoj do kraja osamnaestog veka*. Beograd, 1952.

¹¹ Acsády i. m. (196.) 264; Koroknai i. m. (24. és 69.) 249 családfőt (háztartást) említ!

¹² Acsády i. m. 26.

¹³ $247+123$ (kb. 50%) = 370×6 = 2220 lélekszám.

A SZABADKAI SÁNC KATONAI HÁZTARTÁ- SAINAK 1720. ÉVI ÖSSZEÍRÁSA

Lovasság

Sor- szám**	Név	Szántóföld köblös	Rét .kaszás	Szőlőskert kapás	Kereskedők, kézművesek és más foglalkozások
1	Ilia Szucsics kapitány	75	15	10	
2	Márko Márcsetits hadnagy	31	4	4	
3	Iszák Kárnáczkí alhadnagy	36	5	6	kereskedő
4	Gergo Marcssetits zászlótartó	18	1	2	
5	Sztépan Szvián őrmester	21	3	2	
6	Mísko Vujávits hadnagy	21	1	3	
7	Mathe Gugánovits káplár	18	3	6	
8	Mió Vujávits közkatona	11	2	2	
9	Nikola Kupánovics	18	1	2	
10	Jákob Vukmánovics	-	-	-	napszámós
11	Luka Ráics	18	1	2	
12	Márian Kopunovics	18	2	3	
13	Vidák Baics	11	1	1	
14	Mió Szviánovics	18	1	2	
15	Josip Báics	11	2	1	kereskedő
16	Petár Cselátovits káplár	18	1	2	
17	NikolaMukics	11	1	1	
18	Lóvren Sztepics	11	1	1	
19	Ilia Evetovics	11	1	1	
20	Thomas Kubátovics	11	1	1	
21	Frányo Mihálylovics	11	1	2	
22	Philip Kopilovics	11	1	1	
23	Iván Vojnik	18	2	2	
24	Jákob Kopilovits	21	2	-	
25	Petar partics káplár	21	3	2	
26	Josip Bibics	9	1	1	
27	Nikola Kurtics	11	3	-	
28	Rájo Tikvics	9	1	-	
29	Fránnyo Sevics	9	1	-	
30	Nikola Vojnics	11	1	1	
31	Fránnyo Sztánkics	18	1	4	
32	Pavel Vukovics	11	u		fizet 100 arany váltásdíjat
33	Luka Szárics	27	-	5	
34	Iván Ivkovics	11	1	3	
35	Barissa Dolics káplár	11	1	2	
36	Iván Horváczkí	21	2	1	
37	Mathe Gábritovics	36	3	2	

38 Josip Tumbászovits	18	4	2	
39 Mathe Horváczki	18	2	2	
40 Sztépan Vojnec	12	1	1	
41 Máttissa Szudárovits	9	1	2	
42 Nikola Jertszámo	10	1	2	
43 Jakobb Matkovits káplár	9	-	2	
44 Gajo Szekenderovics	27	2	2	
45 Misko Kovacsovits	18	1	2	
46 Luka Malogurovics	4	1	1	napszamos
47 Petar Bacsics	12	1	2	
48 Jakob Jekmics	12	1	1	
49 Sztanissa Temona	12	1	-	
50 Jakob Rogics	9	1	1	
51 Simon Kiticsics	9	1	1	
52 Petár Ivkovics	27	5	3	
53 Barissa Vukov	-	-	-	napszamos
54 Márko Bosniák	12	2	1	
55 Fránnya Rajcsics	18	2		fizet 100 arany váltásdíjat
56 Jerko Csovics	18	1	2	
57 Andrea Vojnics	21	2	3	
58 Gyuka Mamics	12	1	1	
59 Joszip Vojnics	27	2	4	
60 Perissa Jurics káplár	4	1	-	napszamos
61 Iván Krisánov	12	1	2	
62 Ilia Rudics	12	2	3	
63 Márko Jurics	9	1	-	napszamos
64 Czveja Városlia	12	1	2	
65 Kuzman Aradgyanin káplár	21	3	3	
66 Mattho Plávsin	12	2	-	
67 Kuzman Katona	-	-	-	napszamos
68 Sivko Pomoravcsovics	9	3	-	napszamos
69 Nesó Mutsálov	18	2	1	
70 Béli Syván káplár	-	1	-	fuvaros
71 Janko Rudisity	12	1	1	
72 Ignát Borjenov	9	2	2	
73 Jován Szlávnics	9	1	-	napszamos
74 Milos Sztásity	18	1	1	
75 Sztóján Csolo	-	1	-	napszamos
76 Drágics Kovacsov	-	-	4	napszamos
77 Gajo Kresicz	9	1	-	napszamos
78 Iván Szosa	22	2	-	
79 Vuuk Jáblán	-	-	-	napszamos
80 Thesa Branocsánin káplár	18	4	-	
81 Jován Perczárovicz	12	2	2	
82 Czvejo Branovcsánin	31	2	-	
83 Makszim Vioglávin	9	2	1	napszamos
84 Iván Márkov	12	2	-	
85 Mihailo Iszákov	-	1	-	napszamos
86 Sztóján Perisity	27	3	3	
87 Nikola Dobrovojev				fizet 150 arany váltásdíjat

88 Sziván Turanovicz	-	-	-	nap szá mos
89 Sztépán Gyurgyev káplár	9	1	-	nap szá mos
90 Negován Ráác	-	-	-	nap szá mos
91 Misko Poviriválovicz	9	1	-	nap szá mos
92 Jován Fabianov	12	2	2	
93 Mírko Gyulasicz	-	-	-	nap szá mos
94 Mihailo Kosutits	18	1	-	
95 Petár Rellyin	-	-	-	nap szá mos
96 Szávo Jankovcsánin	-	-	-	nap szá mos
97 Vellimir Abrámov	12	1	-	
98 Putnik Májnovics káplár	18	4	3	
99 Márko Marijajosics	9	1	-	nap szá mos
100 Nikola Mlajdenov	-	-	-	kereskedő
101 Sztepan Martsetics	22	2	3	
102 Matissa Bleszics	9	1	2	
Összesen 102	1382	162	148	

Gyalogság

Sor- szám**	Név	Szántó föld köblös	Rét kaszás	Szőlőskert kapás	Kézművesek és egyéb
1	Nikola Mátkovits hadnagy	22	3	2	
2	Tadia Kovács őrmester	-	-	-	nap szá mos
3	Sztepan Antunovits hadnok	-	-	10	
4	Joszip Dsávo Szállásmester	-	-	-	nap szá mos
5	Mártin Rego káplár	9	1	1	nap szá mos
6	Sztipán Petrov	-	-	-	szabó
7	Martin Báits	9	1	-	nap szá mos
8	Peter Szapundsits	-	-	7	nap szá mos
9	Misko Vukmánovits	36	1	3	
10	Petár Hajduk káplár	-	-	1	nap szá mos
11	Czvejo Tikvics	-	-	-	szűcs
12	Ilia Bodics	10	-	2	
13	Sztanoja Vojnics	9	1	2	
14	Thoma Tikvics	9	1	1	nap szá mos
15	Jakob Rellyaszovits	9	1	1	nap szá mos
16	Matko Kobillovicz	9	1	-	nap szá mos
17	Marczika Bibics	-	-	-	nap szá mos
18	Ilia Kaszapin káplár	-	-	-	hentes
19	Dávid Bravnotsanin	-	-	-	nap szá mos
20	Matthej Pismis	9	1	1	nap szá mos
21	Iván Lama	-	-	-	rokkant
22	Martin Vukovics	4	-	-	nap szá mos
23	Petar Vojnics	12	1	1	
24	Matthej Dselad káplár	-	-	-	beteg
25	Mío Horváth	-	-	-	nap szá mos
26	Cristoph Sinicz	-	1	-	nap szá mos
27	Matthe Bikics	-	-	-	nap szá mos
28	Frannyo Csovics	-	-	1	nap szá mos

29	Ilia Vojnity káplár	9	2	1	
30	Márko Bosnyák				fizet 100 arany váltásdíjat
31	Jákob Beslága	-	-	-	napszámos
32	Ilia Malogurovits	9	-	2	
33	Peró Nedin				fizet 150 forint váltásdíjat
34	Iván Bánács	18	2	2	
35	Perlicza	-	-	-	templomszolga
36	Sztípan Csurcsia	12	2	2	szűcs
37	Luka Csákics	-	-	1	napszámos
38	Anton Csiporovác káplár	-	-	-	napszámos
39	Matthissa Kovátsovits	4	1	1	napszámos
40	Vuuk Birov	-	-	-	napszámos
41	Andrea Katanicz	9	1	1	napszámos
42	Baja Szárics	18	2	3	
43	Sztípan Jaramarovic	9	1	1	napszámos
44	Matthissa Kotirlanovicz	-	-	-	nyomorult
45	Sztanissa Melánkovics káplár	-	-	-	napszámos
46	Sztépan Rudits	12	1	-	
47	Nikola Csilics	-	-	-	napszámos
48	Bossa Sztojákovic	-	-	-	napszámos
49	Mio Kunatorov	4	-	1	napszámos
50	Sztípan Budanovics	12	2	-	
51	Ilia Csuresia	-	-	-	szűcs
52	Simon Kovács	-	-	-	kovács
53	Purko Rudics káplár	12	1	1	
54	Sztránnya Ráác	-	-	-	napszámos
55	Nikola Delics	18	1	1	
56	Matthisa Csulinovits	-	-	-	napszámos
57	Bossa Márcsetits	12	1	2	
58	Petár Kravajevics	9	-	-	napszámos
59	Mesko Mitrodrágov	-	-	2	napszámos
60	Jakób Czifra	-	-	1	kereskedő
61	Sztojsza Kovátsovics	-	-	-	napszámos
62	Iszák Negákovic	-	-	-	napszámos
63	Mathe Kuunbajác káplár	-	-	-	napszámos
64	Maleta Kovács	-	-	2	templomszolga
65	Sivko Máttics	4	1		fizet 220 forint váltásdíjat
66	Vuuk Csozsics káplár				szabó és fizet 300 forint váltásdíjat
67	Bránko Terzia	-	-	2	szabó
68	Veszelin Sivánov	-	-	-	napszámos
69	Luka Vojnity	-	-	-	kocsmáros
70	Thoma Priity	-	-	-	napszámos
71	Ignát Terzia	-	-	-	szabó
72	Veszelin Szuhádsia	-	-	1	napszámos
73	Nikola Bugárin	-	-	1	napszámos
74	Sivan Czerveni	-	-	-	napszámos
75	Jován Ilkics	4	-	-	napszámos
76	Iván Berko				fizet 150 forint váltásdíjat
77	Jurissa Kikitics káplár				fizet 100 arany váltásdíjat
78	Petar Sokisity	-	-	-	napszámos

79 Márko Gresity	12	3	2	
80 Simon Vukmanovits	12	1	1	
81 Nikola Sindrisity	9	1	1	
82 Nikola Radanovits	18	1	3	
83 Joseph Szparics	-	-	1	napszámos
84 Sztanissa Tyeránits	-	-	1	napszámos
85 Matissa Bulyocsics	-	-	-	napszámos
86 Misko Melánkovics	9	-	-	napszámos
87 Todor Odonov	-	-	-	napszámos
88 Sivko Torbicza	-	-	2	napszámos
89 Rizsto Bugárin	-	-	-	napszámos
90 Gyurko Vioglavín	-	-	-	napszámos
91 Sztípan Vamtelecsánin	-	-	-	napszámos
92 Putnik Városlin	-	-	-	napszámos
93 Prodán Ráác káplár	-	-	-	ács
94 Antona Szárity	9	1	1	napszámos
95 Frannyo Vojovity	9	1	2	
96 Milliszáv Obradov	4	-	1	napszámos
97 Millivoj Majnovits	4	1	-	napszámos
98 Dragity Devity	9	1	-	napszámos
99 Konolen Kuunbájacz	-	-	-	napszámos
100 Todor Glusánczki	-	-	-	napszámos
101 Sztóján Meska	4	-	1	napszámos
102 Bajo lalics	-	-	-	napszámos
103 Males Majnovics	-	-	-	napszámos
Összesen 103	430	41	77	

Gazdálkodó katonai özvegyek és gyermekeik

Sor-szám**	Név	Szántó föld köblös	Rét kaszás	Szőlőskert kapás	Foglalkozás
1	Ignác Vukovics	18	4	4	
2	Pavko Osztoics	12	2	2	az apjáért fizet 100 arany váltásdíjat
3	Gyurko Puzitsovics	9	1	2	
4	Anton Millonovics	12	2	-	
5	Vukics Márko	4	-	1	
6	Ilia Lolics Udovica özvegye	18	1	2	
7	Matthea Franciskovits özvegye	12	2	1	
8	Krisztov Metgyárits özvegye	9	1	2	
9	Janko jablánovics özvegye	-	-	-	napszámos
10	Radován Sárga özvegye	4	-	-	napszámos
11	Lágyen Borjenov özvegye	4	-	-	napszámos
12	Ráko Rajkovics özvegye	21	-	-	
13	Beli Sivan özvegye	-	-	-	napszámos
14	Petár Vucsinov	-	-	-	fizet 100 arany váltásdíjat
15	Gaspár Dugobradgyin	-	-	-	napszámos
16	Luka Tikvics özvegye	-	-	2	napszámos
17	Thoma Bleszity	-	-	1	napszámos

18 Sztanissa Csákits	-	-	-	napszámos
19 Perissa Palinity	-	-	-	napszámos
20 Nikola Vukovics	9	1	1	
21 Gergo Rogits	-	-	1	napszámos
22 Matthán Martsotits	-	-	-	napszámos
23 Jeremia Abramov			apjáért fizet 100 arany váltásdíjat	
24 Siván Gerbics	4	1	1	napszámos
25 Jován Milivojov			apjáért fizet 150 arany váltásdíjat	
26 Belia Kovács özvegye	-	-	-	napszámos
27 Misko Kurisovics	-	-	-	napszámos
Özvegyek 27	132	15	20	

Gazdálkodó idegen telepesek, akik nem rendelkeznek katonai kiváltságokkal

Sor- szám**	Név	Szántó föld köblös	Rét kaszás	Szőlőskert kapás	Foglalkozás
1	Jakob Golluncsics	22	1	1	
2	Frányo Krekics	10	1	-	napszámos
3	Iván Sokác	9	2	-	napszámos
4	Horváth István	18	3	-	
5	Nikola Mamuzicz	4	1	-	napszámos
6	Jurissa Ivánkovics	4	1	-	napszámos
7	Thomaska	-	-	-	napszámos
8	Ilia Rudics	-	-	-	napszámos
9	Ivan Pisikovics	-	-	-	napszámos
10	Blás Bosnyák	-	-	-	napszámos
11	Ilia Siskovics	E hat személy gazdaságát a Bács-Bodrog megyéhez tartozó Almás faluban írták össze: házaik a szabadkai sáncban vannak			
12	Miát Nincsevic				
13	Miát Pinkovics				
14	Frannyo Rudics				
15	Barissa Rudics				
Összesen	15	67	9	1	
Végösszes	247	2011	277	246	

MEGJEGYZÉSEK

* A latin nyelvű cím: Status Militaris In Fossato Szabathka.

** Az összeírás latin nyelvű fejléce:

Nomen et Cognomen Militarium Personarum;

Agros quot cubulorum Poseniensium mensurae Capaces quot trienium insemnari consuetos habent;

Prata quot curuum seu Falcatarum habent;

Vineas quot Fossorum habent;

Quaestores et opifices quot et quales habent.

*** Köből = 1 pozsonyi mérő (53,72 liter)

(Gyökerek. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828. Szabadka, 1991)

SZABADKA GAZDÁLKODÁSA-HÁZTARTÁSA (1867–1912)

1. Közvagyon és vagyonkezelés

A dualizmus államrendszer városaihoz hasonlóan Szabadka is sajátos önkormányzatú közigazgatási egység, amely a közvagyonot kezeli és ennek jövedelméből gondoskodik a közös szükségletekről; fenntartja intézményeit, ingó és ingatlan értékeit. Ennek megfelelően gazdálkodik saját javaival, intézi a háztartást.

Már az 1743. évi kiváltságlevél és a kamarai szerződés kihangsúlyozza a város gazdasági ügyeinek, közvagyonának becsületes kezelését. E teendők végzésével eleinte a városi tanácsot, később a polgármesteri hivatalt bízzák meg. Az 1850-es években, de később is a városi hatóság legfontosabb tevékenysége a gazdasági ügyek intézésében nyilvánult meg. A városi tanács a polgármesterrel vitatja meg az ügyeket, és külön a gazdasági tanácsnok is szorgoskodik a feladat megoldásában. Azonban a legfontosabb ügyekről mégiscsak a városi közgyűlés döntött és hajtotta azt végre. Majd főleg a gazdaságügyi osztály a mérnöki hivatallal, a pénzügyi osztály a számvevőséggel és a házipénztárral intézte a közvagyon kérdéseket. Ezt vizsgálta felül, ellenőrizte a városi közgyűlés.¹

A városi háztartásnak, gazdálkodásnak alapját a közvagyon képezi, amelynek célszerű felhasználása különféleképp jut kifejezésre az egyes történelmi időszakokban. Szabadka egész területét a török hódoltság után a magyar kir. kamara (kincstár) birtokolja, de a határórség fennállása idején a város birtokát megosztja a bécsi udvari haditanáccsal, hogy azután az 1743-ban ismét visszafoglalja. Ekkor a város lakosságának bérbe adja a 12 pusztát, a Körös-ért és a Palicsi-tavat. A természetbeni adózást a polgárok földjén végzik, a helyszínen. A készpénzjárandóságot a tanács a hadiadóval együtt vetette ki a földbirtokra. Magának a városnak csak az elhagyatott, üres földterületek, vizek hasznóvétele maradt hátra, valamint a kiváltságlevélben és a kamarai szerződésben megjelölt kisebb királyi hasznóvételek (regále) jövedelmei, melyeket a város jutalmul kapott a határórségi érdemeiért.² E királyi hasznóvételek az alábbiak: a város három országos és egy hetivásárt tarthatott, szárazmalmot és tégláégetőt építhetett, legelődíjat szedhetett, kocsmákat, csárdákat tarthatott. Ezenkívül még a vadászat, halászat, sziksóseprés, nádlás stb. földesúri jogokra is igényt tarthatott,

amelyek a város jövedelmének forrását képezték. A város a földesúri dézsmát 1771-től évi 5000 forintért megváltotta (bérbe vette) a kamarától, és most már maga szedte azt termésben vagy pénzben. (Egy kereszt búza után 5–10 dénárt, az árpa után 4–5 dénárt, a zabot természetben szedte be. A bor után járó tizedet természetben vagy pénzben szedték.)

Amikor 1778-ban Szabadkát szabad királyi városi rangra emelik, az eddigi királyi és földesúri jogok a város örökös tulajdonába mennek át. A kiváltságlevél kimondja, hogy a város örökös tulajdonát képezi eddigi földterülete; a város területén levő kocsmák, mészárszékek, pálinka- és téглаégetés, sörfőzés, a piacok és vásárok jövedelmei... A város közvagyonához tartoztak ezenkívül a közlegelők és az ezek között elterülő nagy homokterületek, amelyeket lassan erdősítettek. – 1848-ban megszüntették az úrbériséget, de a volt földesurak kárpótlást kaptak a földtehermentesítési országos pénztártól. A városnak juttatott néhány százezer forint értékű kötvényeket a közoktatási alap rendelkezésére bocsátották az 1850-es években.

Az 1889. március 18-i hivatalos kimutatás a város földbirtokát művelési ágak szerint így tünteti fel:³

a) Szabadka város területén van: 3891 hold és 109 négyszögöl szántóföld, 26 007 hold és 758 négyszögöl legelő, 28 hold és 733 négyszögöl kert, 9173 hold és 550 négyszögöl erdő, 802 hold és 551 négyszögöl rét, 887 hold és 358 négyszögöl nádas, 7 hold és 396 négyszögöl szőlő, 3265 hold és 736 négyszögöl nem termő föld. Vagyis összesen 44 062 hold és 991 négyszögöles 81 239 forint 10 krajcár tiszta jövedelmű ingatlan, melynek évi földadója 20 715 forint 98 krajcár, kataszteri becsértéke 2 071 589 forint.

b) Szabadka bajmoki uradalmát 5379 hold és 459 négyszögöl szántóföld, 1033 négyszögöl legelő, 590 négyszögöl kert, 23 hold és 1510 négyszögöl nádas, 57 hold és 1023 négyszögöl rét, 90 hold és 435 négyszögöl terméketlen föld képezi. Azaz összesen 5552 hold és 250 négyszögöles 50 529 forint. 26 krajcár tiszta jövedelmű ingatlan, amelynek évi földadója 12884 forint 97 krajcár: kataszteri becsértéke 1 288 497 forint.

c) Szabadka csantavéri uradalmát 4017 hold és 1317 négyszögöl szántóföld, 37 hold és 901 négyszögöl nádas, 560 négyszögöl kert, 480 hold és 1555 négyszögöl terméketlen föld: 35 hold és 1067 négyszögöl rét képezi. Összesen 4140 hold 600 négyszögöles 40 349 forint 40 krajcár tiszta jövedelmű ingatlan, amelynek évi földadója 10 289 forint 09 krajcár, kataszteri becsértéke 1 028 909 forint.

A fentiek alapján Szabadka összes földbirtokának becsértéke 4 389 004 forint, földadója 43 890 forint. 4 krajcár.

A város fekvősegeit képezik még a különböző épületek (amelyek részben jövedelmeznek is, pl. a kocsmák, boltihelyiségek, palicsi fürdőépületek): a városháza, Szent Teréz-templom, paplak és kántorlakás, a Szent Rókus-templom, paplak és Szent Rókus kápolna, a Szent György-templom és paplak, a csantavéri templom és paplak, a bajmoki templom és paplak, a ludasi templom és paplak, a gimnázium és a polgári leányiskola épülete, a város és a puszták elemi iskola épületei, a volt törvénytisztviselői épület (Magyar-féle ház), a Pest városhoz címzett szálloda és színház, a szegényház, a polgári és a szemkórház, a közvágóhid, a

csantavéri, bajmoki, sándori mézárszék és a kocsmáépületek, a kaponyai, tom-pai, nagyfényi csárdák, az erdei és temetői csőszházak és erdészlak, a városi rak-tárépület, a vámházak és a vásártéri cédulaház, a palicsi fürdőépületek és lakóházak, a városligeti épületek, a gyümölcsfaiskolai kertészlakás, a gyepmesteri lakás, a tűzoltófészer és istálló, a hovádlaktanya, a közös gyalogsági és lovassági laktanya, az utászlaktanya, a katonai műhelyek.⁴

Szabadka javadalmait képezik: az italmérés, helypénz- és vásári díjszedés, vadászat, halászat, piócafogás, szeszes italok behozatala, sziksóseprés, kövezetvám, malomüzleti jog...

A város ingóságait biztosítják az anyagi és természetbeli készletek (házi-állat-állomány, termény, építőanyag, bútorzat, szerszámok, eszközök...)

Az 1889. évi kimutatás szerint a város nevezetesebb cselekvő tőkéi a következők:⁵ szőlődézsma váltáságtőke 4256 forint 78 krajcár, a tanulói ösztöndíj-alaptőke 10 732 forint, közoktatási alap tőkéje 26 797 forint 83 krajcár, kórházi alap tőkéje 41 444 forint, lelencalaptőke 210 forint, szegényalaptőke 73 797 forint, tisztai nyugdíjalaptőke 104 410 forint, tanítói nyugdíjalaptőke 3734 forint, tanári nyugdíjalaptőke 17 308 forint, Szent György- és Szent Rókus-templom kiépítési alap tőkéje 9124 forint 92 krajcár, téli tornaiskola kiépítési alap tőkéje 3918 forint, br. Eötvös iskola kiépítési alaptőkéje 15 001 forint, szegényház kiépítési alap tőkéje 36 692 forint, artézi kút alapja 11 116 forint 38 krajcár stb. Összesen 621 586 forint 89 krajcár

Összehasonlításként említhetjük, hogy az 1890-es évek végén Szabadka összes vagyonának értéke 15 305 896 korona és 19 fillér, az összes szenvedő vagyonának értéke pedig 5 783 260 koronát tesz ki, s így a város cselekvő tiszta vagyona 9 522 636 korona 19 fillér.⁶

Hadd foglalkozzunk a továbbiakban bővebben a város vagyonkezelésével, jövedelemforrásával.

Miután kezdetben a város költsége kevés volt, a tanács nem élt azonnal a jövedelemforrás lehetőségeivel. Így pl. a nádat (építő- és tüzelőanyagot) csak 1761-ben kezdte maga vágatni, a téglaegetési jogot még az 1770-es években is szabadon hagyta, a vadászatot pedig az 1787. évtől adta bérbe. Egyéb jövedelemforrást azonban maga a város házilag rendezte: ménest tartott, szénát gyűjtött, méhészettel foglalkozott, mézárszégeket kezelt, vásárdíjat szedett... Földműveléssel nem foglalkozott, s a hatóság egyre inkább ráébredt arra, hogy a vagyon házilag való kezelése nem hajthat elegendő hasznot. Ezért az udvari kamara 1779-ben elrendelte, hogy a város összes javadalmát köteles bérbe adni. Azonban a város 1889-ben újra házilag kezeli vagyonát, s e célból javadalmi hivatalnok osztályt állított fel (a belügyminisztérium 1889. március 5-én hagyja jóvá a „Szabályzat Szabadka sz. kir. város javadalmának házi kezelése iránt”-ot), melynek vezetésével Ráics Milánt bízta meg a közgyűlés.⁷

Az alábbiakban hadd részletezzük a város néhány fontos jövedelemforrását!⁸

A közlegelő az oda kihajtott marha után fizetett díjak által jövedelmez a városnak. Az 1850-es években átlag 12-13 ezer forint összegért adja bérbe a város a legelőt, 1865–1867-ben átlag 20 ezerért. A legelő az 1880-as években átlag 50 ezer forintot, 1889- és 1890-ben 46 ezer forintot jövedelmezett. A közlegelőök

hasznosításának és használatának szabályrendeletéről, valamint a közlegelői díjak összegéről a közgyűlés 1890. október 9-én határozott.

A város fölös erdei fa, tűzifa készleteit árverésen adja el. 1890-ben ily módon 18 037 forinthez jutott.

Sokáig a város nem húzott hasznot a tavakból és állóvizekből. 1753 és 1784 között a Ludasi-tóban és a Körös-érben teknősbékafogás haszonbéréről, valamint a halászat kevés jövedelméről tesznek említést. Azonban a vizek szik-sós tartalmának csökkenésével elszaporodnak a halak és az 1880-as években a halászat már kétezer, sőt nyolc-kilencezer forint jövedelmet is hozott. 1890-ben halászati jog címén a város 8995 forintot kapott. Sokkal nagyobb haszon származott a nádból, amely a fa hiánya és drágasága miatt igen kelendő volt. A város 1782-től évenként árverésen adja el a nádat. 1786-ig átlag 1114 forintot jövedelmezett, 1850-es években 4-6 ezer forintot (1854-ben 12 ezret!), az 1870-es években 14-16 ezer forintot, az 1880-as években átlag 9000 forintot, de 1890-ben már 15 603 forintot.

Jövedelemforrásnak számított a só és a dohány árusítása is. A ludasi lakosok már 1750-ben dohányt természetnek, s azt a városi piacon szabadon árusították. A szabadkai hatóság azonban 1766-ban betiltja ezt a tevékenységet, és ezentúl csakis a város árusíthatja a dohányt, gyakorolhatta nemcsak a dohány, hanem a sómonopóliumot is, amely utóbbi mindig a királyi kincstár kizárólagos joga volt, de a kicsinyben való eladását – mint úri jogot – a városok is gyakorolhatták. Idővel az ügyben többször határoznak, de az 1800-as évek második felétől már a sót mindenki szabadon árulhatta, kis mennyiségben a boltok dohánnyal is kereskedhettek.

Szabadka italmérési joga még a határörvidéki időszakból ismert: kocsmákat és egy borbírórt tartott. 1747–48-ban a város összes kocsmajövedelme 6842 forint, ami abban az időben tekintélyes összegnek számított. Királyi rendeletre 1779 októberében az összes városi kocsmát 5522 forintért a külső kocsmákat pedig 1 468 forintért bérbe adták. Később a város polgárai is italmérési engedélyt kaphattak, s már 1789-ben a városban 81 kocsmát volt. Az 1888. évi 36. törvénycikk értelmében (kiegészítve az 1889. évi 5 tc. által) az állam magának foglalja le az italmérési jogot (az ún. regálet) és kártalanította a törvényes tulajdonosokat. Ebből kifolyólag a királyi kincstár Szabadkát az italmérési jog megváltása címén Bajmok után 116 247 forint és 60 krajcár (5231 forint, 14 krajcár kamat), Csantavér után 68 914 forint és 40 krajcár (3101 forint, és 13 krajcár kamat), Sándor után 12 913 forint (581 forint és 10 krajcár kamat) illeti. Szabadkának pedig a kül- és belterületén gyakorolt italmérési jogáért 1890-ben 837 574 forint 80 krajcár összeget szavazott meg a királyi kincstár. Időközben azonban a város az eddig saját tulajdonában levő italmérési jogot évi 85 ezer forintért bérbe vette az államtól. A város 1890-ben a vendéglő és csárdaépületek házbére fejében 7001 forintot kapott.

A város 1783-ban mind a hét kapujához vámházat építtetett, hogy a kívülről behozott áru után illetéket szedjen. Amíg ezekben az években a behozott szeszes italok után a város ezer forintnál valamivel több adót szed be, az 1880-as években 10–12 ezer forint, 1890-ben már 11 646 forint és 90 krajcár folyt be e címen.

Az ún. vásárjövédelmet az iparosok, kereskedők és más árusok sátorpénze, a marhák és kocsik után szedett díjak, a piaci helypénz és egyéb illetékek képezik. Az 1743. és 1779. évi kiváltságlevelek három országos és egy heti vásártartási jogot biztosítottak a városnak. De csak városi lakosság növekedésével, a közlekedés könnyítésével növekedett érezhetően a vásárjövédlem. Amíg kezdetben a város összes vásárjövédelme csak néhány száz forint, 1780–81-ben már 1354 forintot jegyezhet. 1782-ben a heti vásárok 226 forintot hoztak, a nagy vásárok 961 forintot. 1785-től azonban már a nagy vásárokat is bérbe adják évi 1600 forintért, a heti vásárokat 355 forintért. A vásári díjbeszedés bérlete az 1860-as évektől átlag 5–6 ezer forintot hoz a városnak, 1878-ban csak 3498 forintot. Később a város ismét házilag kezeli e díjbeszedést, és 1888-ban 8221 forinttal, 1889-ben 8010 forinttal, 1890-ben már 11 512 forinttal gyarapodik a házipénztár. A vásári díjakat szabályozó Helypénzdíj-szabályzatot és a Vásárvámdíj-szabályzatot 1890. június 7-én, a Kövezetvámdíj-szabályzatot már előbb, január 20-án jóváhagyja a Belügyminisztérium.

1747–48-ban a város két mézárszéke 322 forintot és 50 dénárt jövedelmezett. 1775-ben a város a mézárszékeket szegedi bérlőknek engedte át, akik ezekért, valamint a Körös-ér mellett és Nagyfényen kapott legelőkért összesen 500 forint évi bért fizettek. Az 1830-as és 1840-es években hat mézárszéke volt a városnak, amelyekhez 50-50 lánc legelő tartozott, s ezekért a bérlők egy-egy aranyat fizettek. Amellett szabad mézárosok (hentesek) is voltak a városban: 1838-ban 20 hentes kapott engedélyt és 5-5 forintot fizettek a házi pénztárba. Az 1853 márciusában kiadott császári úrbéri pátens értelmében a húsvágás megszűnik földesúri jogként létezni, az 1872. évi 7 tc. is a húsvágást szabad ipar tárgyaként rögzíti. A húsvágásból tehát a városnak többé nem folyik be jövedelme, annál több az új jövedelemforrásokból: a közvágóhidakból: 1889-ben 4975 forintot, 1890-ben 4065 forintot és 70 krajcárt jegyeztek.

Szabadka az 1890-es évek végén nagy kiterjedésű földbirtokából (a legelőkön, erdőkön, nádasokon, kaszálókon kívül) évenként 17 895 holdat ad haszonbérbe. Földbirtokának jövedelme legfontosabb bevételi forrását képezi, amely az 1898. évben meghaladta az 558 410 koronát.⁹ Az 1911. évi vagyonelejtár szerint a város összes földbirtoka 24 041 674 korona értéket képvisel, s ez gazdasági művelési ágak szerint így oszlik meg: szántóföld 18 877 kat. h., legelő 15 096 kat. h., kaszáló 301 kat. h., nádas 807 kat. h., vizek 1994 kat. h., erdő 10 496 kat. h.¹⁰

A Szabadka tulajdonát képező szántóföldek a város határában, valamint a határos Bajmok és Csantavér községek területén voltak. Ezen ingatlanait a város 1903. évig főleg éves bérletrendszer mellett árverés útján hasznosította: 5 láncos parcellákban adta haszonbérbe és a szántóföldek 1-1 részét minden évben fekete ugarnak hagyta meg. A város, hogy elkerülje a föld termőképességének kimerülését, 1903-ban olyan határozatot hozott, hogy a homokos talajú szántóföldeknél az éves bérletrendszer helyett a hosszú lejáratú bérletrendszert alkalmazza. Így adta ki néhány év leforgása alatt szántóföldjeit 25 évi időtartamra. A sűrű népességre való tekintettel a szabadkai szántóföldeket 5 holdas parcellákban, a bajmoki és csantavéri földeket 10 holdas parcellákban adta bérbe azzal a kötelezettséggel, hogy a haszonbérlet két év alatt tartozik ott házat építeni. Az

intézkedés célja, a megtelepedés, a haszonbérlet föld alaposabb művelése, a kivándorlás megakadályozása. Már kezdetben biztató eredmények születtek pénzügyi tekintetben: jóval magasabb átlag árakat érnek el a bajmoki és csantavéri földeknél, lényegesen emelkedik az éves bérleti földek haszonbére. Azután, néhány év alatt 1265 lakóház épül fel, s valóban, a kivándorlás távolról sem ölt olyan méreteket, mint Bácska más részein. Az éves és 25 éves haszonbérbe kiadott szántóföldek a városnak 1903-ban 691 784 korona, 1907-ben 785 800 korona, 1910-ben 904 070 korona, 1911-ben 962 188 korona jövedelmet biztosítottak. A szántóföldek jövedelmének nagyarányú emelkedése kapcsolatba hozható a hasznosítás körüli újításokkal, valamint a gazdasági körülmények kedvező alakulásával az országos konjunkturális helyzettel.¹¹

A legelők hasznosítása a kihajtott jószág után meghatározott fűbér fizetése által történik. Az 1910-es évek elején a szabályrendelet a fűbért a szarvasmarha után 8 korona, a juh után 1 korona 40 fillér, a sertés után pedig 2 korona 80 fillérben állapítja meg. A legelőterület legnagyobb részét a szarvasmarhák által használt terület képezi. Már a legrégebbi idők óta a legelőt kilenc járásra osztották fel: három a tehenek, egy a két éven aluli tinók, kettő a két éven felüli tinók, kettő az ökrök és egy a szűzgulya részére.¹² Természetesen külön legelőterületet biztosítottak a juhok és a sertések részére is. A szarvasmarhát rendszerint május 1-jén hajtják ki a járásokra, de az ökröket a nyári mezőgazdasági munkák beálltával hazahajtják. A jószágot késő őszig kint hagyják, míg a sertések és juhok egész éven át a legelőn maradnak. Az állandó tartózkodású gulyákon kívül léteznek még (a városból, vagy a külterületekből legelőre kiterelt) ún. hazajáró gulyák, amelyek után rendes fűbért fizetettek. Azonban a városi tehenek után fizetett fűbér összege 12 korona (mivel sokkal jobb legelőt használtak). A városi legelőkre kisebb mennyiségben lovakat is kihajtanak, részükre nem kelöltek ki külön legelőterületet, hanem együtt legeltek az ún. hazajáró gulyákkal. 1903-ban a városi legelőkre kihajtottak 6055 szarvasmarhát, 127 városi tehenet, 18 513 juhot, 514 lovat, 64 szamarat, 950 sertést. Ezek után fizetett fűbér összege: 82 271 korona. 1905-ben kihajtottak 7841 szarvasmarhát, 345 városi tehenet, 10 465 juhot, 592 lovat, 57 szamarat, 1524 sertést. A fűbér összege: 104 352 korona. 1907-ben kint tartottak 7576 szarvasmarhát, 527 városi tehenet, 19 448 juhot, 381 lovat, 52 szamarat, 1557 sertést. A fűbér összege 101 509 korona. 1909-ben kihajtottak 7157 szarvasmarhát, 487 városi tehenet, 15 966 juhot, 405 lovat, 41 szamarat, 1123 sertést. A fűbér összege 118 419 korona. 1911-ben a városi legelőn tartottak 4956 szarvasmarhát, 363 városi tehenet, 13 042 juhot, 302 lovat, 28 szamarat, 1010 sertést. A fűbér összege 84 781 korona.

Ha a kimutatott jövedelmet összehasonlítjuk a legelők leltári becsértékével,¹³ akkor azt tapasztaljuk, hogy a legelők a városnak kevés jövedelmet hoznak. Ezért a városi hatóság 1905-ben úgy határozott, hogy a legelőhöz tartozó, de a legeltetés céljaira kevésbé alkalmas területeket ne haszonbérbe, hanem örök áron adja el. A város így nagyobb összegű tőkéhez jutott, másrészt sikerült földhöz kötnie a lakosság bizonyos hányadát. Tanulságos volt a Katancsicsjárásban szőlőtelepítésre 252 lánccal legeltetésre nem alkalmas területet 20 évi törlesztésre nyilvános árverésen eladni. A mit sem jövedelmező homokterület lánca 826

korona átlagárért kelt el! Ezen felbuzdulva a város eladásra bocsátott még Hajdújáráson 230 láncot, Szkenderjáráson 45 láncot, a Halasi út mentén 57 láncot, Bisztrician 147 láncot, Felső- és Alsótavankúton összesen 460 láncot, Csikérián 275 láncot, Saskalaposon 288 láncot, Kelebián 22 láncot, Razboistén 143 láncot, Zsiroskúton 125 láncot, Katancsicsjárásban ismét 252 láncot. Vagyis egyéb apróbb területtel együtt összesen 2348 lánc ingatlant adtak el 3 millió 1750 korona vételárért. Ez lánconként átlag 1278 koronát tesz ki.¹⁴ Megemlíthetjük itt, hogy Nagyfényen, Tompapusztán és Alsótavankúton 400–600 négyszögöles parcellákban, megtelepedés céljából, házhelyeket adott el a város. A fent említett vételárból létesültek később a „Városház kiépítési és egyéb közművek létesítési alapja”, a „Palics kiépítési alap” és a „Vízvezeték és csatornázás kiépítési alap”, amelyek fontos lépést jelentenek Szabadka tőkés fejlődésében.

Hogy pénzügyi szempontból milyen jelentős cselekedetnek számított az eladott 2348 homokterület, bizonyítja a vételár kamatjövödelme is, amely évi 140 000 koronát tett ki. Nem beszélve arról, hogy e területek nagy részén gyorsan megváltozott az élet: jelentékeny szőlő- és gyümölcsstermés virágzott.

Fontos eseményként könyvelhető el ekkortájt a Körös-ér vízének felduzzasztása által létesített halgazdaság. A vállalkozó bérlő 418 kat. h. területet öntött el vízzel, s a városnak kat. holdanként 20 korona haszonbért fizetett. A szerződés értelmében a 12 éves bérleti idő lejártá után a halgazdaság (épületeivel együtt) a város tulajdonát képezi. E halgazdaság létesítése a város élmezőnyének szempontjából is jelentős, mert a hal a helyi piacon kerül eladásra, megakadályozva ezáltal a fogyasztóközönség kiszolgáltatottságát a halárúsoknak. Másrészt, a városi legelőre nézve is előnyös volt az intézkedés, mert a víz felduzzasztása következtében növekedett az altalaj vízszintje, s ezáltal több nedvességhez jutott a fű gyökérzete.

A városi kaszálók a Palicsi-tó, a Körös-ér mentén és Szabadka déli részén, az ún. Mlakán terültek el. A városnak a kaszálókból 1902-ben 11 085 korona, 1906-ban 20 053 korona, 1908-ban 17 682 korona, 1910-ben 20 553 korona, 1911-ben 17 412 korona jövedelme folyt be.

A városi nádasok a Palicsi-, Ludasi- és Kelebiai-tóban és azok mentén terülnek el, s 10–15 holdas parcellákban nyilvános árverésen kerültek eladásra. A nádas néhány évi jövedelme az alábbi: 1902-ben 9228 korona, 1906-ban 30 008 korona, 1910-ben 14 592 korona, 1911-ben pedig 63 731 korona.

A vizek nemcsak a náddal, hanem a halgazdasággal is hasznot hajtanak. A Palicsi- és Ludasi-tavak halgazdaságát 1907-ig házilag kezelték, a tiszta jövedelem évi 20 000 koronát tett ki. Majd a városi hatóság ugyanekkor évi jövedelem biztosítása mellett 10 évre bérbe adta a tavakat.

Az erdők a város határának északi, északkeleti és északnyugati homokos részén terültek el. A század elején kiterjedésük 1 119 565 kat. h., ebből 72 606 kat. h. szőlőtelepítésre fenntartott terület, 1 046 962 kat. h. tervszerű kezelés alatt áll, ebből 11 306 kat. h. mocsaras talajon lévő kőrisfa erdő, 1 035 656 kat. h. homoki erdő.¹⁶

A homoki erdő telepítése a királyi kincstár 1768. évi rendeletével veszi kezdetét, s habár 1836-ban 2784 kat. holdat jegyeztek, Kászonyi Sándor királyi

biztos ezt kevesli, mert a homokterületnek alig 1/5 részét ültették be. 1844-ben már 5498 kat. h., 1869-ben pedig 8013 kat. h. volt az erdők kiterjedése. Az 1866-os és az 1868-as ínséges évek arról is nevezetesek, hogy a radanováci részen ínségmunkával kezdik az akácfaültetést. 1884-ig 1796 kat. holdat ültettek be.

Az erdők használatát sokáig nem szabályozták. Az 1879. évi XXXI. tc. értelmében a város tulajdonában lévő erdőket rendszeres gazdasági terv (üzemterv) szerint kell kezelni. Szabadka e tervét 1885. szeptemberében fogadták el. Majd 1896. január 30-án az összes városi erdőket állami kezelésbe adták át. Ez az intézkedés feladata volt a határok rendezésének és állandósításának. Új gazdasági tervet dolgoztak ki, az összes erdőt újra felmérték és felbecsülték. Eszerint 1896-ban állami kezelésben volt: 1796. kat hold akác-, köris- és tölgyerdő, 4138 kat. h. nyárfaerdő, 3566 kat. h. erdősítésre kijelölt tisztás, 628 kat. h. erdőhöz egyéb terület, 57 kat. h. terméketlen föld. Összesen: 10 185 kat. h. terület. Ezenkívül a város szőlőtelepítésre fenntartott 4144 kat. h. erdőterület, amelyből 1313 kat. h. nyárfás, 2229 kat. h. pedig tisztás volt.

Az állami kezelés feladata volt az erdők rendszeres gondozása, a 7704 kat. h. kiterjedésű tisztás és a silány nyárfások kiirtása, valamint az újraerdősítés.

Az erdőket két gazdasági osztályba sorozták:

- 1.) a 113 kat. h. kiterjedésű köriserdő egy vágássorozatban 60 éves vágásfordulóval.
- 2.) a 10 356 kat. h. kiterjedésű erdők 8 vágássorozatban 30 éves vágásfordulóval.¹⁷

Évi vágásterület az 1910-es évek elején: akácospól 75 kat. h., nyárfaerdőből 170–250 kat. h. A levágott erdőterületeket holdas parcellákra tagolják és jobbára ingyen kiosztják a szegény sorsúaknak, akik a tuskókat és gyökereket kiirtják és tüzelőként elhasználgják. A megtisztított területet az első évben kapásnövénnyel, a második évben kalászossal vetik be, ennek betakarítása után októberben felszántják, novemberben beerdősítik. A csemeték sorközeit még két évig használják, a csemetét kapálgják.

A városnak némi jövedelme származik az erdővel borított területek fűkaszásából, legeltetésből és a vadászatból.

Az 1910-es évek elején nagy általánosságban az erdők fanemeinek aránya a következő: akác 80%, nyárfafélék és amerikai köris 15%, feketefenyő 5%. Az állami kezelés életbe léptetése óta mesterséges erdősítések nagysága 73 555,03 kat. holdat tesz ki. A város az állami erdészetnek minden beerdősített kat. holdért 32 korona átlagösszeget fizetett. Az állami kezelésbe való vétel óta az erdőállomány 1912-ben így oszlik meg: 6757,43 kat. h. akác-, köris- és tölgyerdő, 1482,63 kat. h. régi nyárfaerdő, 1259,94 kat. h. tisztás, 628 kat. h. erdőhöz tartozó egyéb terület, 57 kat. h. terméketlen föld. Összesen: 10 185 kat. h. terület.

A kitermelt faanyagokat a faraktárakban helyezik el, majd nyilvános árverésen áruba bocsátják. 1911. évi néhány átlagos ár: 1 m³ kemény (akác, köris) szerszámfa = 30 korona, 1 m³ akác hasábfá = 12 korona 34 fillér, 1 m³ nyárfa (hasábfá) = 4 korona 10 f., 100 kéve akácrozse = 19 korona 85 f.: 100 kéve nyárfa-rozse = 7 korona 91 f.: 100 kéve körisfarözse = 22 korona 10 f.

A város erdőgazdaságának néhány évben megvalósított kat. holdankénti tiszta jövedelme:¹⁸

1908-ban 3349 m³ akácerdő után 539 korona 15 f.,
1910-ben 5389 m³ akácerdő után 688 korona 37 f.,
1911-ben 3437 m³ akácerdő után 591 korona 83 f.

1908-ban 3859 m³ nyárfaerdő után 134 korona 19 f.,
1910-ben 1991 m³ nyárfaerdő után 98 korona 37 f.,
1911-ben 2257 m³ nyárfaerdő után 97 korona 80 f.

1908-ban 7 286 m³ köriserdő után 1087 korona 20 f.,
1910-ben 10 204 m³ köriserdő után 1461 korona 34 f.,
1911-ben 12 449 m³ körisfa után 2085 korona 46 f.

Az erdőgazdaság évi üzemi költsége (az 1910-es évek elején) 60 000–65 000 korona. A mezőgazdasági közteshasználatok útján 1400–1700 kat. h. föld jut évenként a szegény sorsúak használatába.

Az erdőgazdaság vezetője a földművelésügyi minisztérium hatósága alá tartozó – erdőtanácsosi rangban levő – kir. erdőmérnök. A műszaki segédszolgálatot 11 erdészeti altiszt és egy erdészszolga teljesíti: a tizenegy altisztből egy famester a központi faraktárban, tíz pedig a külső kerületekben.

Az 1910-es években a város vagyonezelését, jövedelemforrását megfigyelhetjük néhány városi üzem, ipari tevékenység, intézmény esetében is.¹⁹

1890-től a várost az egyesült légszuszgyárak augsburgi cégje látja el gázvilágítással. E cég az 1888-ban kötött szerződés értelmében 50 évre kizárólagos jogot nyert a város utcáinak és tereinek légszesszel való megvilágítására. A szerződés 18. pontja felhatalmazta a várost, hogy 15 évre a megvilágítás kezdetétől megválthatja készpénzben az egész telepet, azaz házi kezelésbe veheti az üzemet. A megvilágítási összeg az utolsó három év átlagos tiszta jövedelmének 6%-os tőkéje képezi; e százalék azonban ötévenként félszázalékkal növekszik. A 15 év 1906-ban lejárt, de az üzemet nem vette házi kezelésbe a város, mert gazdaságosabbnak látszott a szerződést újabb tíz évre meghosszabbítani.

1896-tól a villanyvilágítást a Szabadkai Villamos Vasút- és Világítási Részvénytársaság szolgáltatja, amelynek jogelődje a Lindheim Ernő és társai cég. Az 1895-ben kötött szerződés értelmében az üzembe helyezéstől számított 20 évre kizárólagos, utána további 40 évre kizárólagosság nélküli jogot nyert arra, hogy a város tereit, utait villanyárammal ellássa, illetve iparszerűleg szolgáltatson magánosoknak és közintézeteknek áramot.

A villamosvasutat a Lindheim Ernő és társai céggel 1894-ben szerződés alapján szintén a villanyvilágítást szolgáltató fent említett cég tartja üzemben.²⁰

Az 1888. évi 7. tc. kimondta, hogy olyan községekben, ahol a húsfogasztás jelentékeny, a szarvasmarhát csakis közvágóhídon vágthatják le. A szabadkai közvágóhid 1891-ben épült fel, s ezzel a város ugrásszerű fejlődést ért el, hiszen azelőtt a vágóhidat a majsai szőlők mellett egy deszkabodé helyettesítette. 1898-tól a sertéseket is a vágóhídon vágják, ettől kezdve mind

gyakrabban áll be üzemzavar. Immár elégtelen a vágóhid befogadóképessége, elkerülhetetlen kibővítése és átalakítása. 1901-ben döntést hoznak felújításáról, 1904-ben már át is adják rendeltetésének. Az 1891. évi építkezés és felszerelés 117 000, az 1903. évi 123 000 koronába került. A telekkel együtt 26 000 korona áll a vagyoneleltárban.²¹

A városi lakosság húsellátása mellett lépéseket tettek a tanyaiak hússzükségleteinek kielégítésére is. A hatóság 1910-ben Nagyfényen, 1911-ben Tavan-kúton és Ludason ideiglenes vágóhelyiségeket jelölt ki, ahol a külterületi tisztiorvosok végzik a húsvizsgálatot. 1912-ben a város határozatot hoz az említett pusztákon vágóhelyek felépítéséről. 1908-ban a földművelésügyi minisztérium a szabadkai vágóhidat húsvizsgáló tanfolyam megtartására jelölte ki, majd 1909-ben két tanfolyamot is tartottak, amelyeken Bácsmegeye községei részére 40 „húsvizsgáló”-t képeztek ki. Az állatorvosi teendőket 1893-tól Szaghmeiszter Béla, utána helyettesként Mukits Aladár, 1903-tól kezdve és még az 1910-es években is Harsányi Károly városi állatorvos látja el, akit időközben (1908) vágóhídi igazgatónak neveznek ki.²²

Nézzük a vágóhid néhány évi vágási eredményét!

1901-ben vágtak 3036 db szarvasmarhát, 1631 db borjút, 15 371 db juhot, 2281 bányát, 7450 db sertést; 1903-ban levágtak 3154 db szarvasmarhát, 2608 db borjút, 13 886 db juhot, 3032 db bányát, 5730 db sertést; 1907-ben vágtak 3129 db szarvasmarhát, 3162 db borjút, 19 053 db juhot, 4294 db bányát, 6737 db sertést; 1910-ben levágtak 3719 db szarvasmarhát, 3510 db borjút, 17 348 db juhot, 3612 db bányát, 8089 db sertést; 1911-ben levágtak 2835 db szarvasmarhát, 3070 db borjút, 15 034 db juhot, 4952 db bányát, 7683 db sertést.²³

A fentiek természetesen nem tükrözik pontosan a város lakosságának húsfogyasztását. Itt nincsenek kimutatva a külterületi vágóhelyek adatai, a házi célokra levágott állatok.

Jövedelmezőség tekintetében jó üzletnek számított a vágóhid fenntartása. A bevételi többlet 10 év alatt mintegy 6000 koronával növekedett; 1908-ban az egyévi tiszta bevétel majdnem 26 000 koronát tett ki, s így ez a 260 000 korona leltári értékű létesítmény befektetésének csaknem 10%-át adja. A vágóhid egyéb forrásokból is jövedelmet húzott: pl. 1911-ben a technikai feldolgozásra került vérből 316, sertésszorból 117, trágyából 230 koronát.

Említést tehetünk a fuvarozásról, a város által teljesített személy- és anyagfuvarozásról is. Az anyagfuvarozást (takarmány, fa és egyéb anyagok) 1906 előtt az ún. ordonáncok, vagyis az évi bérösszegért felfogadott fuvarosok végezték saját szekerekkel és lovaikkal. A személyfuvarozást pedig legtöbbször bérkocsikkal bonyolították le. 1912-től a nyolc ordonánc helyébe ugyanannyi havidíjas igáskocsist helyeznek, akik nyolc szekérrel és tizenhat lóval házilag látják el az anyagfuvarozást. A városi tanács a helybeli huszárezredtől nyolc pár kincstári lovat vett át ötévi tartásra. A személyfuvarozást szolgálja a két db díszkocsi, négy homokfutó kocsi és egy használati hintó.

Néhány mondatban kitérhetünk a személyfuvarozásra és annak értékesítésére, a földművelési iskolára és Palics fejlesztésére is.

1906. évtől számítódik a szemétfuvarozásnak házi kezelése, amelynek tárgyát képezi az utcákon és középületekben összegyűlt szemet kihordása. A század elején már a belterületi utak rendezése fokozott ütemben folyik, és szükségessé vált ezeknek az állandó tisztán tartása. Az ordonáncok által eddig végzett fuvarozása módszerén is változtatni kellett. Az előállt nehézséget 1906-ban úgy oldotta meg a város, hogy vásárolt 3 db nagy teherbírású fedett szemeteszkocsit. Az utcák tisztogatását és locsolását állandóan 45 utcaseprő, 1 egyfogatú seprőgéppel és 3 vízfordó kocsival végezte.

1906-ban a városi tanács határozatot hozott arról, hogy az utcákon összegyűjtött szemetet (állati trágya és szalma) értékesíteni fogja, és a halasi, zentai és sándori kapuk közelében létesített szemétkerakó telepekre kihordott utcai szemetet az ugyanoda kihordott fekáliával keverteti. Az így előállított trágyát azután a város jó pénzért eladja. 1910-ben 654 koronával, 1911-ben már 1312 korona összeggel gazdagította a városi háztartást.

A palicsi földművesiskola létesítésének gondolata bajsai Vojnich István főispán nevéhez fűződik. E kezdeményezésről 1895-ben kedvező hatósági döntés születik, sőt a törvényhatósági közgyűlés e célra 200–250 lánccal földet enged át. Végül a földművesiskolát 1898. április 2-án megnyitják. Szervezeti szabályrendelete szerint olyan gazdákat képeztek itt ki, akik kisebb gazdaságokat eredményesen vezethettek. Az alapismereteken kívül a gazdaság minden ágazatában (növénytermesztés, hal- és baromfitenyésztés, kertészet, szőlészet, beteg állatok ápolása, méh- és selyemhernyó-tenyésztés, gazdasági építészet, gazdasági berendezés, könyvvitel) elméleti és gyakorlati ismereteket nyújt e kétéves tanfolyam az átlag 30 létszámú tanulónak.²⁴ Az iskola összes építkezései, a gazdasági beruházások és üzemköltségek (kivéve a tanfelszereléseket) a várost terhelik, míg az egész gazdasági bevétel és az összes telep jövedelme a város házipénztárát illetik. A palicsi földművesiskola gazdasági berendezését, az épületek felépítését és elhelyezését farmszerűen alakították ki. Az épületrészeket képezi az iskolaépület, az igazgató lakása, az étkező és lakóépület, valamint a szükséges gazdasági épületek (istállók, fészerek, aklok, majorságok, magtár, présház, kertészlak, pince...). Az iskola a földművelésügyi miniszter felügyelete alatt állt, ennél fogva ő nevezte ki a tanszemélyzetet, amely az igazgatóból, két tanárból és egy kertésztanítóból állt.

A földművesiskola tanítási (kísérleti) és gazdálkodási céljaira bocsátott területet 1897–1899 között mintegy 400 holddal kibővítették, s immár kb. 670 hold állt az iskola rendelkezésére. Ehhez járult még a mintegy 700 hold erdőlegelő használata is, amely azonban az erdősítések folytán évről évre szűkült. 1912-ben 337 hold állt művelés alatt, amely így oszlott meg: 134 kat. h. szántóföld, 80 kat. h. legelő, rét, 28 kat. h. kert, gyümölcsös és faiskola, 70 kat. h. szőlő, 15 kat. h. belsőségek, 10 kat. h. utak, árkok. S a fent említett évben termelt: 11 holdon 124 q búza, 19 holdon 192 q rozs, 13 holdon 149 q árpa, 76 holdon 130 q zab... Az állatállomány 681 darabból állt, ebből 13 ló, 112 szarvasmarha, 246 juh, 96 sertés, 75 házinyúl, 139 db különféle szárnyas. A pincészetből eladtak 14 100 liter óbort, 490 liter pálinkát és 80 liter konyakot.

Vizsgálhatjuk a földművesiskolát gazdálkodási tekintetben is. Így pl. az 1902–1911 közötti évek pénzügyi mérlege a városi zárszámadások alapján a következő: összes bevétel: 649 054 korona 84 fillér, kiadás: 711 977 korona 95 fillér, felesleg: 52 651 korona 06 fillér, túlkiadás 115 574 korona 17 fillér. Vagyis ha a bevételt levonjuk a kiadásból, kitűnt, hogy a város tíz év alatt 62 923 koronát áldozott a gazdasági szakoktatásra.

Palicsfürdő legjelentősebb fejlesztése a század elejére esik, ekkor határoznak az építkezésekről, az egyéb tőkebefektetésekről. Az 1890-es évek végén a Palicsi-tó területe 930 kat. holdat, a tó partján elterülő park 36 kat. holdat, a környező villák és a gyümölcsöskertek együtt 1450 kat. holdat tettek ki.²⁵

A tó sziksós tulajdonságára elsőként Johann Gottfried Liebetaut, Bács vármegye főorvosa figyel fel, és a keleti partrészen az 1780-as évek elején fel is építi szódagyárát, amely évente 80 métermázsza szódát termelt a tó sziksós vizéből.²⁶ Az orvos közben felhívta az illetékesek figyelmét a felmelegített víz kiváló gyógyhatására. Később Wüstinger mérnök mutat rá a víz kitűnő összetételére. 1845-től néhány fürdőkádat bocsátanak a vendégek rendelkezésére, de a melegfürdőt csak az 1850-es évek elején építik fel. A fürdőhely gyors fellendülését elősegítik a különböző szállodák, nyaralók, vendéglők, parkok, a vasút létesítése, a fürdőorvos és felügyelő alkalmazása. Az 1880-as években már 14 létesítmény tarozott a palicsi fürdőintézethez. A későbbi évtizedekben gondoskodtak a szenny-szatórnáról, a villanyvilágításról, kutak fúrásáról, vízvezeték lefektetéséről, a parkok felújításáról és a nagyobb tisztaságról. Így Palics század eleji újjáépítésével az ország legjelentősebb fürdőhelyévé válik.

Az 1910. tavaszán elkészült 2014 km hosszúságú vízvezeték 51 db hidránssal felszerelve, mely lehetővé tette a park és az utak locsolását. A három artézi kút napi vízszolgáltatása 1000 hektoliter, ami bőven kielégítette a fürdő szállodáinak és vendéglőinek vízszükségletét is. 1910 közepén elkészült a villanyvilágítás, a parkot 18 db gyertyafényű ívlámpa és 65 db izzólámpa világította meg. A következő évben villanyvilágítással látják el a vigadót, a szállodákat, a fürdőépületeket. Közben felújították a szállodák bútorzatát, és már 110 szoba állt a fürdőközönség rendelkezésére.

A különböző épületek létesítése és a befektetések nagymértékben emelték a fürdőhely forgalmát, látogatottságát és a bevételt. A fürdődíjak az 1903 és 1909 közötti években átlag 27 600 koronát, 1910–1912 között évente átlag 34 800 koronát tettek ki. A lakásdíjakból 1903–1909 között átlag 7600 korona, 1910–1912 között átlag 16 900 korona folyt be. A különfélék (vendéglői bérletdíjak stb.) 1903–1909 között átlag 9100 koronát, az 1910–1912. években pedig átlag 18 300 koronát tettek ki.

2. Pénzügyek

Szabadka fejlődése egyik legjelentősebb időszakának a század elejétől az első világháborúig terjedő éveit tekinthetjük. Az anyagi alapok megteremtése megszabta a fejlődés irányát. A gazdasági viszonyok kedvező alakulásán kívül a

város ésszerű takarékosági politikát folytatott. Alapelveként az új jövedelmi források felkutatását és a meglevők jobb kihasználását tűzte ki célul, és azt következetesen végrehajtotta. Amíg a város 1871-ben 1 326 074 korona 78 fillér, 1881-ben 2 354 143 korona 38 fillér, 1891-ben 2 246 013 korona 6 fillér, 1901-ben 2 475 175 korona 47 fillér bevételt jegyzett, 1911-ben már 3 893 178 korona 37 fillért tett ki a bevétel.²⁷

A város háztartásában a bevételeket és kiadásokat nem volt könnyű egyensúlyban tartani. A kiadások több éven át így alakultak: 1871-ben 1 298 758 korona 48 fillér, 1881-ben 2 339 005 korona 46 fillér, 1891-ben 2 511 056 korona 30 fillér, 1901-ben 2 488 438 korona 89 fillér, 1911-ben 3 710 282 korona 99 fillér.

A város házipénztárának 1903 és 1912 közötti részletes kimutatásából kitűnik, hogy a bevételi és kiadási ágak általában növekedtek.²⁸ A szántóföldek után fizetett haszonjövedelem emelkedése a mezőgazdasági termények könnyű értékesítésében, illetve a jövedelemtöbbletben rejlett. A gazdasági viszonyok kedvező alakulása arra készítette a hatóságot, hogy még több parlagon fekvő földet vegyen szántás és szőlőművelés alá. Most kifizetődött a városnak, hogy az éves haszonbérleti rendszerről térjen át a hosszú bérleti rendszerre. Jelentős intézkedésnek számított a keveset jövedelmező homokföldek felparcellázása és 20 évi részletre való eladása. Így helyhez kötötték a lakosság tömegét és gátat emeltek a kivándorlás elé. A tekintélyes bevételből alapokat létesítettek, amelyeket a város fejlesztésére fordítottak. De nemcsak a szántóföldek jövedelme növekedett, hanem pl. az erdőké is: az 1903. évi 53 736 korona 47 fillérről 1911-ben 143 279 korona 4 fillére. Az említett években a vendéglők és csárdák jövedelme 15 650 koronáról 25 370 koronára, a nádasok jövedelme 26 743 korona 76 fillérről 63 731 koronára, Palics jövedelme 37 576 korona 48 fillérről 68 378 korona 42 fillérré emelkedett. Különösen jelentős növekedés tapasztalható a városi épületek esetében. Ugyan a földszinten létesített sok bolthelyiség jövedelme által idővel megtérült az egész épület értéke. A boltbérjövedelem az 1903. évi 14 230 korona 1 fillérről 1911-ben 70 077 korona 13 fillérré növekedett. A bevétel tekintélyes részét képezi ezenkívül a községi pótadó is, amely szintén állandó emelkedést mutat.

De emelkedett a városi szántóföldekre előirányzott kiadás is: 1903-ban 25 620 korona 97 fillér, 1911-ben 41 266 korona 66 fillér. Az említett években a Palicsfürdő fejlesztésére fordított kiadás 35 162 korona 93 fillérről 59 186 korona 50 fillérré, a barmok beszerzésére és eltartására előirányzott összeg 23 300 korona 66 fillérről 44 969 korona 30 fillérré, belterületi utak javítására 13 544 korona 96 fillérről 22 902 korona 27 fillérré, kutakra 5909 korona 39 fillérről 11 562 korona 23 fillérré, elemi és polgári iskolákra 251 843 korona 33 fillérről 287 862 korona 59 fillérré, ipari és kereskedelmi iskolákra 9518 korona 4 fillérről 17 073 korona 14 fillérré, a zeneiskolára 6136 koronáról 19 191 korona 64 fillérré stb. emelkedett. Sok figyelmet szenteltek a külterületi utak kiépítésének is, annál inkább, mert a város összlakosságának majdnem fele a külterületen élt, és a közlekedési utak karbantartása részükre létfontosságú kérdés volt. A városi tanács 1906-ban hozott határozatot a külterületi utak 25 km-es hosszúságának kiépítéséről. A század elején a hatóság ezenkívül több fontosabb építkezés költségeinek a

fedezéséhez járult hozzá. Említhetjük a külterületi templomokat, iskolákat, orvosi lakásokat, laktanyákat, a városi székházat, Palics fejlesztését, a telekvásárlásokat és kisajátításokat stb.²⁹

A nagyfényi, tompai és tavankúti templomok és plébániák építésének összköltsége meghaladta a százezer koronát, míg az 1911. évig felépített 34 külterületi iskola költsége 550 451 korona 55 fillért tett ki. A külterületi egészségügyének javítása érdekében Tavankúton, Tompán, Nagyfényen és Ludason orvosi lakásokat építettek 72 573 korona 67 fillér költséggel. A külterületi közbiztonság fenntartására 51 799 korona 20 fillér költséggel laktanyákat létesítettek.

A tőkés fejlődés időszakában végérvényesen kitűnt, hogy az 1828-ban épített városháza alkalmatlan a hivatalai munkák végzésére. Az új városháza építéséhez anyagi eszközök megteremtéséről kellett gondoskodni. E célra megfelelőnek kínálkozott a város hasznavehetetlen homokterületeinek az eladása, s ilyen megfontolásból létesítették 1905-ben a „Városháza-kiépítési alap”-ot.³⁰ 1907-ben az alapnak már 1 126 219 korona 99 fillér vagyona volt. Az 1908–1912 között felépített új városháza építési költségei 2 399 905 korona 65 fillért tettek ki. A közbiztonság, szemészet és a közkórház elmebetegosztályának, valamint gépházának kibővítése csaknem másfél millió korona költséget emésztett fel. Ezenkívül a Pest Szálloda átalakításába 219 873 koronát, a városi színház átalakításába 50 000 koronát, a régi adóhivatali épület átalakításába 100 000 koronát, a polgári fiúiskola építésébe és berendezésébe 132 869 korona 63 fillért, a négy nyilvános illemhely létesítésébe 35 996 koronát, a vegytisztító állomás felszerelésébe 10 000 koronát fektettek. Közben a Szent Teréz-templom javítására 78 922 koronát, a Barátok- és a Szerb-templom újjáépítésére összesen 70 000 koronát irányoztak elő. Elmondhatjuk még, hogy a lovassági laktanya telkének vásárlásáért a város 225 000 koronát, egyéb telkek és házak kisajátításáért több százezer koronát fizetett. A hatóság az eladott homokföldek árából „Vízvezeték- és csatornázási alap”-ot is létesített, amelynek vagyona évről évre növekedett, s 1911 végén már 350 300 korona 17 fillérre emelkedett. Kulturális célokra 1903-ban 484 960 korona 25 fillért, 1911-ben már 715 797 korona 2 fillért fordítottak.

Külön kell szólni Palics fejlesztésének költségeiről. 1903. decemberében a közgyűlés határozatot hozott a „Palics kiépítési és beruházási alap” létesítéséről, amelynek vagyona 1908-ban már a 300 000 koronát is meghaladta. A fürdőhely újjáépítésére beérkezett pályaművek közül olyan sikeresen választották ki a legmegfelelőbb terveket, hogy ma is Palics szimbólumai azok az épületek, amelyek 1909 és 1912 között keletkeztek. A közgyűlés 1908. október 22-én határozott egy új emeletes szálloda, új férfi és női hidegfürdő és egy népfürdő létesítéséről. Majd felépül a női hidegfürdő 66 975 korona 61 fillér, az emeletes szálloda 75 473 korona 13 fillér költséggel. Újabb határozatok eredményeként 13 108 korona 43 fillér költséggel helyet kap a postahivatal, 10 823 korona 53 fillér és 3300 korona 50 fillér összegért javításokat eszközölnek a régi emeletes szállodán és a felső nádas épületen, az alsó nádas épületet 760 koronáért lebontják. Továbbá 20 540 korona 88 fillér költséggel kibővítik a gépházakat, 24 955 korona 9 fillér összeggel vízvezetékét létesítenek, felszerelik a melegfürdőt és a gépházat, a

fürdő épületeibe 9649 korona 26 fillér ráfordítással bevezetik a villanyvilágítást, 37 600 korona költséggel betonpartfalat készítenek, az épületek berendezéseire 30 293 korona 17 fillért költenek. 1910 folyamán felépült a víztorony 19 836 korona 71 fillér, a zenepavilon 2694 korona 94 fillér, a vendéglő és a gyógyterem 235 016 korona költséggel. Palics fejlesztésére tehát több mint 500 000 koronát fordítanak, amely összeg részben a város által eladott homokföldek árából a „Palics kiépítési és beruházási alap”-ba folyt be. Feltétlenül hozzá kell fűznünk, hogy Szabadka „nagyváros”-sá válásában szerepet játszottak a többmilliós kölcsönök is, amelyeket többek között a Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, a Magyar Földhitel Intézet, a Magyar Általános Hitelbank szabadkai fiókja folyósítottak.

Összehasonlításként idézhetünk a város múlt századi házipénztár-tudósításából. 1876-ban a bevételeket illetően a fekvő javak jövedelme 239 098 forint 87 krajcár, javadalmakból 30 522 forint 76 krajcár, ingóságokból 544 forint 65 krajcár, cselekvő tőkék kamataiból 11 470 forint 86 krajcár. Kiadások: fekvő javak után 28 041 forint 63 krajcár, javadalmak után 96 forint 35 krajcár, ingóságokból 2891 forint 1 krajcár, cselekvő tőkék kamatai után 782 forint 88 krajcár, közigazgatási illetékekre 75 496 forint 72 krajcár, rendőri jövedelmekre 1639 forint 12 krajcár. Egészségügyi bevételek: 264 forint 58 krajcár, képző- és jótékony intézeti alapítványok után 184 415 forint 67 krajcár, rendőri kiadások: 34 454 forint 26 krajcár, egészségügyi kiadások: 4898 forint 17 krajcár, képző- és jótékony intézetekre 93 535 forint 51 krajcár, rendkívüliekből 6536 forint 26 krajcár, hitel- és művelési bevételek: 38 220 forint 28 krajcár.

Összehasonlításként idézhetünk a város múlt századi házipénztár-tudósításából. 1876-ban a bevételeket illetően a fekvő javak jövedelme 239 098 forint 87 krajcár, javadalmakból 30 522 forint 76 krajcár, ingóságokból 544 forint 65 krajcár, cselekvő tőkék kamataiból 11 470 forint 86 krajcár. Kiadások: fekvő javak után 28 041 forint 63 krajcár, javadalmak után 96 forint 35 krajcár, ingóságokból 2891 forint 1 krajcár, cselekvő tőkék kamatai után 782 forint 88 krajcár, közigazgatási illetékekre 75 496 forint 72 krajcár, rendőri jövedelmekre 1639 forint 12 krajcár, egészségügyi bevételek: 264 forint 58 krajcár, képző és jótékony intézeti alapítványok után 184 415 forint 67 krajcár, rendőri kiadások: 34 454 forint 26 krajcár, egészségügyi kiadások: 4898 forint 17 krajcár, képző- és jótékony intézetekre 93 535 forint 51 krajcár, rendkívüliekből 6536 forint 26 krajcár, hitel- és pénztár művelési bevételek: 38 220 forint 28 krajcár.

1885-ben a városi házipénztár bevétele 894 529 forint 43 krajcár, kiadása ugyanennyi volt.

3. Adózás

A város házi számadásait először 1748-ban terjesztette fel a kamarához. Ekkortájt – a vármegyei összeírás szerint – a városban 586,5 bunyevác, 64,5 magyar és 5,5 nemes, vagyis összesen 759 adózó személyt jegyeztek.³¹ A városi tanács először 1756-ban vetette ki a háziadót a lakosságra.³² A háziadó a királyi vagy hadiadónak egyharmad, illetve negyed részét képezte. Miután 1789-ben

Bajmokat és Csantavért a vármegyéhez csatolták, e falvak a domesztikát is oda fizették. Ezért Szabadka háziadója 1789–90-ben 2758 forintot tett ki, de már 1808–09-ben 7681 forintra emelkedett. 1830-ban a háziadót megszüntették, mert a város jövedelmével fedezhette a kiadásokat. Az 1850-es években nem szedtek községi pótdadót.

Az alkotmány visszaállításával a város minden adóforint után megszabott százalék domesztikát szed. Így 1868–72 között egy-egy adóforint után 10 krajcárt, 1873–76 között 15 krajcárt, 1881-ben 18 krajcárt, 1887-ben 32 krajcárt, 1889–90-ben 20 krajcárt. A város által beszedett háziadó (amely 1888-ig községi pótdadóként szerepelt) összege 1871-ig 519 341 forintot, míg 1889-ben 86 ezer forintot tett ki.

A város összes jövedelmét eleinte a hadiadópénztárban, később külön kezelés alatt, az ún. házi (régbben kamarási) pénztárban őrizték.

A Bach-korszakot követő időszakban kezdetben nem történt lényeges változás az adórendszer tekintetében. A törvények csak az adókiadás kulcsát állapítják meg. Az 1868. évi 21., 22., 24., 25., 26., stb. törvényekben az új alkotmányos kormány önállóan is intézkedett az országos közadókról, sőt új adónemeket is életbe léptetett.³³

A házakat háromévenként újra összeírták, a háziosztály- és házbéradót állandósították. Az I., II., IV. osztályú kereseti adót évenként, míg a III. osztályú kereseti adót háromévenként vették ki. Szabadkán legnagyobb volt a földadó. A föld évi tiszta jövedelmét 1853–1878 között 883 345 forintban állapították meg. 1878-ban kataszteri kiigazítást végeztek, s a föld tiszta jövedelmét 890 923 forintra, míg 1889 júliusától 1 172 227 forint 4 krajcárra becsülték.

A város egész területére 296 192 forint 68 krajcár földadót vetettek ki. A szabadkai lakosság által fizetett néhány adónem a következő:³⁴ a földadó összege 1869-ben 257 333 forint, 1890-ben 175 807 forint 32 krajcár; a házbéradó összege 1869-ben 7219 forint, 1890-ben 24 657 forint 45 krajcár; a háziosztályadó összege 1869-ben 14 693 forint, 1890-ben 28 718 forint 46 krajcár; a fegyveradó összege 1879-ben 1270 forint, 1890-ben 234 forint; az általános jövedelmi pótdadó összege 1879-ben 57 899 forint, 1890-ben 115 110 forint 36 krajcár.

Ezenkívül a város mint földesúr évente több tízezer forint adót fizet a külterületéhez tartozó három község (Bajmok, Csantavér és Sándor) után.³⁵

1891-ben a II. osztályú keresetadó, föld-, ház-, tőkeamat-járadékadót összesen 10 202 adózóra vetették ki. Az I. osztályú keresetadót – általában 10 forinton alul – 4595 adózó fizette.

A közvetett (vagy nem egyenes) adók között fontos megemlíteni az 1851-ben életbe léptetett fogyasztási adót. 1864-ben a város 204 779 forintot szedett be közvetett adó címén: húsfogyasztásért 11 500 forintot, borfogyasztásért 32 011 forintot, pálinkaégetésért 1268 forintot, közvetlen illetékért 160 ezer forintot. Az 1881. évi 4. törvénycikk a cukrot, kávé, sört is fogyasztási adó alá vette. Szabadkát 1886-ban az elfogyasztott szeszes italok, hús és cukor után 157 824 forint 36 krajcár, 1887-ben 154 092 forint 80 krajcár, 1888-ban 170 181 forint díj, illetve.³⁶ 1890-ben a város 3 187 121 liter bor, 374 096 liter sör és 236 987 kg cukor után fizette a fogyasztási adót.

Az országos pénzügyi igazgatóság az adóhátralékot – még az 1860-as évek aszályos időszaka és a súlyos ínség ellenére is – a legnagyobb szigorral hajtotta be. Adatunk van arról, hogy Szabadka az „adóbehajtó katonai karhatalom” megszüntetését kéri.³⁷ A szabadkai városi tanács 1863 májusában fölterjesztést küld gróf Forgách Antal udvari főkancellár címére, amelyből kitűnik, hogy az adóbehajtó karhatalom 1862 októberétől állandóan a városban tartózkodik, s nehézségek adódnak a néhány éves adóhátralékok beszedése körül. Ugyanis a szűk termés és a leromlott kereskedelem miatt úgy látszik, lehetetlenség behajtani a régebbi hátralékokat. A város képtelen immár az adóvégrehajtó karhatalmi (katonai) legénységet elhelyezni. A kegyetlen nyomás hatására az elszegényedett lakosság kénytelen az uzsorásokhoz fordulni, hogy az egyre szigorúbb adófizetési kötelezettségnek eleget tegyen. Sokasodnak a panaszlevelek, feszül a légkör, és a polgármester aggódva jelenti, hogy a lakosság csak végső erőfeszítéssel tűri a nyomasztó állapotot.

1869 júliusában a pénzügyminiszter leiratában az adóvégrehajtás körül felmerült nehézségekről számol be.³⁸ Szerinte az egyenes adók behajtásának eredményei – a kibocsátott rendeletek ellenére – egyáltalán nem felelnek meg a várakozásnak, mert az adózók közönyösek és rosszakaróak, a hatósági közegeknél pedig a kellő szigor hiánya észlelhető. Éppen ezért a kormányhatóság szigorúan meghagyja a pénzügyi igazgatóságoknak, hogy az adónak kényszerbehajtását azonnal kezdje meg. Kertész Nándor szabadkai adóügyi előadó 1871-ben már erélyesebben követeli az adóvégrehajtás átszervezését.³⁹ E teendőket egy külön osztály végezné, ahol a visszaéléssel elcsípett tisztviselők felelősségre vonhatók.

Az időközben meghozott törvény értelmében az adóvégrehajtást minden önálló törvényhatósággal felruházott város végezheti. S az adóbehajtás ismét a pénzügyi hatóságok hatáskörébe száll át. Egy évtized leforgása alatt tehát lényeges változások észlelhetők az adóügyi kérdések terén. A katonai karhatalomtól egészen addig a törvény adta jogig, hogy egy város saját tisztviselőivel adószedést végezhet, újabb bizonyíték a központi hatalom gyengítésére, az önálló törvényhatóságokkal felruházott városok harciasságára.

A Zomborban székelő adófelügyelőség – a pénzügyminiszter rendeletét továbbítva – többek között az alábbiakról tudósítja a szabadkai városi tanácsot:⁴⁰ miután 1876. november 1-jén hatályba lép az adókimutatásról szóló törvénycikk, el kell készíteni az adókimutatási munkák tervezetét. Később egy másik kormányhatósági rendelet pedig az adóhátralékok behajtását szorgalmazza, s aanyag adófizetők zálogolás alá vont tárgyait elárverezik.⁴¹

Szabadka adókimutatása szerint 1873 közepén 1227 olyan ház volt, amelyeknek házadója legalább 315 forintot tett ki. De 8515 azon adózók száma, akik a ház- és személy kereseti adón kívül más adót nem fizetnek. Összesen 1238 kézműves, gyáros, kereskedő jövedelmi adója fejében legalább hat, illetve tíz forintot, 3684 adózó földadó fejében hat, nyolc és tíz forintot, végül 1187 adófizető hat vagy tíz forintot fizet jövedelmi adóként.⁴²

1876-ban Szabadkán a legtöbb állami adót fizető három lakos és intézmény a következő: 1. Osztoits János özvegye 5348 forint 2 krajcár. 2. Takarékpénztár és Népbank 4647 forint 7 krajcár. 3. Id. Báró Rudits József és neje 4499 forint és 97

krajcár.⁴³ – 1877-ben a legtöbb állami adót fizetők névsora így alakult: 1. Mukics János 5002 forint 12 krajcár, 3. Geiger Adolf 433 forint 77 krajcár stb.

A virilisták névjegyzékével kapcsolatban a későbbi évekből is több levéltári adat áll a kutató rendelkezésére.

Az adópénztári naplók tanúsága szerint Szabadka városa az 1889. év végével állami egyenes adóban 68 547 forint 88 krajcárral maradt hátralékban. Ehhez hozzáadva az 1890. évre kivetett 575 265 forint 84 1 krajcárt, az összes állami egyenes adó 643 813 forint 72 1 krajcárt tett ki. Erre befolyt az 1890. év végén 75 454 forint és 27,5 krajcár hátralék. Az összes hadmentességi díj 1890-ben 20 749 forint 39 krajcárt tett ki, s év végén a hátralék 13 329 forint 29 krajcár volt. Az 1890. évre kivetettek 33 393 forint 60 krajcár közmunkaadó és maradt hátralék 4742 forint 92 krajcár.

Az összes községi pótdadó 1890-ben 111 894 forint 84 krajcár volt, az év végén maradt 20 891 forint 87 krajcár hátralék. Fegyveradó 1890-ben volt összesen 810 061 forint 45,5 krajcár, maradt az év végén 114 418 forint 35,5 krajcár hátralék.⁴⁴

A közadók kezeléséről szóló 1883. évi XLIV. törvénycikk többek között meghatározza az adófelügyelő működési körét, az egyenes adók kivetését, könyvelését, nyilvántartását, befizetését, elengedését, az egyenes és közvetett adóknak és egyéb tartozásoknak végrehajtás útján való behajtását, a közadók biztosítását.

A gazdaság fellendítése és az adórendszer reformja következtében 1886 és 1893 között a bruttó állami bevételek 60%-kal emelkedtek.⁴⁵ Amíg korábban a földadó, a személyes kereseti és a jövedelmi pótdadó alkotta az állami bevételek fő részét, addig most a fogyasztási és forgalmi adókon van a főhangsúly. 1890 és 1913 között a földadó összege csaknem változatlan, a házadó több mint kétszeresére növekedett, a kereseti és a jövedelmi adó hozadéka mérsékelten, az egyenes adók pedig kb. másfélszeresükre emelkedtek, míg a fogyasztási adóbevételek majdnem megnégyszereződtek.⁴⁶ Az állami adóknál gyorsabban növekedtek a különféle helyi adók: a vármegyei, városi és községi pótdadók.

Jegyzetek

¹ Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története* II. rész, Szabadka 1892.69. (A továbbiakban: Iványi, II.)

² Uo. 70.

³ Uo.72–73.

⁴ Uo. 73–74.

⁵ Uo. 74.

⁶ *Szabadka szabad királyi város ismertetése*. Szerkesztette: id. Frankl István. Szabadka, 1899. 195–196. (A továbbiakban: Frankl: Szabadka).

⁷ Iványi, II. 77–78.

⁸ Uo. 78–91.

⁹ Frankl: Szabadka, 195.

¹⁰ *Szabadka szab. kir. város közigazgatása az 1902–1912. években*. Szabadka, 1912. 86–105. (A továbbiakban: Szabadka szab. kir. város közigazgatása).

- 11 Uo. 88.
- 12 Uo. 89.
- 13 Uo. 86.
- 14 Uo. 91.
- 15 Uo. 92.
- 16 Uo. 96.
- 17 Uo. 98.
- 18 Uo. 103.
- 19 Uo. 106–125.
- 20 Uo. 107–108.
- 21 Uo. 109.
- 22 Uo. 110.
- 23 Uo. 11.
- 24 Uo. 115.
- 25 Frankl: Szabadka, 103.
- 26 Iványi, II. 141–142.
- 27 Szabadka szab. kir. város közigazgatása, 50.
- 28 Uo. a 84 oldal után következő táblázatos kimutatások. Itt az 1912. év adatai megállapított költség-előirányzatot tükrözik.
Különben e táblázatos kimutatások 1903–1912 között minden év adatait közlik.
- 29 Szabadka szab. kir. város közigazgatása, 68–84
- 30 Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: SZTL), 1905. évi kg. jk. 199. 200, 378, 379, 380.
- 31 Iványi, I. 185.
- 32 Iványi, II. 75.
- 33 Iványi, II. 106–107.
- 34 Uo. 108.
- 35 Uo.
- 36 Uo. 111.
- 37 SZTL, 1986/polg. 1863.
- 38 SZTL, 3725/polg. 1869.
- 39 SZTL, 3921/polg. 1871.
- 40 SZTL, 8135/polg. 1876.
- 41 SZTL, 4722/polg. 1877.
- 42 SZTL, 2915/polg. 1873.
- 43 SZTL, 768/polg. 1877.
- 44 *Szabadka város múlt évi adója*. Bácskai Ellenőr, 1891. január 22., 7. szám.
- 45 *Magyarország története 1890–1918*. Főszerkesztő Hanák Péter. Szerkesztő: Mucsi Ferenc. 1. kötet. Budapest, 1988. 274. (A továbbiakban: Magyarország története, 1. k.).
- 46 *Magyarország története*, 1. k., 274–275.

(*Orbis*, 1996. június I. évf. 1. szám; *Orbis*, 1996. október – I. évf. 2. szám)

AZ 1828-BAN ÉPÜLT SZABADKAI VÁROSHÁZA ZÁRÓKÖVÉNEK ÜNNEPÉLYES LETÉTELE

A régi városházák történeti korokat idéznek elénk, s érdekes színfoltjai a helytörténeti kutatásoknak. Olyan épületekről beszélünk, amelyekben egykor a városi hatóság, a közigazgatási személyzet (a polgármester, a tanács és hivatalai) székelt. A városháza személyesítette meg évszázadokon át a lakosságtól elidegenedett hatalmat.¹ Az osztálytársadalomban a városháza a széles néprétegek körében több félelmet, mintsem mélységes tiszteletet ébresztett.²

A régi polgári városok gazdasági fellendülésük bizonyítékaként különös figyelmet szenteltek a városháza-építésnek, mely nem egyszer kivételes művészettörténeti teljesítményről árulkodik.

A szabadkai városházák kronológiája a XVIII. század közepétől (szabadalmazott kamarai mezőváros időszakától) veszi kezdetét. Iványi István – Szabadka monográfusa – említést tesz arról, hogy az első városháza felépülése előtt magánháiban tartották a tanácsüléseket,³ míg végre 1751-ben elkészült az első városháza a Főtéren. A téglából és részben vályogból épült főépületben csak négy szoba volt: a tanácsterem, az archívum, az iroda és az adópénztár.⁴ Az épülethez 1754-ben új börtönt építettek. Szabadka szabad királyi városi korszakának kezdetén már szűkösnek bizonyul a városháza az egyre terebélyesedő közigazgatás számára, s 1781-ben elkészítették bővítési tervét. A barokk stílusú elemekkel díszített első városházát először a közelmúltban előkerült céhbizonyosságlevélben pillanthatuk meg.

A birtokos osztály gazdasági erejében növekedésével immár díszesebb épületek felemelésére is sor kerül.⁵ A városiasodás folyamata felgyorsul, olyannyira, hogy pl. Szabadka 1828-ban 34 358 lélekszámú lakosságával az ország városai között az előkelő 4. helyet foglalta el.⁶ Az igényeknek megfelelően azután 1826 és 1828 között nagyobb alapterületen – a Főtéren – felépül az új emeletes városháza.

A barokk stílusban épült városháza tornyát harang és óra díszítette, s a torony kilátójából tűzoltók kémlelték a környéket. Érdemes idéznünk Iványi Istvánt, aki az új városháza felavatása kapcsán többek között ekként tudósít monográfiájában⁷: „Febr. 12-én (1828–M. L.) pedig a Ferenc király születésnapjára ünnepély alkalmával az új városház ünnepélyes alapkö – vagy inkább zárókő – letételét és beszertelését is tartották a szokott ceremóniák, mise, zene illuminá-

tio, Ferencre vonatkozó transparent, mozsárlövések, alkalmi beszédek stb. kíséretében. Szárcsevics Antal plébános szentelte meg a házat és a záró alapkövet, amelyet az északny. Sarkon, a mostani levéltárban tettek le, alá helyezvén, szokás szerint, az akkor divatozó pénznemeket és az akkori országos méltóságok, városi tisztviselők névsorát”.

A tőkés fejlődés időszakában azonban már ez az épület is elavultnak bizonyult. Ezt írja Iványi István 1892-ben: „(...) a város főterén a legnevezetesebb épület, de most már kissé alacsony, és tornyáról is nehezen nyílik a kilátás a szomszéd utcákba, ahol már magasabb házak is vannak (...) egyes hivatalokat magánházakba kellett elhelyezni (...)”⁸ Majd századunk elején többek között így vélekedtek a városházáról: „Bizony senki sem sajnálta a tisztességben megőszült vén kőrakást, mikor arról volt szó, hogy átépítsék, vagy újat emeljenek helyébe. Ami főképp annak tudható be, hogy az épület mint régiség, mint műemlék sem érdemelt kíméletet, amennyiben nélkülözött minden építészeti és ornamentális szépséget, tehát az esztétikai szempontok is inkább ellene, mint mellette szólottak”⁹

A megváltozott társadalmi és gazdasági körülmények között a városatyák többsége – dr. Bíró Károly polgármesterrel az élen – erőteljes városfejlesztési munkatervet valósít meg. Így kerül azután sor 1908. június 9. és október 1-je között a második városháza lebontására, hogy sokkal nagyobb területen felépüljön 1908 és 1912 között szecessziós stílusban, Komor Marcell és Jakab Dezső budapesti építészek tervei alapján a város harmadik székháza.¹⁰

Jegyzetek

¹ *Subotičke gradske kuće – Szabadkai városházák 1751–1912.* Katalógus.

Szabadka, 1986. 2. (a továbbiakban: Katalógus i. m.).

² Magyar László: *Szabadka városházái.* 7 Nap, 1986. október 24. Szabadka (a továbbiakban Magyar L. i. m.).

³ Iványi István: *Szabadka szabad királyi város története,* II. rész. Szabadka, 1892. 4. (a továbbiakban: Iványi II. i. m.).

⁴ Iványi II. i. m. Uo.

⁵ Katalógus i. m. 2.

⁶ Iványi II. i. m. 253.

⁷ Uo. 20–21.

⁸ Uo. 619.

⁹ *Városháza – Szabadka 1912 – felavatásának ünnepére.* Szerkesztette és kiadja Braun Henrik, Nagyvárad, 1912. 9.

¹⁰ Magyar L. i. m.

(*Gyökerek. Évszázadok vallomása. Szabadka közjogi helyzete és lakossága 1391–1828.* Szabadka, 1991)

SZABADKAI GYÁRTELEPEKRŐL

Szabadka múlt századi ipari és kereskedelmi felvirágzását jelentősen befolyásolta a vasút kiépítése. Városunk immár jövő gyártelepeinek megfelelő helyen való kiépítésére gondol, hiszen végső ideje: távlatokban cselekedni! Hogy gyártelepet létesíteni azonban a kiegyezés után mégsem volt olyan egyszerű, kitűnik a városi levéltár néhány alábbi okiratából.

A Horovitz testvérek, mint gőzmalom-tulajdonosok, 1867 júliusában azzal a kéréssel fordulnak a szabadkai városi tanácshoz, hogy telepüket szívesen bővítenék egy szeszgyár és ököristálló hozzáépítésével.¹ A búza keresett kiviteli cikk, ez azonban nem mondható el a szeszégetési célokra alkalmazható egyéb gabonafélékről. A kukorica és árpa piaci ára rendkívül alacsony, a földadó pedig nagy. E bajon jelentősen enyhítene a szeszgyár létesítése. Ily módon sok munkás alkalmazást nyerhet a téli hónapok alatt is, hiszen köztudomású, hogy a jogfosztott osztály éppen a hideg évszak beálltával jut legnehezebben munkához. Az sem mellékes, hogy egy-egy új ipartelep felállítása érezhetően befolyásolhatja a gazdasági fellendülést. Abban az időben azonban a városi főorvos ilyen alkalmakkor döntően befolyásolhatta a fejleményeket.² Dr. Körtvélesy számos érvelt, egészségügyi okot hoz fel a gőzmalom-tulajdonosok óhajának elutasítására. Horovitzék telepe a város északkeleti részén (közel a központhoz) helyezkedik el, s amennyiben engedélyeznék a szeszgyár és ököristálló létesítését a gyakori szelek által elviselhetetlen bűz, fertőzött levegő áradna széjjel a városban. Csakis a város déli része vehető számításba!

A főorvoson kívül természetesen kinyilvánítja véleményét még a „szépitő bizottmány”, illetve a főkapitány és az építészetfelügyelő.³ Semmi szín alatt sem építhető szeszgyár és ököristálló a városi piac közelében, annál kevésbé, mert szomszédságában lenne az új vasútállomás. A bizottmány viszont javasolja, hogy a közgyűlés vitassa meg és jelölje ki a jövőben épülő gyártelepek helyét a város bizonyos részén, mert a vasút megnyitásával előreláthatólag „mindennemű gyárak építése a küszöbön áll.” A fővárosban már – habár elég későn – a gyártelepeket kiszorították a városszélekre.

A bizottság jól érzi, hogy megállapítása döntő jelentőségű városunk további gazdasági fejlődésére, és igen megfontoltan terjeszti elő jelentését 1868 októberében.⁴ A tárgy fontosságára való tekintettel, hosszabb kivonatot közlünk Antunovits József és Vermes Gábor tanácsnokok, valamint Hidegh Árpád főkapitány előterjesztéséből: „Az érdekelt tárgy minden oldalról megvitatása

után alulírt bizottmány abban állapodott meg: hogy a gyártelepeknek lehetőleg összpontosítva kellene lenni; avagy oly város részekben, melyek az éjszakai szeleknek kevésbé volnának kitéve.

Ugyan is köztudomásra van: hogy a gyártelepek legnagyobb része nem csak tűzvész – de a legtöbb esetben egészségrontó füst, gőz és minden nemű bűzökkel együtt járnak; ezeket tehát úgy vélte a bizottmány elkerülhetőnek, hogy a jövőendő gyártelepek helyiségeül a vasúti töltésen túl – a zentai ótemető irányában létező szőlőket jelöli ki: mert a bizottmány azon nézetben van, hogy a várost szélességében, és nem hosszában, s így azt a vasúti töltésen túl – Pality irányában kellene terjeszteni.

A bizottmány figyelme általában a gyártelepeknek a városboli teljes kiszorítására volt irányozva; de egyszersmind azon nézet jogosultságát is elismerte a bizottmány: miszerint a külvárosok emelését ezen gyártelepek épületei által kellene előmozdítani.

Ugyan azért a bizottmány részéről azt is ajánlatba hozza: hogy a György és Rókus külvárosoknak azon részétől kezdve – mely e városok templomai, s e városok szélei közt mintegy a középvonalat képezi – a gyártelepek építése megengedtesse: mivel ezáltal ezen városrészek emelkedése mozdíthatnék elő; s mivel másrészt: az itt emelt gyárak gőzei, füstjei és bűzeivel, a déli szelek ritkább uralma miatt, az egész városnak a legkevesebb alkalmatlanságot okoznák.”

A szépítő bizottmány előterjesztését a közgyűlés minden további nélkül magáévá teszi. És a levéltári okiratok tanúsága szerint a hatóság sokáig tartja is a szavát. Bizonyítja ezt az a tény, hogy a városi tanács 1874-ben elutasítja Herzfeld Mihály kérelmét szeszgyár felállítására, mert gyártelepek létesítését a hatóság csakis az előbb ismertetett helyen engedélyezi.⁵ Később azonban már az ellenkezőjére is példa akad.

Szabadka gazdasági fejlődésében jelentős mozzanatként könyvelhető el, hogy városatyáink a gyártelepek létesítésének immár nagy jelentőséget tulajdonítanak, és felépítésük helyét is meghatározzák. Ám több évtizednek kellett még eltelnie, hogy itt néhány nagyobb és korszerűbb gyár felépüljön, termékeiről messze földön ismertté váljon. Ami csak azt bizonyítja, hogy a tőkés fejlődés nem is folyt olyan zökkenőmentesen, főleg ha arra gondolunk, hogy olyan városról van szó, amely sokáig az ország harmadik nagyvárosa.

Jegyzetek

¹ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: Levéltár), 3307/polg.1868.

² Levéltár, uo.

³ Levéltár, uo.

⁴ Levéltár, 5321/polg.1868.

⁵ Levéltár, 1874. évi tan. jk. 433.

(*Magyar Szó*, 1984. december 8.)

A VÁROS NEM KÍVÁN POSTÁT

Egyik bécsi levéltári kutatásunk alkalmával bukkantunk rá a Hadtörténeti Levéltárban (Kriegsarchiv) Leopold F. V. Rosenfelt 1689. évi német nyelvű térképmásolatára. A levéltár katalógusa Magyarország első úti- és postatérképeként tartja számon. Ám ha jobban szemügyre vesszük a meglehetősen elnagyolt dokumentumot, felfedezhetjük a szabadka–zentai út mentén (nagyjából a Palicsi-tó déli csücskénél) Bali (Balj), azaz Pali, vagyis Palics postaállomást. A térkép kísérszövege arról győz meg bennünket, hogy a palicsi postaállomás is elsősorban katonai célokat szolgált a 17. században. Ami érthető, hiszen a császári hadak Buda visszafoglalása után állandó mozgásban voltak, s a postautakon eszközölt híradások létfontosságú eseménynek számítottak vidékünk lakosságára nézve is. De a térképutak láttán másról is bizonyosságot szerezhethünk; arról, hogy középkori (vagy előbbi) település csakis a Palicsi-tó déli részein, vagy ennek közelében létesülhetett. Azonkívül ezt sejteti a törekvő Savoyai Jenő hadseregének táborhelyét ábrázoló 1697. évi tollrajz, vagy inkább a meglelt, vagy még mindig szanaszét heverő régészeti tárgyak. Johann Matthias Korabinszky 1786-ban, Pozsonyban kiadott „Lexikon”-jának postatérképén a Jankováctól Kanizsa irányában elágazó postaút szemmel láthatólag a Palicsi-tavon halad át! Sőt egy másik a Szeged és Dorozsma közt haladó is idetorkollik, ami azt bizonyítja, hogy a tó nagy kiterjedésű medre egykor sokáig száraz volt és a Tisza felé fontos átjárót képezett.

A temesvári postaigazgatóság már 1864 augusztusában a fürdőhelyen postahivatal felállítását indítványozza, de a községi tanács kereken elutasítja a javaslatot a következő szavakkal: „A városi közönség annak szükségét be nem látván; egyéb iránt, ha a postatulajdonos maga költségén felállítandja a város kára nélkül akkor nem akadályozza ugyan, de mi segítséget sem nyújtván. Ennél fogva elmozdítatik.” (SzTL., 4166/polg. 1864) A szabadkai előljáráóság maradi felfogásának vagyunk tehát szemtanúi, hiszen az 1850-es évek elején létesített fürdőintézet már eleve szavatolná a postahivatal létjogosultságát.

Postaküldemények fegyveres kísérettel

Időközben a minisztérium óvintézkedéseket rendel el a postaszállítás biztonságára érdekében. A postameneteket ezentúl felfegyverzett pandúrok, hajdúk vagy más közbiztonsági egységnek fedezik. Növekszik tehát a bűnözés s a forgal-

mas postaút mellett elterülő Palicson – tekintettel a fürdő iránti fokozott érdeklődésre – rendőri felügyeletet rendszeresítenek.

Az 1870-es évektől a fürdőhely fejlődésének újabb korszaka kezdődik. A hatóság végre felismeri és elkerülhetetlennek tartja már itt is postaállomás létesítését. Dr. Wiener Salamon fürdőorvos 1872. december 13-i folyamodványa fontos eseményről ad hírt: „Miótan ez év folytán a palityi fürdőt a város házilag kezelendi, bátorkodom a Tettes Tanácsnak becses figyelmét azon körülményre felhívni, hogy a palityi postaállomás, a bérlőnek, mint a postaigazgatóság által kinevezett postamesternek eltávoztával, megszűnt. Mennyire szükséges fürdőhelyen a postaállomás és a vendégekre mi előnyös, az a postának 2 évi fennállása alatt bebizonyult.” S a fürdőorvos gyors intézkedésére rendszeresített postaállomás létesítésére kéri fel a hatóságot.

Arról értesültünk tehát, hogy a palicsi postaállomás már 1870-ben létrejött, majd kiderítettük a fürdő bérlőjének és postamesterének kilétét: Kráhl Jakab ókanizsai származású kereskedőről van szó, aki Hoffmann Sándorral (szintén kanizsai származású) együtt 1870. június 1-jén veszi bérbe évi 5000 forint összegért a várostól a palicsi fürdőt és a hozzátartozó épületeket. (SzTL, 6634/polg. 1870). Tehát – kis fenntartással a haszonbéri szerződés keltezésétől (azaz 1870. június 1-től) –, számíthatjuk a postaállomás fennállását Palicson.

Kráhl Jakab bérlő és postamester azonban a bérleti összeget rendszeresen fizeti, ezért felbontják a szerződést. Wéber Mihályt választják meg 1874 márciusában pénztárnoknak – egyben postamesternek –, majd a temesvári postaigazgatóság s a palicsi bizottság 1875 márciusától Kádár Józsefet választja helyébe. Az 1877. decemberi hatósági igazolásból azonban kiténik, hogy Wéber Mihály Palicson valóban négy évig működött pénztárnokként (és postamesterként).

Hogy már akkortájt igen nagy veszély fenyegette a postajáratokat, bizonyítja a Belügyminisztérium újabb körirata, amely ismét a gyakori postarablásokra figyelmeztet. A szabadkai hatóság nyugodtan veszi tudomásul a kormányhatósági körrendeletet, s hangsúlyozza, hogy itt a vasúti postaszállításon kívül több irányba közlekedik kocsis posta fegyveres kísérettel, és az újabb intézkedés szükségtelen, mert vidékünkön nincs veszélyeztetve az utak biztonsága!

Fürdőhelyünkön még mindig csakis a földenyre alkalmaznak pénztárost, illetve postamestert egy személyben. Később már a pályázók kötelesek csatolni a postai ismereteikről szóló bizonyítványt is. Közben a hatóság változtatást óhajt eszközölni a fürdőhely fejlesztési tervében. Megelégette az 1873-tól 1882-ig tartó „házilagagos kezelés”-t, s negyvenévi időtartamra óhajtja a fürdőintézetet bérbe adni. Világossá vált, hogy komoly befektetések, a kor kívánalmainak megfelelő beruházások nélkül Palics nem állhatja a versenyt más fürdőhelyekkel. 1889 márciusában részletes utasításról értesülhetünk a palicsi postamesteri állás betöltése kapcsán: „(...) Kimondatik, miszerint a palicsi pénztárnoki állás a posta kiadói-val egyesítetik és részére fizetesképpen május 1-től szeptember 30-ig bezárólag havi előlegesen fizetendő 100 frt. tiszta fizetés állapítatik meg... Még a kincstár által fizetendő iroda átalány is részére fog kiutalványoztatni...” (SzTL, 2117/polg. 1889). Újabb szervezésre került tehát sor, s a temesvári posta és táv-ir-

da igazgatóság 1889. május 23-án jelentheti, hogy a palicsi postahivatal – melynek vezetésével Dimitrijevits Bogdan pénztárnokot bízták meg – május 15-én ismét megnyílt. A megsárgult dokumentumokat olvasva látható, hogy a hivatal működése még az 1890-es években is idényjellegű: a fürdőévad idején nyújt szolgálatot. Utána megőrzésre a városi tanácsnál helyezik el a postai szerelvényeket és eszközöket. Azután minden évben Temesvár engedélyt ad a palicsi postahivatal megnyitására. Az ügyiratok ekkor már említést tesznek Zvorényi Dezső levélhordóról is, aki havi harminc forintért teljesíti kötelességét.

Újabb fordulatnak vagyunk szemtanúi. A temesvári posta- és távirda igazgatóság 1892. április 26-án telefonhálózat létesítését irányozza elő Palicson és ezt jelenti: „A kereskedelmi m. kir. Miniszter úr Ónagyméltósága Szabadkán a f. évben létesítendő távbeszélő hálózattal egyidejűleg Palicson a fürdőidény alatt az ottani postahivatalban nyilvános távbeszélő állomást és kapcsoló központot létesíteni kíván, ha a város közönsége:

1. A postahivatal számára a beszélő fülke elhelyezésére is alkalmas, a jelenleg használatnál tágasabb helyiséget bocsát rendelkezésre és ha

2. A távbeszélő berendezés létesítésére szükséges mintegy nyolcszáz-kilencszáz frtnyi összköltséget fedezi. Megjegyzem, hogy ezen a szabadkai és palicsi postahivatalokat összekötő távbeszélő vonal felügyeletéért és fenntartásáért évi illeték fizetendő nem lesz. Amennyiben Palicson egyesek a távbeszélő hálózat előfizetői gyanánt jelentkezének, azok a palicsi postahivatalban berendezendő kapcsoló központ segélyével úgy egymás között, mint a szabadkai hálózat előfizetőivel össze lesznek köthetők...” (SzTL, 18104/tan. 1892).

A szabadkai hatóság körében nagy visszhangra talál az indítvány, kezdetben ellenvetések is elhangzanak, ám a közgyűlés 1892. szeptember 15-i határozatával – tekintettel Palics idegenforgalmának növekedésére – engedélyt ad a fürdőhelyen távbeszélő-állomás létesítésére. És 1893. augusztus 6-án Summer János palicsi pénztáros (egyben a fürdő távbeszélő-állomás kezelője) bejelentheti, hogy a „Palics-Szabadka közötti nyilvános telefon elkészült és a mai napon a forgalomnak, illetve használatnak átadatott” (SzTL, Városi tanács, XVIII. 75/1893).

A XIX. század elején – az első távíró

Tekintettel a kézbesítési, kerületbe csatolt pusztákra, Palicson most távíróhivatal felállításán szorgoskodnak. Hosszú huzavona után városunk határozatot hoz az ezzel kapcsolatos bizonyos költségek fedezésére, s „Nyilatkozatát”-t a minisztérium 1901. november 10-én helybenhagyja. (SzTL, Városi tanács, XV. 259/1900). Így a posta- és távbeszélő-hivatal mellett Palics immár távíróhivatallal is büszkélkedhet a század elején.

Feltevődik a távbeszélő-szolgálat éjjel-nappali teljesítésének kérdése Palicson. Somogyi (Summer) János postamester 1902 januárjában jelenti, hogy legnagyobb erőfeszítése ellenére sem sikerült a kívánt tíz előfizetőt biztosítani, mert a palicsi villatulajdonosok legfeljebb 2-3 hónapra óhajtják a telefont bevezetni. Majd a temesvári postaigazgatóság a palicsi posta biztonsága

érdekében tesz erőfeszítéseket. Ezután a fürdőidény alatt külön csendőri kirendeltség (egy altiszt és három csendőr) látja el a közbiztonsági szolgálatot a fürdőhelyen. Szélesedik a posta munkaköre, növekszik a felek száma. 1905-ben Ludaspusztán, Kistompán és Radanovácon is „posta levélgyűjtő állomások”-at létesítenek. 1907-ben pedig a „levélgyűjtő szekrények” felállítása nyújt könnyítést a tanyasi lakos számára. (SzTL, Városi tanács, XIX. 8/1905). Egyébként idő-szerű volt már a külterületi kézbesítés ügyének rendezése, mert gyakran megtörtént, hogy a rendőri közegek késedelmesen (5-6 hét elmúltával) juttatták el a címzettekhez a küldeményt. A postai szolgálat munkájába beavatták a tanyai tanítókat is. Még mindig érvényben van az 1894-ben hozott szabályrendelet, amely a város külterületére érkezett postai küldeményeket szabályozza. Hadd idézzünk e dokumentumból, amely sok mindent árulkodik: „(...) a postára való beküldése úgy történik, hogy a tanító vagy helyettese amint a nála jelentkező lovasrendőrtől, az érkezett küldeményeket átvette, a postára beküldendőket... átadja... a közvetítéssel megbízott rendőrök, tanítók azonban minden oly mulasztást vagy szándékos cselekedetért, melyek a közvélemények által tiltva vannak, pl. a másnak szóló levél felbontása, elidegenítése, a levéltitok megsértése stb., feleletre fognak vonatni és a letett fogadalom alapján... ellenük a büntető törvénykönyv 200§-a fog alkalmaztatni”. A kedvező körülmények közepette hirtelen súlyos teherként nehezdednek a postahivatalra helyiséggondjai. Tudniillik a felső nádas épület – Palics kiépítése tervének szellemében – felújításra szorul.

Somogyi (Summer) János palicsi postamester 1909 decemberében kedvezményekért folyamodik a tanácshoz; a lakásnál, étkezésnél, gyógykezelésnél, fürdésnél szorul rá a postaszemélyzet a támogatásra. Érvéleése meggyőző:

„1. A postaszemélyzet a fürdőidény alatt a fürdőző közönség érdekében szakadatlanul éjjeli, nappali, tehát rendkívüli szolgálatot teljesít,

2. A megélhetés még egyszer annyiba kerül mint a városban”. – Somogyi ezenkívül 39 fürdőhelyet sorol fel, ahol a postaszemélyzet különböző kedvezményekben részesül. Erre a városi tanács megígéri, hogy az indítványt Palicsfürdő szabályzatának elkészítésénél figyelembe veszi.

Ezután Somogyi újabb hadakozása következik. Ugyanis a temesvári posta- és távirda igazgatósága az emelkedő csomagforgalom miatt kocsijárat fenntartására kötelezi a palicsi postamestert. Meglepő, de a városi tanács szembeszáll az utasítással: „...”) tekintettel, hogy Palicsfürdőt az elmúlt évben nagyszabású építkezések és nagyszabású befektetésekkel modern fürdőintézzeté alakította át, nem hajlandó beleegyezni abba, hogy a postamester a fürdő központján lovat tartson, mert a postakocsival való közlekedés és az istállóknak a fürdő központján való elhelyezkedése ellen elsősorban is a fürdővendégek emelhetnek teljes joggal kifogást”. Majd azt hangsúlyozza a tanács, hogy „könnyű kézikocsi”-val is lebonyolítható a csomagszállítás, miután a postaépülettől a vasút felé egy széles utat nyitottak. Úgy látszik, a városi hatóság okfejtése megalapozott; Temesvár hallgatásra kényszerül.

Az igazgatóság 1911. december 7-i leiratából kiderül, hogy a fürdőtelep környékén már 114 nyaralót épített a jómódú lakosság, az a „(...) közönség, a mely egyrészt a postát leginkább veszi igénybe, másrészt pedig a posta

kifogástalan kézbesítése iránt a leginkább érzékeny”. Ezért kieszközli az igazgatóság, hogy a következő évtől „kincstári levélhordó” működjék Palicsfürdőn. (SzTL, Városi tanács. XVIII. 1/1902).

A postahivatal helyiséggondjait tovább kísérve, ráakadtunk egy 1910. évi ügyiratra, amely a park rendezése miatt sürgősen lebontásra kerülő postaépületről (az ún. nádas épület) szól. (SzTL. Városi tanács. XVIII. 4/1910). Azt viszont tudjuk, hogy a nádas szálló ismét felépül, ám közben – 1911-ben – készülnek már a posta és csendőrség épületének tervei is. (SzTL. Tervtár, 93. doboz). Az egykori nagy kocsmá (most a Paligo palus Fürdőigazgatóság épülete) keleti, bővített részét foglalhatja el több évvel később a postahivatal. A zavaros és háborús időszak (melyből a posta is alaposan kivette részét) befejeztével hiteles adatokkal bizonyítható, hogy az 1920-as években már a palicsi postahivatal az egykori nagykocsmá bővített részébe költözködik. Váli Gyula jeles szabadkai építész 1921-ben tervezi Vogel Zsigmond villáját, ahova a háború után a postát helyezik. Újabb jelentős lépésre később kerül sor: a felújított Hartmann-féle villát bocsátják a munkaszervezet rendelkezésére.

Írásunkban a palicsi posta fejlődésének egy szakaszát, körülményeit eleveztettük fel fő vonalakban. Elmélyültebb értékelésére Szabadka város postatörténete egészének a feldolgozása nyújthat alkalmat.

(*Pro memoria*, 1989. május)

IVAN SARIČNAK VOLT ELŐDJE IS!

A szabadkai *Szabadság* című lap 1887. évi június 5-i számának nem mindennapi hírére eddig még nem figyeltek föl eléggé a kutatók. Olyan adatot közöl ugyanis, hogy egy bizonyos Gál Tamás sokkal korábban, mint a legendás híró Ivan Sarič (Száríts János) repülőgépet szerkesztett, bár az még nem tudott repülni. Szabadka kísérletező polgárának, Sarič repülése előtt és után is számos ajánlatot kapott a város hírneves repülőjének vendégszereplésére.

A jugoszláv repülés nyolcvanadik évfordulóját ünnepeljük az idén: a szlovén származású Edvard Rusjan 1909. november 25-én repült fel Eda-1 elnevezésű repülőgépén. Szabadkán nem egészen egy évvel később – 1910. október 16-án Száríts János szállt fel maga szerkesztette monoplánján a lóversenyterén. Sok újságcikk emlékezett meg az országSZerte nagy visszhangot kiváltó eseményről, ám hangsúlyozni szükséges, hogy Száríts János előtt – amint az újabb kutatások bizonyítják – szabadkai ember már jóval korábban szerkesztett repülőgépet.

Mielőtt Gál Tamás „repülőgépe”-ről szólnánk, hadd említsünk meg néhány olyan „vidéki” aviatikust, akik közvetlenül Száríts röplése előtt, vagy utána (az 1910-es években) emelkedtek Szabadkán a levegőbe, vagy hasonló kérelemmel folyamodtak a szabadkai hatósághoz. Száríts eredménye nem véletlen: vagy tizenöt évi tapasztalattal rendelkezik a robbanómotorok ismerete terén és nagyszámú külföldi (sport-) szakemberrel áll kapcsolatban. E körülmény feltétlenül hozzásegített ahhoz, hogy városunkban több aviatikus bemutathatta repülési tudományát.¹

1909. december 4-én Névy László és Horogh Gyula Franciaországból intéznek levelet a városi tanácshoz. Elmondják, hogy immár képzett aviatikusoknak számítanak „... s fölszerelve a legtokéletesebb aeroplántípussal...” szeretnék a szabadkai lakosságot 1910 tavaszától gyönyörködtetni. Szalay rendőrfőkapitány válaszában engedélyt ad a repülőbemutatóra. – A budapesti Helios Automobil Forgalmi Részvénytársaság Aviatikai Osztálya 1910 februárjában arról értesíti városunkat, hogy Croquet ismert belga aviatikus részvételével hajlandó Szabadkán „felszállásokat végezteni eredeti Blériot-féle aeroplánokon.” A városi tanács ezúttal sem zárkózik el az érdekes ajánlat elől: a nyáron tartandó palicsi kerti ünnepély keretében szerveznék meg a repülőbemutatót. Ám egy későbbi tudósításból kitűnik, hogy az Aviatikai Osztály „nem tett eleget” a városi tanács döntésének. – 1910. májusában és júniusában Ernst Redies író Berlinből, majd Bécsből intéz levelet a szabadkai hatósághoz, hogy az európai

körütra szerződötetett „elsőrendű” aviatikusokkal – Párizsban készített Fahramnbiplannal és monoplannal – „repülési mutatványokat” rendezne, de ehhez 50–60 hold területre lenne szüksége.

A szintén kolozsvári Központi Szállító Iroda 1910 júliusában két ízben fordult városunkhoz: Frey André és Ravetto G. „világhírű” francia aviatikusokkal szándékozik Szabadkát felkeresni. Azokkal a személyekkel, akik jelenleg a Reims-ben lefolyó világversenyen vesznek részt. Már e tény az idegenforgalom érezhető fellendülését eredményezné. – A városi tanács készséggel bocsátja a lőversenyteret az iroda rendelkezésére, ám anyagi támogatást nem helyez kilátásba. Erre Kolozsvár jelenti, hogy mégis vállalja a több ezer korona kiadással járó repülőbemutató megrendezését, amelyet 1910. szeptember 4-én tartanának meg.

A Szabadkai Történelmi Levéltárban rábukkantunk Szárits János 1911. november 17-i kérvényére és a városi tanács határozatára, amely engedélyezi részére, hogy november 26-án a palicsi úton – a honvédhuszár laktanya melletti gyakorlótéren – a Magyar Géprepülők Szövetség tagjainak részvételével „propaganda repülő napot illetve repülési mutatványokat” tartson.² – Ekkortájt a tanács teljesíti Csernák János kérelmét is.

A városi tanács ezután még többször engedélyezi repülőbemutató megrendezését: pl: 1912. október 19-én Kvasz Andrásnak,³ majd 1916. októberében repülőversenyt bonyolítanak le Szabadkán.⁴

A fentiekből látható, hogy a szabadkai közönség nem csak Szárits repüléseiről győződhetett meg, hanem – amint a folyamodványokból kitűnik – neves európai aviatikusok mutatványait is élvezhette.

Hogy Szabadkán már jóval Szárits előtt akadt olyan személy, akit foglalkoztatott a repülés tudománya, bizonyítja a *Szabadság* 1887. június 5-i száma. A *Hirek* rovatban ez olvasható: „A világ összes tudósait lefőzi egy szabadkai szegény paraszt ember névszerint Gál Tamás 5-ik körű lakos. Hogy lehetne repülni? – ezen törű fejet régóta, s addig nézte a repülő madarakat, hogy végre munkához fogott. Dolgozott, tervezett, s végre elkészült az óhajtott dolog, a – repülőgép. Kész. Ha hajtják repülni is, de nem emelkedik. Elhozta Gál e furcsa találmányát szerkesztőségünkhöz is a napokban bemutatni, de a kísérlet nem sikerült. Még három csavar kell hozzá Gál szerűnt, s akkor a gépezet tökéletes leend. Hogy e három csavart sikerül-e Gálnak elkészíteni azt nem tudjuk, de valószínűleg úgy jár ő is mint jártak már számtalanok, az utolsó szeg elhelyezésénél végleg megakad.”

Ennyi idő után sajnos nehéz következtetéseket levonni, annál is inkább, mert a *Szabadság* későbbi számaiban már nem találkozunk Gál Tamás nevével, sőt a szabadkai Történelmi Levéltár iratai között is csak néhány adatra bukkanunk (pl. arra, hogy 1882-ben őt szökött katonaként körűzi a marburgi huszárezred parancsnoksága). Viszont annál eredményesebb munkát végeztünk az anyakönyvi hivatalban. Megtudtuk, hogy Gál Tamás 1861. december 14-én született Szabadkán; szűlei Gál István és Kovács Erzsébet; 1885. június 29-én házasságot köt Kosztics Marcellával; 1917. augusztus 11-én szívszélhűdés következtében hunyt el a VII. körű 160. házszám alatt. Foglalkozását napszámosként jelűli az anyakönyv.

Az elmondottak után mégis feltehetjük a kérdést: ki volt Gál Tamás? A közeli vagy távoli rokonai mit tudhatnak róla? Milyen eredménnyel járna egy alaposabb levéltári kutatás? Ha komolyan vesszük a *Szabadságban* megjelent közleményt, vajon akkor hol a helye Gál Tamásnak a hazai repüléstörténeti kutatásban?

Egy biztos: Gál Tamás tizenöt évvel született korábban Szárits Jánosnál. Vajon kicserélték-e tapasztalataikat a repülőgépről?

Jegyzetek

- 1 Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: SzTL), Városi tanács XXIII. 124/1909.
- 2 SzTL, Városi tanács, II. 270/1911.
- 3 SzTL, Városi tanács, II. 293/1912.
- 4 Bácskai Hirlap, 1916. október 12., 13., 14.

(*Pro memoria*, 1989. május 7.)

SZÁRITS JÁNOS VIASKODÁSA

„A diadalmas ember” – ahogyan Szárits János aviatikust nevezte a korabeli sajtó 1910. október 16-án a nyilvánosság előtt is felszállt maga szerkesztette monoplánján a város lóversenyterén. Igaz, az amerikai Wright testvérek már 1903-ban felrepültek néhány másodpercre, s a francia Blériot mérnök 1909-ben elsőnek átrepüli a La Manche-csatornát is. Szárits teljesítménye még akkor is országos visszhangra talált, hiszen ekkortájt nagyon kevés hazai polgár bocsátkozott hasonló vakmerő mutatványba. Szárits merész vállalkozását a lapok többször is felelevenítették, ám ezúttal levéltári adatokkal igyekszünk visszaidézni Szabadka e kivételes adottságú fiának több évi tusáját a városi hatósággal, viaskodását repülőgépmotorja ügyében. Ez már csak azért is érdekfeszítő, mert Szárits első felszállása a városi közönség támogatásával vásárolt motorral történhetett meg.

A géprepülés külföldi eredményei ösztönözték a hazai feltalálókat is, akik közül néhányan Szabadkán is bemutatják tudományukat, de megfordulnak környezetünkben az akkori idők hírneves külföldi aviatikusai is. Névy László és Horogh Gyula 1909 decemberében Franciaországból jelentik a tanácsnak – habár horribilis áldozatok árán – immár azzal dicsekedhetnek, hogy a képzett aviatikusok sorába léptek, s útjuk egyik fő állomásául éppen Szabadkát jelölték ki. Közben a Windisch Graetz Lajos herceg elnöklete alatt Budapesten megalakult Helios Automobil Forgalmi Részvénytársaság külön aviatikai osztályt is létesített. Szerződöttette Croquet híres belga aviatikust, aki a társaság Blériot-féle repülőgépen hajlandó Szabadkán is – megfelelő támogatással – repülési mutatványokat bemutatni.

Szárits nem turtózteti tovább magát, s 1910 márciusában beadvánnyal fordul a tanácshoz. Felhívja a hatóság figyelmét a Helios tisztán üzleti és nyereszedési szándékára, majd így folytatja: „Szerény kéréssem tehát az, hogy a Helios társaságtól a repülés bemutatására az engedélyt megtagadni, és az általam és Martinz Adolf úr által közösen szerkesztett és saját rendszerű egyfedeles (Monoplan) repülőgépünknek idejekorán leendő elkészíthetésére az anyagi segítséget kb. 1500 koronát megszavazni és kiutaltatni kegyeskedjék.” Szabadka aviatikusa nagy buzgalommal készül a budapesti nemzetközi repülőversenyre, hiszen technikai ismeretei alapján (tizenöt évi gyakorlat a robbanómotorok terén) feltétlenül hivatottnak érzi magát erre a nagy küzdelemre. Miután a tanács visszautasítja a segélykérelmet (a városi mérnök elismerő szakvéleménye ellenére), Szárits János újabb folyamodványban – a júniusi verseny közeledésére való te-

kintettel – sürgeti a repülőgépmotor megvételét, vagy kétezer-ötszáz korona kiutalását. Egyben kötelezné magát, hogy 1910 folyamán Szabadkán saját szerkezetű repülőgéppel megtenne legalább két kilométer távot, kb. öt méter magasságban. Hasonló eredményt ez idő szerint hazai pilóta magyar géppel még nem ért el. Mivel a repülőgép pár nap múlva teljesen elkészülhet, igényt tart egy hangár felállítására is. Ezzel megkezdhetné repülőkísérleteit a lóversenytéren. A tanács most is azzal érvel, hogy a szükséges motort nem szerezheti be, mert ilyen célokra nincs fedezete.

Időközben városunkat mind több cég és magánvállalkozó ostromolja repülőmutatványok rendezése végett. Ernst Radies író előbb Berlinből, majd Bécsből keresi fel levelével a tanácsot, hogy az európai körútra szerződötetett kiváló aviatikusaival – Párizsban készült Fahramannbiplannal és monoplannal – felejthetetlen élményben részesítené Szabadka közönségét. Radies azonban harmincezer korona segílyt kér! – A kolozsvári id. Fisch Adolf elsősorban a felszálláshoz alkalmas tér felől tudakozódik. A szintén kolozsvári Központi Szállító Iroda, Frey Andreé és Ravetto G. világhírű francia aviatikusaival szándékozik városunkban vendégszerezni. A tanács azonban 1910 júliusában kijelenti: repülőversenyekre a lóversenyteret mindenkor készséggel bocsátja rendelkezésére, de anyagi támogatást nem helyez kilátásba. Miután a kolozsvári cég megelégszik erkölcsi támogatással is, engedélyt kap a szeptember 4-i vendégszereplésre.

Száríts János mindenáron bizonyítani igyekszik! A sajtó felhívása nagy visszhangra talál és a város közönsége oltalmába veszi fanatikus fiát; összegyűlik a motorra való, és Száríts 1910. október 16-i repülése – a kedvezőtlen időjárás ellenére is – ámulatba ejti a közönséget.

A nagy erkölcsi siker szárnyra kelti, újabb tette ösztönzi a „diadalmas ember”-t. Elhatározza, hogy tökéletesíteni fogja repülőgépét és felújítja motorját... Mindehhez jelentős anyagi támogatás, hatezer korona szükséges... És Száríts most igazán reménykedik! Kérvényben hangsúlyozza: „... szerénység nélkül állíthatom, hogy kísérleteim közben elért eredményekkel a magyar aviatikában Szabadka városának első helyet biztosítottam, melyet kellő anyagi támogatás mellett meg is tarthatok...” Bizonyításként beadványához csatolja az *Élet* című szépirodalmi lap 1910. XXVIII-i számát, amely fényképeket is közöl repüléseiről. Egyben bemutatja Vas Géza és fia budapesti cégnek, a Delfosse kölni motorgyár képviselőjének kedvező ajánlatát, amelyet azért küldenek meg Száríts címére, mert eddigi kiváló eredményeit Delfosse motorral érte el. – A tanács azonban 1910. december 10-én felkéri Szárítsot, hogy előbb tegyen részletes kimerítő jelentést újonnan készítenő gépéről, újításairól. Arról, hogy készítménye mennyiben múlja majd felül, milyen előnyökkel rendelkezik a külföldi fejlett repülőgépekkel szemben.

Száríts tudatában van munkájának eddigi jelentőségével: „...sok nélkülözés és megfeszített munka árán megépített repülőgéppel megmutathattam, hogy kísérleteimnek praktikus haszna és jövője van”. Közben, mint a Magyar Géprepülők Szövetsége működő tagjának a tanács engedélyezi, hogy 1911. november 26-án a honvéd huszárlaktanya gyakorlóterén felszálljon, illetve propaganda repülőnapot rendezzen. Minden erejével a repülés népszerűsítésén dolgozik.

A kimerítő jelentésre csak 1910. január 20-án kerül sor. Száríts elmondja, hogy időközben Francia- és Németországban, ott a helyszínen végzett személyes megfigyelései alapján arról győződhetett meg, hogy nem gazdaságos és célszerűtlen intézkedés lenne, ha repülőgéphez új motort vásárol. Hiszen negyedáron ugyanolyan jót, sőt jobbat is tervezhet.

„Motor a lelke az egésznek, jó motor teszi az egész repülőgépet üzembiztossá és tökéletessé. Célom volt tehát, hogy a már legjobban bevált motorokhoz hasonló vagy ha lehet jobbat szerkesszek, s ez, hosszú tanulmányozás, kísérletezés és óriási fizikai munka után sikerült is... amelyről nyugodt lelkiismerettel merem állítani, hogy az minden részletében kiváló gondossággal és tudással megszerkesztett technikai mestermű, s amely nemzetközi viszonylatban is elsőrangú.

Az általam tervezett motor nem utánczat. A legjobban bevált rendszert, illetve Typust véve alapul, teljesen önállóan, a technikának e téren elért minden kiváló tulajdonságainak tökéletes ismeretével szerkesztettem meg” – jelenti Száríts. Anyagiak hiányában azonban a megtervezett motort csak a város támogatásával készíthetné el. Ötezer koronára lenne szüksége, hogy a folyamodványhoz csatolt és szakszerűen megformált, nyolcvan lóerős „Száríts János-féle forgó motor”-terv megvalósuljon.

A tanács egy szabadkai szakember véleményét kéri ki az ügyben, aki csakhamar megállapítja, hogy a terv műszakilag megvalósítható a kérelmező által feltüntetett szerszámgépekkel. Hogy mennyire eredeti elgondolásból fakad – a hasonló motorokra érvényes szabadalmi leírások és tervek hiányában – elbírálni képtelen. Mielőtt a tanács az ügy érdemében határozna, műszaki felülbírálás végett megküldi a tervrajzot a bécsi cs. és kir. katonai léghajós osztály parancsnokságának is. A „k. und k. Luftschifferabteilung” 1914. március 16-án rövid szakvéleményében úgy nyilatkozik, hogy Száríts repülőgépmotor terve a régebbi Gnome motor utánczata.

Száríts János haragra gerjed! Újabb beadványában, s az ehhez csatolt terjedelmes „ellenbírálat”-ban megcáfolja a bécsi parancsnokság szakszerűtlen állítását, a forgómotorok terén elért tájékozatlanságát. Járatlansága annál inkább kézenfekvő, hiszen a hadsereg Gnome motorokat, de még más forgómotort ez ideig nem használt, s így sem alkalma, sem módja nem volt, hogy e különös erőhatást kifejtő motortípust alaposabban megismerhesse. De még a léghajós osztálynak nem is hivatása a motorok tervezése, építése és a szabadalmak nyilvántartása! Majd Száríts hozzáfűzi: „Ami a motorom szakszerű felülvizsgálatát illeti, állítom és határozottan tudom, hogy az egész Osztrák–Magyar Monarchiában rajtam kívül forgómotorok technikájával, tervezésével, de még inkább építésével senki sem foglalkozik, s így ezen és kiváló tudást és szakismereteket igénylő forgómotorom tekintetében megfelelő helyes szakbírálatot a tek. Tanács nem is kaphat.”

A plagizálás súlyos vádja ellen Száríts legerélyesebben, legmeggyőzőbben „ellenbírálat”-ban tiltakozik, és szükségesnek tartja, hogy a bírálat valótlan állításait megcáfolja, valamint rámutasson a Gnome és saját motorja között a laikus szemlélő által is könnyen észrevehető, lényeges szerkezeti különbségekre. – Mindenekelőtt felsorolja azokat az alkatrészeket, amelyek a Gnome motoron

szabadalmazottak. Ezután rámutat arra, hogy a Gnome motortól eltérően a Szárits-féle motor főtengelye két löketű. Az egymástól ellentétesen elhelyezett dugattyúk biztosítják a súlykiegyenlítődést, a kilengés nélküli nyugodt járást. A cilinderek nagy száma elősegíti a motor egyenletes működését. Továbbá Szárits a kipufogószelep-házat magában a cylinderben egy darabból képezi ki; a szelepvézérlő készülék sokkal egyszerűbb és tökéletesebb volta pedig csökkenti a motor önsúlyát.

Alaptalan a katonai léghajós osztály parancsnokságának azon állítása is – folytatja Szárits –, hogy a kétsoros cilinderek beépítése folytán a hátsó cilinderek nem kapják meg a szükséges hűtést. Hiszen hasonló felépítésű motorral 6125 méterre javították a magassági rekordot! A leghíresebb gyárak újabban csakis kétsoros cilinderekkel ellátott motorokat gyártanak, mert a forgómotoroknál a cilinderek gyors rotálása kedvező hűtési viszonyokat idéz elő.

Hosszan bizonygatja még Szárits a forgómotor előnyét, egyszerűbb szerkezeti felépítését, újítását, a nyugati országok e területen elért eredményeit. „Tehát az elmondottakból megállapítható, hogy az én állításom a helyes, vagyis az én általam tervezett motor teljesen eredeti és a többitől eltérő önálló típust képez... Hogy az általam tervezett motor van olyan jó, sőt jobb is, mint a Gnome motor, azt csak a gyakorlatban tudnám beigazolni” – fejeződik be az ellenbírálóat.

Ám a tanács hajthatatlan! Makacs döntése folytán csupán a katonai léghajós osztály parancsnokságának „szakvéleményét” méltányolja. Mint már annyiszor, Szabadka egyik leglelkesebb, legszakavatottabb fiában igyekszik a becsvágyat kioltani. Szárits János a történetek ellenére, hosszú élete folyamán még sokat hallat magáról.

(*Magyar Szó*, 1979. október 13.)

Képes Sport újság Szerkesztőségének Novi Sad

Az Önök ujságának a legutóbbi 9 száma 16-ik oldalán „Önöké a szó” hasámban olvastam a feleletet arra a kérdésre, hogy melyik csapat (____) alakult meg elsőnek Suboticán és mikor volt az. Hát, ehhez a kérdéshez bátorodom én is hozzászólni mint az akkori egyesületek szenvedő és aktív tagja. A cikkre vonatkozó megjegyzésem az, hogy a sorrend és az évek nem stimmelnek. Szerintem a helyzet a következő: az első sportegyesület volt Szabadkán Atletikai Club „Achilles” Szabadka, melyet Vermes Lajos nagybirtokos és nagy sportember alapított (1878 körül) – a cikkben ez az évszám valószínűleg innen ered. Én akkor még csak kétéves voltam és a clubbot 1890-ben ismertem meg és jártam oda mint gimnazista, mert abban az időben Vermes Lajos volt a tornatanárunk és ő vezényelte a jó tornász diákokat az ő tornatermébe (Achilles) ____gyakorlatokra. [Bocsánat e helyütt szükségesnek tartok egy személyi ügyet is felhozni, ami nem tartozik a cikkhez: ugyanis Matkovics Miklos aki adjutánsa volt Vermes Lajosnak és aki igen ügyes és jó tornász volt, V. L. felküldte őt Bpestre tornatanítói tanfolyamra és amikor megkapta az oklevelet V. L. lemondott az

állásáról és Matkovics Miklost juttatta helyére:] Ez az „Achilles” egyesület kb. 1893-ig élt amikor is Vermes Lajos meghalt. Egy kis intervallum után Piukovics József nagybirtokos és Mamuzsich Bodog ügyvéd kezdeményezésére 1894 évben alakult meg a „Szabadkai Sport Egylet”. – Én 1896-ban lettem tagja és voltam 1901-ig. Az egylet színe kék-fehér volt vízszintes csíkozásban. Az első elnöke Piuovics Jozsef, alelnöke és ügyésze Mamuzsich Bodog lett, a művezető pedig Matkovics Miklos. Football csapata az egyletnek nem volt, sőt épp e miatt alakult meg 1901 husvét hétfőjén (Farkas főszerkereskedő előtt) az én kezdeményezésemre a Szabadkai Atthletikai és Football Club „Bácska” (a nevet is én adtam) és a melynek én lettem a titkára, sport intézője, edzője és a football csapat bal szélső csatára, mint ilyen én adtam be az első golt az akkor _____ „Ferencvárosi football Clubnak amikor is 2:0-ra vertük meg. A második golt Grubor Gyula középcsatár adta be az én passzomból. Ez a mérkőzés 1901. Szept. első felében _____ felavatására a mi meghívásunkra történt. Ezzel a mérkőzéssel mindjárt az első évben a legjobbak közé lendült a „Bácska” stb. Klub színe piros-fehér, jelvénye mellszallag vagy karszallag felírással BÁCSKA. A felszerelést a Club adta. Megszűnt az első világháború ideje alatt.

A „Bácska” megalakulása után mindjárt a „Sport Egylet” is megszervezte a football csapatát rendes felszereléssel, volt elég jövedelme a tagdíjakból és ajándékokból, nem volt rászorulva a tagok külön segélyére. A Klub jelvénye ilyen volt: a külső karika kék, közép fehér mező, az egész email zománc. A rajz nem egészen jól sikerült, de nekem van is egy de momentán nem találtam meg.

Erről a három Klubról sokat lehetne mesélni de a cikkhez kapcsolatosan ennyi elég.

Suboticán, 1959 febr. 24.-én

Sporttársi üdvözlettel
Sarić Ivan

ÚJABB ADALÉKOK(?) EGY REGÉNYHEZ

Mielőtt (végleg) lezárulna a *Pro Memoria* az évi első számában megjelent *Ivan Sarićnak volt elődje is!* című írásom kapcsán keletkezett disputa, máris hozzáfűzhető: alulírottra igenis ösztönzőleg, mi több, gyümölcsözőleg hatott e vita, mert nemcsak a regény (Csáth Géza–Havas Emil–Munk Artúr: *A repülő Vuicsidol*) elmélyültebb újraolvasására sugallt, hanem további kutatásra is ösztökélt.

Ha abból indulunk ki, hogy a három ifjú szerző regényének lapjain az egykori Szabadka létező alakjai, városatyái is megelevenednek, akkor feltehető a kérdés: vajon valós személy-e a történet főhőse, Francziskovics István (Sztipán)? Vagyis: ha már nevén nevezi a mű Bíró Károly, Mamusich Lázár, Reisner Lajos, Szalay Mátyás, Antunovits Andor; Pleszkovics Lukács stb. hatósági tagokat, akkor némi valószínűséggel állíthatjuk, hogy a főhős is létező figura!

Az 1906-ban íródott szatirikus regényből kitűnik, hogy a 60 éves Francziskovics István a város IV. kerületében (ún. Vuicsidol), az Árok utcában lakott.

A levéltári kutatás során megtudtuk, hogy városunk a század elején számos Francziskovics nevű családdal dicsekedhetett. Legtöbbjük a III. körben található, de 1906-ból csak Balázusra és Györgyre bukkantunk rá a IV. körben. (És még egy adat: Árok utca akkoriban valóban létezett a IV. körben. Ám ami érdekes: a III. körben három Francziskovics István nevű lakossal is találkozhatunk a Szekender bég utca 17., a Madár utca 20. és 30. számú házban. A II. körben a László utca 413. szám alatt pedig Francziskovics Istvánné nevét jegyezhetjük fel.) A megsárgult irományok beszámolnak továbbá egy újabb (?) Francziskovics Istvánról, a Tompa-Kelebia 51. szám alatti kincstári dohánytermelőről.

Utánanéztünk az ügynek az anyakönyvi hivatalban is, ahol meggyőződhattünk róla, hogy 1846. november 4-én és december 10-én (ellenőriztük az 1845. és 1847. éveket is) két Francziskovics István nevű gyermeket kereszteltek! Közülük válhatott az egyik, vagy talán a III. körök közül valamelyik – társadalmi tájékozottsága és élénk észjárása révén – a regény főhőisévé.

Ez csak feltevés, akárcsak az igyekezet is, hogy Francziskovics Sztipán alakját Szárits János (Ivan Sarić) aviatikusról vagy netán Gál Tamás V. körű paraszt kísérletezőről mintázták a szerzők. – Közölhetünk azonban egy nem mellékes körülményt, amiből némi összefüggések feltételezhetőek: Szárits János 1906-ban a III. körben, a János utca 824. szám alatt lakott! Tehát abban a városrészben, ahol vagy 11 Francziskovics vezetéknévű családfő, közöttük a három István nevű is megtelepedett. De közben hadd szögezzük le: a szabadkai

Történelmi Levéltárban természetesen nem bukkantunk Francziskovics István nevű lakosnak egyetlen olyan tartalmú kérvényére sem, melyet – miként a regényben olvasható – az „általa feltalált repülőgép” kapcsán intézett a törvényhatósági bizottsághoz.

Vizsgálható a kérdés más szemszögből is. Elég csak végigkísérni a múlt századvégi és a század eleji lapok, lexikonok és egyéb szakkönyvek tartalmát, azonnal következtethető, hogy a nagyvilág műszaki fejlődéséről mégiscsak értesülhetett, nem is mindig a szabadkai lakosság legszűkebb rétege. Tudjuk, hogy 1903 végén óriási visszhangot keltett világszerte az amerikai Wright testvérek által feltalált motoros repülőgép sikeres felemelkedése. Már jóval korábban is végeztek repülési kísérleteket, sőt egyesek valamilyen módon repültek is! Szabadka tőkés fejlődéséhez hozzátartozik még, hogy nemcsak a sporttevékenység révén tűnnek fel nem mindennapi egyéniségek, hanem ugyanakkor olyan légkör is teremtődik, hogy egyéb kérdések, pl. a repülés lehetősége, különösen foglalkoztatja a lakosságot, legélénkebben bizonyára a fiatalság képzeletét.

Nem véletlenül született meg tehát. *A repülő Vucsidol* című regény. Nyitott maradt azonban még a Francziskovics Sztipán életével kapcsolatos kérdés is: miért hajlott korú (60 éves) az ifjú szerzők főhőse, a repülőgép-feltaláló? (1906-ban Szárits János 30, Gál Tamás 45 éves.)

Végezetül, ha már a nyitott kérdéseknél tartunk, ugyancsak eltűnődhetünk a szabadkai Gál Tamás szegény parasztember 1887-ben bemutatott repülőgépén is. A *Szabadság* hetilap szerkesztőségében ugyanis sikerült a felszállási kísérlet. Ám előbb külvárosi lakása környékén egyszer-kétszer mégis eredménnyel járhatott erőfeszítése (amelyet sok évtized múltán már nehéz volna bizonyítani).

Különben fel se kereste volna Gál Tamás a szerkesztőséget.

(7 Nap, 1989. július 14.)

PAPP DÁNIEL SZÜLETÉSI ÉVE

A szabadkai, topolyai és kishegyesi községek egyházi anyakönyveinek összeírása idején felfigyeltünk dr. Bori Imre cikkére: *Az életrajz buktatói – avagy Papp Dániel (7 Nap, 1990. október 12.)*. Ebben az írásban a jugoszláviai magyar irodalom előtörténetének egyik legkiválóbb egyéniségéről, Papp Dánielről és titokzatos életrajzáról esik szó. Születési évét eddig megnyugtató módon nem derítették fel. Hadd idézzünk a cikkéből: „Több dátum is forgalomban van születési évét illetően. A sírkövön az 1868-as év olvasható, Endrődi Sándor nekrológia is ezt a dátumot rögzíti. Egyesek úgy tudják, hogy pontosan 1868. február 11-én született, 1944-ben azonban a *Kalangya* egy Papp Dániellel foglalkozó írásában az 1865-ös dátum merül fel, amit azután Nagy Miklós mond tovább 1957-ben, az író válogatott műveit tartalmazó kötet előszavában. Ez a másik évszám azért merült fel és vált elfogadhatóvá, mert úgy tartotta a kikövetkeztetésre vállalkozó kutató, hogy Papp Dániel nem érettségizhetett tizenhét éves korában, 1885-ben (főképpen hogy még osztályt is ismételt!). Zavaró körülményként ott van a zentai gimnázium megőrizte adat (s erről sem szabad megfeledkeznünk), amely szerint 1866. augusztus 12-én született, ugyanis Zentán járt a gimnázium első és második osztályába 1876–1877-ben”. – Dr. Bori Imre írásából ezenkívül azt is megtudhattuk, hogy habár bizonyosnak tűnik Papp Dániel szülőhelye (Ómoravica) és római katolikus vallása, az ott járt kutatók nem találták nevét a református egyház anyakönyvében sem. Ezért olyan feltevések is napvilágot láttak, hogy esetleg a pacséri görögkeleti templomban keresztelték meg. A szükséges pacséri anyakönyvek pedig elvesztek.

Hála dr. Bori bőséges adattárának, nagyszerű kiindulási alapot biztosított egy újabb nekirugaszkodásnak. Már csak azért is ígérkezett izgalmas kalandnak a további kutatás, mert több évtizedes irodalomtörténeti kérdés tisztázását vállalhattuk. Másrészt azonnal szembetűnt, hogy valami nincs rendben, mert mind az ómoravicai, mind pedig a pacséri egyházi anyakönyvek megtalálhatók a helyi irodákban.

Először Moravicára vitt utunk, s a helyi irodában készségesen bocsátották rendelkezésünkre az 1862–1873 éveket felölelő katolikus anyakönyvet, amelyben rövid idő alatt meglelhetjük Papp Dániel születési évét!

Törvénytelen gyermekként jött a világra 1868. február 11-én (egyesek a dátumot eddig is így tudták!). Anyja neve: Korapifiszky Anna, férjezett (mulier), római katolikus. Lakhelye: Ómoravica 217. A latin nyelvű anyakönyv tanúsága

szerint Dániel édesapja ismeretlen (ignotus pater). Keresztszülők: almási Antunovics Mátyás főszolgabíró és Kovács Julianna. Dánielt február 15-én keresztelték meg.

Döntő fontosságú bejegyzés található az anyakönyv jobb sarkában: „M. k. belügyminisztériumi 16712/V-b/1895. számú végzése szerint a vezetéknevét »Papp«-ra lőn átváltoztatva.

Meghalt Bpest VIII. ker. 1900. aug. 14-én.”

Egyértelmű a dolog: csak 1895-től viseli hivatalosan írónk a Papp (egy „p”-vel”) vezetéknevét. A fenti bejegyzésből és a rövid pályafutásból arra is következtethetünk, hogy Papp Dániel életrajzi adatainak további felderítése a budapesti és a vajdasági levéltárakban valószínűleg eredménnyel járna. Ám időközben Moravicán is tehetnénk valamit az ügy érdekében! Az anyakönyvi adatból kitérünk, hogy Korapifiszky Anna katolikus vallású asszony Ómorovicán, az 1217. számú házban hozta világra Dánielt. Vajon áll-e még az író szülőháza?

Dr. Bori említett cikkében megjegyzi: „Anyja neve inkább a katolikus vallást látszik bizonyítani: Ambrozovics Annának hívták. Igen ám, de ott van *A fekete kabát* és *Az aula kapuja* című Papp Dániel-írás, amelyet műveinek értői önéletrajzi” veretűnek tartanak, s belőlük ismét csak a szerb származásra is következtetnek”. – Dr. Bori Imre *A jugoszláviai magyar irodalom rövid története* (Újvidék, 1982) című könyvének 60. oldalán többek között azt írja, hogy Papp Dániel apja korán meghalt.

Itt valami nem világos! Átbogarásztuk ugyanis az ómorovicsai születési és esketési anyakönyveinek sok évtizedét, de Ambrozovics, sőt Korapifiszky vezetéknevvel sem találoztunk. Gyanakvásunk csak fokozódik, ha emlékeztetünk Dániel apjával kapcsolatos anyakönyvi bejegyzésre: „Ignotus pater” (Apja ismeretlen)!

Papp Dániel életrajzának egy részét tehát továbbra is homály fedi. Ki valójában Korapifiszky Anna asszony, írónk anyja? Azt gondolhatnók, bizonyára Észak-Magyarországról, avagy lengyel földről idevetődött idénymunkás, cseléd... Ennek talán mégis ellentmond az a tény, hogy Dániel keresztapja nem más, mint almási Antunovics Mátyás főszolgabíró.

Megannyi ellentmondás, homály, titokzatoság... Csakis a további kutatás, megítélésünk szerint elsősorban a levéltári források adhatnak választ több tisztázatlan kérdésre.

(*Magyar Szó*, 1990. november 10.)

„(...) MUNKÁM ÁLTAL DICSKOSZORÚT FONJAK ŐSEINKNEK (...)”

Bácska helytörténészeinek figyelmét mindmáig nem kerülheti el Tormásy Gábor (Dusnok, 1846. május 5. – Katymár, 1901. április 13.) lelkész munkássága. Iványi István városmonográfiájában is fellelhetők Tormásy kutatásának eredményei: gondoljunk a szabadkai várral vagy a Szent Teréz-templommal kapcsolatos adatokra! De hivatkozhatnánk még néhány szaktekintélyre, neves bibliográfusra, avagy régi és újabb keletű lexikonokra, egészen Kalapis Zoltán folyamatosan megjelenő *Életrajzi kalauzára (Magyar Szó, 1996. április 27.)*, amely munkák bővebben ismertetik a tudós lelkész szerteágazó tevékenységét.

Tormásy Gábor apja halála után szabadkai származású édesanyja révén már négyéves korában az észak-bácskai városba kerül. Szabadkai, bajai és pécsi tanulóévei, majd a kalocsai papnevelő intézetbe való lépése után pappá szentelik. Csonoplyán, Katymáron és Szabadkán segédlelkészkedik s az egyházmegye megbízásából egyháztörténeti kutatásokat végez. Ennek eredményeként jelentetett meg 1883-ban Szabadkán *A szabadkai római kath. főplébánia története* című kiváló könyve. A Szabadkai Történelmi Levéltárban rábukkantunk Tormásy 1882. május 3-i folyamodványára (4469/pol. 1882), amelyben érdekesen vall készülő munkájáról és előrukkol indítványával:

„Midőn városunk 1879. szeptember 1-én szab. kir. várossá kiváltságoltatása századik évfordulóját ünneplé s nekem szerencsés osztályrészül jutott a tekintetes Tanács és a ft. prépost plébános úr közös megállapodása alapján tartott hálaadó Istentiszteleten az ünnepi egyházi szónoklatot mondanom, felébredt bennem a vágy betekinteni városunk egyházi multjába s az itt található s őseink vallásos és nemes lelkére ragyogó fényt vető drága gyöngyöket összegyűjtve egy történeti munkában megörökíteni.

E vágy ösztönzött a kutatásra, melynek eredménye a szabadkai római katolikus plébánia története címet hordó művem, melyet kiadni szándékozom.

Ezen mű kiadása által fel akarom egyrészt ujítani emlékét jámbor őseink nemeslelkűségének, másrészt az egyház élete, szervezete, alkotmánya, szokásai körüli tájékozatlanságot irtogatni, az egyház férfiainak a tanácscsal egyetértő s e város szellemi-erkölcsi javára minden időben irányult működésüket feltüntetni, az e célból vitt küzdelmeknek hű képét adni, városunk közmívelődési irányát második megalapításától kezdve napjainkig bemutatni, szóval: e mű célja Szabadka vallás-erkölcsi történetének s mindannak, a mi ezzel összefügg, vázolója.

Egy más célja e műnek Szabadka városa nevének hazánkban ismertebbé tétele. Kétségtelen ugyanis, hogy hazánkban kedves városunkról keveset tudnak s a mit tudnak is, meglehetősen hibásan tudják, úgy hogy irányunkban csaknem mindenütt előítéletet táplálnak. Ez előítéletet eloszlatni s a nagy közönséget városunk iránt kedvezőbb hangulatra bírni szintén feladata e műnek.

Vége célja e műnek a szent György és szent Rókusról nevezett városrészek templomépítési alapjának növelése.

Tudva van a tekintetes Tanács előtt, hogy e templomok építésének kérdése újabb időben ismét s pedig erélyesebben – mint előbb – elővétellett, a kezdeményezést épen a tekintetes Tanács mint kegyúr vette kezébe s városunk anyagi viszonyaihoz arányban bizonyos összeget szavazott meg a templomok felépítésére. Ezen alapot nyújtó összeget önkéntes adakozások gyarapították, melyeknek bár végük ne lenne! Ám ettől eltekintve, én ily munka kiadásával óhajtom a templomépítés alapját nevelni s úgy városunk lakóit, mint másokat, kik városunk iránt érdeklődnek, az adakozásra közvetett úton serkenteni, midőn őket kiadandó munkámra előfizetésre felszólítom. Munkám tiszta jövedelmét ugyanis ezennel felajánlom a szt. György és szt. Rókus városrészekben emelendő templomok építése alapjába.

Hogy pedig ezen alap annál inkább növekedjék, kívánatos, hogy az előfizetési díjakat minél kevésbé vegye igénybe a mű kiadásának költsége.

Ez okból is, de mert ismerem a tekintetes Tanácsnak az irodalom és művészet előmozdítása körül kifejtetni szokott áldozatkészségét, bátorkodom a tekintetes Tanácsot úgy is, mint egyházi kegyurat alázattal felkérni, hogy munkám kiadásának indokait és jó célját kegyes figyelmére méltassa s annak kiadása költségeit, melyek a könyvnyomdász számítása szerint 500 példányt, ezek közt 15-20 díszpéldányt számítva, kétszáz (200) forintot tesznek ki, fedezni méltóztassék.

Egyidejűleg alázattal kérem a tekintetes Tanácsot, méltóztassék megengedni, hogy művemet a tekintetes Tanácsnak ajánlhassam s engedje remélnem, hogy ajánlatomat kegyesen elfogadja.”

Tormásy Gábort könyvének megjelenése évében (1883) plébánosként Gákovára nevezik ki, majd a Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulat zombori alakuló közgyűlésén a választmány tagjának választják. Közben sikertelenül pályázza meg a bajmoki plébánia lelkészi állását. Az 1884. június 5-i kérvényéből megtudható, hogy Tormásy a magyaron kívül bunyevácul és németül beszél, 12 éven át Szabadkán áldozatos munkájával tűnt ki: „(...) a gyászos emlékü 1873-ik évben a járvány által megtámadottak kórágyait éjjel-nappal látogattam a halállal küzködőket vigasztaltam... Önfeláldozó szorgalommal oktattam a serdülő nemzedéket, látogattam a betegeket, emeltem egyházi beszédeimmel a hit-erkölcsi érzületet (...) tollharczosa voltam városunk közérdekeinek (...) Végül városunknak szabad királyi várossá emeltetése százados ünnepének emlékére megírtam a szabadkai róm. kath. főplebánia történetét, hogy ezen munkám által dicsoszorút fonjak őseinknek Isten, haza s a király irányában szerzett dús érdemei köré s megörökítsem emléküket városunk ama egykori jeleseinek, a kik fáradhatatlan buzgalmának köszönheti városunk mai nagyságának alapját.

Ezen munkám befejezése után – melynek tiszta jóvedelmét a szt. György és szt. Rókusról címzett városrészekben emelendő templomok építési alapjának ajánlottam fel – történt Szabadkáról Gákovára neveztetésem, és én azon vígasztaló tudattal váltam el városunk igen tisztelt közönségétől, hogy buzgó működésemnek emlékét egyhamar a feledékenység révére bocsátani nem fogja (...)” – írja a plébános szerző. (SZTL, 6718/pol. 1884).

Tormásy Gábor számos ismeretterjesztő cikket közölt több szabadkai lapban, a többi között megírja *Gákova történetét* és gyűjtötte a bácskai plébániák adatait. A Bács-Bodrog vármegyei Történelmi Társulatban vállalt tisztségét – vidékünk jeles helytörténészeinek társaságában – csaknem másfél évtizedig látta el. Munkássága néhány vonatkozásban megkerülhetetlen, de úgy érezzük, immár nagyon kevesen tartják őt számon. Jóllehet az úttörők közé tartozik.

(Bácsország, 1996. január 4.)

CSÁTH GÉZA ISMERETLEN PÁLYAMŰVE

Mindeddig ifj. Brenner József (Csáth Géza) nyolcadik osztályos tanuló egyik önképzőkori pályaművének csupán a címét, az 1904-ben írt *Ember, természet, tudomány* ismertük, amelyről a szabadkai községi főgimnázium értesítője (1903/4. tanév) ad hírt.¹ Az értesítőben többek között az áll, hogy a főgimnázium VII. és VIII. osztályos tanulói e tanév folyamán is megalakították az önképzőkört, amelynek vezetésével Pásztory Endre magyar–latin szakos tanárt bízták meg. A kört vezető tanár – az alapszabályoknak megfelelően – ösztönzi az ifjakat, hogy „(...) különösen irodalmi tanulmányaikat kibővítsék és magukat a szabad előadásban tökéletesítsék.” Az alakuló ülést 1903. szeptember 13-án tartották, s az önképzőkör a tanévben tizenhétszer tanácskozott: 14 rendes és 3 díszülést tartott. „A rendes ülések tárgyai eredeti és fordított költői és prózai művek felolvasása, szóbeli és írásbeli bírálatok, szabad előadás valamely előre megválasztott kérdésre és szavalatok voltak” – olvasható az értesítőben. A második díszülés 1904. március 15-én volt és II. Rákóczi Ferenc emlékének szentelték. Ezen ifj. Brenner József tanuló *Emlékezés II. Rákóczi Ferencre* címmel tartott beszámolót. A harmadik díszülés az önképzőkör évváró ülése volt és öfelsege koronázása évfordulójának emlékére tartották. Ekkor adtak jelentést a pályanyertes művekről. Az önképzőkori pályatételekre 28 pályamunka érkezett s az *Arany élete és működése a szabadság után* című pályamunka nyertese Brenner József nyolcadikos diák, akit Riedl Frigyes: *Arany János* című művével jutalmaztak meg. Ezenkívül Brenner József következő három műve részesült könyvjutalomban: 1. *A magyar zene* című tanulmány (jutalomkönyv: Tompa költeményei), 2. *Ember, természet, tudomány* című értekezés (könyvjutalom: Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom kis tükre*), 3. *Bródy Sándor* című jellemrajz (jutalomkönyv: Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza*). Hogy Brenner József milyen tevékenyen vette ki részét az önképzőkori munkából, abból is kitűnik, hogy a nyolcadik osztály végén az alábbi pályamunkáit is dicséretben részesítették: 1. *Uralkodó érzelmek Arany lírájában*, 2. *Aranynak mint epikusnak jellemzése* (tanulmányok), 3. *A fekete kutya*, 5. *Mese a kávéházból* (elbeszélések), 6. *Szabolcska Mihály* (jellemkép).²

Az önképzőkör tagjainak száma a tanév elején 29 volt, de egész éven át közülük 25 tevékenykedett. Brenner József önképzőkori és osztálytársai közül később Munk Artúr, Geiger (György) Mátyás és Sztróokay Kálmán jeleskedett íróként.

Megállapítható, hogy az érettségiző Csáth Géza immáron alkotóképességével jeleskedik. Írói készsége, felkészültsége és gondolatainak mélysége felmérhető abban a pályaművében is, amelyre több évvel ezelőtt bukkantunk rá M. B. szabadkai gyűjteményében. A kézirat borítólapján olvasható: „A szabadkai gimnázium önképzőköreinek Bölcsészeti pályázatára. 4. számú pályamű. Díj (ceruzával – M. L.). L. Pásztor.” Sövegét most, az író születésének 110. évfordulóján az alábbiakban tesszük közzé.

Brenner József (Csáth Géza):

EMBER, TERMÉSZET, TUDOMÁNY

Jelige: „Nem alkudozunk”

Darwin

Az emberiség mindenkori legfontosabb nagy kérdéséhez, a természet és az ember (illetőleg emberiség) viszonyához kell hozzászólunk, midőn e sorok fölé az *ember, természet, tudomány* szavakat írtuk. Keresni akarjuk az útnak kiinduló pontját, melyen a mi szerencsétlen és dicső fajtánkat, az emberiséget évezredek óta űzi egy láthatatlan erő, azon sötét meredeket, mely valahová fölfelé visz s melyet: tudásnak mondhatunk. *Honnan indul a tudásösztön*, miben van az oka, mi oltotta be az ember fizikumába, mi a célja?, ezek azok a kérdések, melyekre a történelem és társadalomtudomány adatainak igénybevételével hozzávetőleg felelni akarunk.

Midőn naprendszerünk kialakult a ritka izzó ködtömegeből, mely az úr egy részében céltalanul uszált, midőn keringeni kezdtek a bolygók, midőn a földön szerves nagy Élet keletkezett, midőn az amoebából állat lett, midőn za állat fajok közül az Ember diadallal kivágta magát és a földet magának követelte s azt meg is tartotta, - egyetlen nagy – talán esetleges – de nekünk úgy látszik pontosan kitűzött cél volt a természet előtt, az a cél, melyet a Biblia így fejez ki: „... teremtsünk embert saját képünkre és hasonlatosságunkra”. *A Természet teremtette az embert: élébe adván a saját törvényét: az életét.* Ez a szabály, ez a cél állott az ember előtt, az emberfaj előtt a praehistorikus korban ép úgy, mint most, most épúgy mint azután.

Amint kivált az állatfajokból messze túlhaladva az összes állatokat sajátos (esetleges) de nagyszerű képességeivel, társadalmat alkotott a saját védelmére, hasznára, a céloknak kivitelére, *szükségletből*. – Ez a társadalom bármily egyszerűnek lássék, tulajdonkép ugyanazokon az alapokon nyugodott, mint a mai: a saját moráljának alapján. – A modern szociologia, élén Herbert Spencerrel, bizonyította, hogy a társadalom, mint ilyen csak ezen egy alapon létezhetik s viszont a társadalomalkotás szükséglete csak oly népfajoknál mutatkozott, melyek tudatában voltak annak a nagy célnak, a mit a természet eléjük tűzött, vagyis tudták, hogy emberek, érezték a saját szellemi lényüknek nagy jelentőségét. Mert nem mindenütt alakult ki egyszerre az állati fajokból az ember s nem egyenlő gyorsasággal. Példa rá az ausztráliai vad népek társadalmi fejletlensége. – Ha pedig az egyiptomiak történetét tekintjük, világosan fel kell ismernünk, hogy egy szerencsés népfajjal – inkább mondhatjuk: emberfajjal – van dolgunk, mely a társadalomalkotás szükségességére hamar eljutott. Az egyiptomi tudomány nagy

eredményeket mutat fel: a csillagászat, a matematika, a mérnöki tudomány terén. Az indiai népekről hasonlót kell állítanunk, de a társadalomalkotás ereje itt nem nyilvánul akkora erővel, mint Egyiptomban. Az egyén saját értéke sokat nyer. A fejedelem nem oly korlátlan úr, mint Egyiptomban, a tudományok még előbbre haladottak s az emberi gondolkodás később egy olyan remekműben nyilvánul, mint a Buddha tanainak könyve.

A görög államok kialakulásában élénken szemügyre vehetjük azt a bizonyos életösztönt, mely mind az egyénnek, mind a társadalomnak fölállítja a tudás szükségletét. Spárta, Athén véres harcokat vívnak s közben nagy irigységben, erős vágyukban, mely a hegemoniára irányul, a tudományokat nagy lépésekkel segítik előre. A természet és az ember viszonyát látja minden görög öntudatlanul és okosan, a mikor hazájának kiváló embereit kitünteti s a kormányra a bölcs embereket küldi. Már magának a patriarchalis kormányformának a megalakulása is azt bizonyítja, hogy az öregek tudása, tapasztalata fontos az egész társadalomra nézve: a vezetést rájuk bízták. – De ezzel nem elégedtek meg az emberi társadalmak, hiszen az élet szaporodást, sokasodást, előrehaladást jelent; nem állhattak meg a tapasztalt tényeknél, vagy azok felismerésénél, kutatni kezdtek. Kutatniok kellett, ... szükségképpen az élet parancsolta ezt. Kutatott az ember barlang után, mely megója³ a vadaktól, tanulmányoznia kellett a ragadozó állatok életmódját, ha védekezni akart azok ellen; de ezzel nem merült ki módszere az ismeretszerzésnél, a tapasztalat megmondott egyet, mást, sokat, neki pedig okoskodnia kellett még többet. Ez a kitalálás! A szükségleten⁴ alapult s az emberi tudás második forrását képezte. – *A kutatás és a kitalálás az emberben mint kifinomodott nagyszerű ösztönök az emberi nem előrehaladását idézték elő*; emez ösztönök kifinomodását csak esetlegesnek mondhatjuk, minthogy minden természetbeli jelenséget az anyag predesztinált tulajdonságaiból kifolyóan kell tartanunk. Eme fejtegetések azonban a metafizika nem jogtalanul kicsúfolt útjára vinnének bennünket...

Azt állítottuk tehát, hogy a tudás előhaladása az élet szükséglete.⁵ A római nép harcolt, míg szükségletei ez irányban tulnyomó erővel léptek fel, megalkotta államát s e hatalmas birodalomhoz ezredévekre szóló jogtudományt teremtett szelleme. Erre az egyszerű és mégis kitűnő igazságszolgáltatásra Rómának *szüksége volt*, ennek a birodalomnak fönmaradása függött ettől bizonyos részben. A tudás később a rómaiaknál megfelelőleg a világbirodalom szükségleteinek mind előbbre és előbbre halad. Ámde midőn az Élet e felől oly fönségesen gondoskodik itt magáról, elfeledkezik a tulajdonképeni morális alapelvéről, elfeledkezik saját magáról. Így történik, hogy a római birodalom – bár kitűnő költői, tudósai, történetírói igen nagy számmal vannak – megdől, az állampolgárság elveszti a morális talajt lábai alól, – midőn az önérdeknek adja át magát.

A faj, a társadalom szükségleteiről első sorban – és ez igen fontos – a kiváló egyének gondoskodnak. A tapasztalás hasznát ők tudják teljesen értékesíteni, a kitalálás az ő kezökben van. Amíg az emberiség élete minden perverzítástól* ment vala, a természet rendje szerint az öregek lettek eme kiválók. (*E szónak értelmét kissé nagyon kitégítettem e helyen.) – Minden emberre rákerült a vezetés sora, ha megöregedett; a fiatalok rászorultak a tudományára.

Mózes idejében már másként állott a dolog; őt az egyéni tulajdonságai emelték ki. Egyéniségek emelkedtek ki a fajból maguknak – a természet és élet jogán – vezérséget követelve; a vezetést meg is kapták, mert a társadalmaknak szükségük van egyéniségekre, nagy szükségük: az élet miatt. – Azt hisszük, hogy erre vonatkozólag elég, ha utalunk a következő történelmi személyiségekre: Nagy Sándor, Julius Caesar, Napoleon. Nem tettek ezek egyebet, mint a társadalmak életét védték, szükségszerűen más társadalmak ellen harcolva; életet öltek, hogy más életet biztosítsanak vagy meghosszabbítsanak.

Következő kérdésünk az lenne, hogy mennyiben fontos az életöszön, az emberben lévő tudási szükséglet *természettudományi kutatás* előmozdítására? Mi az oka korunkban a természettudományok rohamos haladásának? ... mi a szükséglet, melyet a társadalom ki akar elégíteni ezzel?

Midőn az ember a természetben, mint létező erő jelenik meg és tudatos munkát végez társadalomban egyesülve egy nagy ellenséggel találja magát szemközt: a természettel a szükséghezóval, a kenyéradó anyával. Megküzd vele és halad előre a tudásával, melyet az egyéniségek szereznek meg kiváltképen s a társadalom értékesít. – Toricelli mikor föltalálta a légsúlymérőt a bene lévő természetkutató geniális szellemnek, de másodsorban és főképen az emberi társadalom egyik fontos szükségletének tett eleget. Stephenson a műveltségnek nagy számyakat kölcsönöz, midőn feltalálja a gőzvasutat.

A mint látjuk tehát az emberiséget a természet nemcsak arra üzi, hogy a természet titkait kutassa, hanem, hogy e kutatáshoz szükséges eszközöket a természettől megszerezze és magának összeállítsa. Míg az elébb azt állítottuk, hogy szükségletet egészítenek ki a természettudósok a haladó társadalomnak, a szaporodó, gondolkozó emberek: az élet szükségletét, – most viszont azt kell mondanunk, hogy az ember annyiban halad előre, a mennyire szükségleteit a nagy egyéniségek útján ki tudja elégíteni. Hasonlókép az emberi művelődést részleteiben valami esetlegesnek kellene mondanunk, ha nem bizonyítaná a történelem, hogy az meghatározott szabályok szerint történik. Ez a szabály a hullámzás szabálya, de nem abban az alakban, amint azt Bodnár Zsigmond hirdeti Taine kutatásai alapján, hanem egy másik hullámelmélet, melyet legyen szabad a tények alapján fölláttanunk.* (*A *sociális⁶* evolúció tanai: (Herbert Spencer és Marx alapján) összegzése és összevegyítése.). Ez az a szabály, melyet ráakarunk húzni a természet jelenségeire, tulajdonképen azokból vonatot le. Az emberiség halad föl... majd meg esik. Ez az emelkedés, és *némileg* kapcsolatban van a közönséges értelemben vett morállal, de tulajdonkép csak attól függ, hogy az emberi faj az evolucióban mennyire tudja kielégíteni saját szükségleteit; mennyire tiszta a társadalmak gondolkozása, mennyire látják az emberek tisztán maguk előtt az igazságot? Ezen az alapon, *az élet törvényének alapján* mondhatjuk, hogy az emberi nem halad, de nem úgy, mint azt a következő grafikus vonallal ábrázoljuk:

– s melyen a mélyedések: az *erkölcsi realizmus*, a tetőpontok az *erkölcsi idealizmus korait* – szükségképen váltakozó időszakait – jelentik, hanem a következő ábra szerint:

Az esés, (mely *nem* morális esést jelent, csak – esetleg – kapcsolatban van ezzel) itt mindig kisebb, mint az emelkedés s ott, a hol szünetelni látszik a haladás, vagy az esés nagyobb, mint az előző emelkedés, a következő emelkedésben kétszeresen pótoltatik ki. Az emberi művelődés történetével megmagyarázhatjuk és beigazolhatjuk ezt az elméletünket. Vegyünk egy elég hosszú korszakot; például: Krisztus születésétől máig. A keresztény vallás mint nagy szükséglet ömlött szét Európában a II–IV. századokban. A római birodalom s még elébb a görög nemcsak a társadalommorál utjáról tért el, hanem képtelenné is vált a társadalmak szükségleteinek fedezésére. A nagy egyéniségek nem születtek meg, Demosthenes hiába szónokol, a tehetetlen és tehetségtelen⁷ görögöknek az erőben, tehetségben ifjabb és nagyobb Macedonia leigazza nemzetét. Ugyanígy áll a dolog Rómával is, mely megdőlt a népvándorlás barbáraitól. A kereszténység morált ad a pusztító barbároknak és az egyéniség megbecsülését hirdető tanaival a barbár társadalmak előrehaladását idézi elő. – E morális* célok az élet céljai elé tételnek és mi sem természetesebb, hogy a társadalom bűnhődik vakságáért. (*vallásmorális). E hosszú vakság ama nagy fénynek tudható be, mely az ember szemeit érte Krisztus tanainak napjától. A reneszánszsal fölszabadul az emberi szellem és új szükségleteit – a tudás ujonnan jelentkező, heves vágját – akarja kielégíteni.

A bölcsészet nagy léptekkel halad előre; Keppler, Galilei, Newton tanai diadalt ülnek, a pozitív tudományok föllendülnek; az emberi társadalmak Európában hevesen követik az élet parancsszavát: tudni akarnak, ... tudni, – tudni! A továbbiakra vonatkozólag egy művészet – bölcsészünk mondja: „... Ha a nagy kereskedelmi élet, – mely most következik, a pozitivistá lelki hangulatot váltotta ki, a mikor az érdekelteket arra kényszerítette, hogy a gyakorlati élet összes körülményeit vegyék, ha a mezőgazdasági forradalom, a mely a földből kereskedelmi és hasznosítható tárgyat csinált és ezzel nagyra növesztette a földéhséget, fölébresztette a természet szeretetét, akkor most az ipar (ez az XIX. század utolsó éveire s a XX ra vonatkozik) találmányokra kényszerítette az emberiséget. A találmányokhoz kísérletek voltak szükségesek, tehát meg kellett figyelni és ki kellett kutatni a természetet és az eddig ismeretlen jelenségeket.”

Egészen alá kell írunk ezen okoskodást, mely röviden bemutatja, hogy az emberek szükségleteit mint veti fölszínre az élet s, hogy e szükségleteket, hogy elégíti ki a társadalom a természet kutatásával. Ez az utóbbi – szabad hinnünk, az eddig mondottak után világos lesz az olvasó előtt – az egyetlen és legfőbb szükséglete az emberi nemnek, az emberi szellemnek.

A társadalom tehát követeli és végzi a természettudományi kutatásokat. Korunkban a természettudós, a fizikus, a csillagász nagyobb tiszteletben áll, mint valaha; – a középkorban a harcos hadvezért dicsőítették így; mot fordult a kocka.

– Naponként olvashatunk valamely fizikai vagy kémiai fölfedezésről. Az ember halálmegvetéssel hatol be a nagy titkokba, hogy azokban megtalálja célját és előre vigye fáját. A természettudományi kutatás az egyedüli feladata a jövő emberének, művészet irodalom elhomályosulnak e nagy örvénylő harcban, melyben az övényben úszó emberiség mind feljebb kerül.

Az ember tudni akar, ismerni akarja a természetet hogy megismerje a legnagyobb titkot: önmagát; a mint azt a bölcs tanácsolja:

– „Ismerd meg a természetet és megismerted tenmagad.”

E megismerés fontosságában kell keresnünk azután a művészetek jelentőségét is.

Jegyzetek

¹ Szabadka sz. k. város községi főgimnáziumának értesítője az 1903/4. tanévről. Közli Kosztolányi Árpád igazgató. Szabadka, 1904. 186.

² Uo.

³ így!

⁴ A kéziratban „szükségteten” áll!

⁵ A szövegben „szükségtete” olvasható!

⁶ A pályaműben „sociális”-t írt a szerző.

⁷ A „tehetségtelen” szó fölött ceruzával írt kérdőjel látható. Valószínűleg Pásztor Endre tanár, az önképzőkör vezetője kérdőjelezte meg Brenner József mondatát.

(Üzenet, 1977. szept. 9–10. sz.)

A TÁNTORÍTHATATLAN RIGÓ JÁNOS

A tőkés rendszer megteremtette Szabadka „kérdőjeles ember”-ét, munkásmozgalma kezdeti szakaszának egyik legkövetkezetesebb, legelvhűbb alakját. Életútjának részletes felgöngyöltése még több tanulmány tárgyát képezheti, hiszen az újabb levéltári források még inkább kiegészíthetik és alátámasztják eddigi ismereteinket. Megfeszített erővel, figyelmét folyton a közügyre összpontosítva dolgozik és tervez. Talán olykor álmodozó is, de mégsem „Alleingänger”. Fanatikus. Ami rendkívül megnyerő: több sikon cselekszik egyenlő erőifejtéssel. Egyidejűleg fáradozik az Általános Munkásképző Egyesület megalakításán, Tinójárás betelepítésén (földosztási szándékkal) stb., ugyanakkor számos fegyelmi ügye is elintézésre vár. Hadd elevenítsünk fel az utóbbiakból egyet, amelyről Szabadka a múlt század végén nem kis meglepetéssel értesült.

Rigó János néhai sirkertfelügyelő és vámpénztárnok 1894. dec. 4-én Papp Károly (szolgálatából elbocsátott rendőr) névalírásával terjedelmes panasziratot intéz a belügyminiszterhez.¹ Csaknem negyven oldalon leplezi le, állítja pellengérré külön-külön Szabadka városatyáit. – A főbb hivatalnokok nyakra-főre szabadságoltatják magukat; bujkálnak a baj elől, mint a patkányok. A „gazságmester” (érts: a polgármester) lopott pénzen nejeének száznegyven láncc földet vett és vagyona néhány év alatt kb. százötvenezer forinttal gyarapodott. Társai „... szemenszedett, illetve összeválogatott gazemberek (...) a zöld asztalnál ülő tolvajok”, akik nem tudják fedezni a városi pénztár több tízezer forintnyi hiányát. Mindenki sikkasztott, aki csak pénzt kezelt, mert „... itt a bíróság védi a bűnösöket.” – Vojnics Félix főjegyző (egykori közgyám) az árvaságra jutott személyekkel szemben követett el visszaéléseket. De hasonlóan cselekedett Pertics Mihály árvaszéki elnök is, amiről az árwapénztári naplók és főkönyvek is tanúskodnak. A turpisságok sorozatára nehezen derült fény, mert azt az érintettek „(...) a minden gazságot húségesen elnyelő levéltárba rejtették el (...)” Majd a szabadkai törvényszék tussolja el a gáztetteket, hogy azután a szegedi ítélőtábla felülbírálása következzen.

Rigó János felterjesztésének további részletei is kérlelhetetlen képet festenek városunk előljáróságáról. Szigethy József polgármester-helyettes és pénzügyi tanácsnok összeharácsolt hatalmas vagyonát – a polgármesterhez hasonlóan – neje nevére íratta. Az aljasságok elkövetésében Ivanits István főszámvevőt még a belügyminiszteri számtiszt is kegyébe fogadja, így ez lényegesen megkönnyíti a hatóságai megbízottak nagyfokú visszaéléseit. Ráich Milán, egykori hírhedt

javadalmi pénztárnok büntársként naponta figyelemmel kísérhette a történeteket, a lopásokat tükröző jegyökönyv elégetését stb. Szalay Mátyás rendőrkapitány, habár negyedmagával működik városunk területén, de becsület dolgában együttesen „(...) nem érnek egy tisztos kurjantást (...)” A rendőrség zsarolásait (subák, lovak eltulajdonítása) nem büntetik, még feljelentés esetén sem. Az ártatlan embereket agyonkínózzák, majd látszólagosan felakasztják őket. Példa erre Varga Vince múlt évi „kivégeztetése” a börtönben, amely Mamusich polgármester engedelmével történt.

Felterjesztésének végén Rigó hangsúlyozza, hogy a polgárok bajainak orvoslására ilyenformán egyedül és kizárólag a belügyminisztérium hivatott. Helyeztessék a titkos bünszövetkezet vád alá, mert a bűnpalástolásnak mielőbb véget kell vetni. Szabadka „jobb érzésű” polgárainak az lenne legvígabb karácsonya – egyben legkedvesebb ünnepi ajándéka – ha a kormányhatóság felfüggeszteni állásából az előljáróság tagjait és elrendelné a fegyelmi vizsgálatot.

Csak néhány héttel később (1895. jan. végén) Rigó „Papp Károly és társai” nevében megküldi észrevételeit Vojnits István főispánnak is.² Teszi ezt olyan céllal, hogy a közigazgatási bizottság elnöke (a főispán) nevezzen ki egy kormánybiztost a helyi zilált viszonyok kivizsgálására. Hasson oda illetékes helyen, hogy a megnevezett tisztos egyének már a következő hónapban elfoglalhassák helyüket. „Különben ha eddigi osztatlan becsülésünkre méltatlanná akarja magát tenni, úgy csak tolja tovább is a Lazsa Lázó és érdeke társainak szekerét... mi ezentúl kíméletet nem ismerve haladunk megkezdett célunk felé, amennyiben a szervezett rabló bandát nem fogjuk tűrni – közügyeink további kezelésénél. Függesztesse fel az összes előljáróságot...” – írja Rigó János.

A főispán 1895. febr. 16-án megismerteti a szabadkai közigazgatási bizottságot is a panaszirat tartalmával,³ és az ügy felderítésére kinevezik Kovacsics Ágoston bizottsági tagot. Nos, a további eljárás megtétele előtt szükségessé válik a vádolt felek meghallgatása. Kovacsics Ágoston – a panaszirat elolvasása után – írásbeli nyilatkozatot kér a megvádolt előljáróktól. Rövidesen tizenegy városatya „Papp Károly” felterjesztését rágalomnak, koholmánynak, becsületsértésnek, alaptalan vádaskodásnak minősíti. Majd Kovacsics Ágoston jelentésében arra hívja fel a közigazgatási bizottság figyelmét, hogy Papp Károly neve mögött Rigó János rejlik és állítását a mellékelt kihallgatási jegyzőkönyvekkel bizonyítja. Az előkerített, büntetett előéletű Papp Károly, egykori rendőr előadja: az általa tudott és ismert tényeket Rigó megszövegezte, majd közrebocsátotta, mielőtt még őt erre a lépésre felhatalmazta volna. És amikor 1895. ápr. 22-én a főispáni hivatalban Rigó Jánosnak is felmutatják a panasziratot, határozottan állítja: „Ismerem, mivel én írtam és az abban foglaltakért a felelőséget elvállalom.” Rigónak nincs egyéb mondanivalója, de megígéri: „... alkalomadtán kifejtem álláspontomat.”

Kovacsics Ágoston jelentést tesz a tényállásról.⁴ Szerinte a város főbb tisztviselőit olyan mértékben vádolja a panaszirat, amely kívül esik a közigazgatási bizottság hatáskörén. Másrészt közismert ügyről van szó, hiszen több évvel azelőtt már kivizsgálták a felhozott vádakot, és a Belügyminisztérium a

felek felmentésével befejezte a kázust. Ennek ellenére a rovott múltú Rigónak számat kell adnia tettéről és viselnie a következményeket. De a közigazgatási bizottság elnökéhez, 1895. máj. 31-én intézett nyilatkozatában a szolgálatából fegyelmi úton menesztett vámpénztárnok cselekedetét továbbra is félreérthetetlenül fenntartja és „(...) azokhoz tántoríthatatlanul ragaszkodik.” Ekkor Papp Károly nyomtalanul eltűnik Szabadkáról...

Kovacsics Ágoston jelentésével újabb fordulat következik be: az összes iratot átteszik a bünyenyítő bírósághoz. A városi előljárósággal szemben kinyilvánított „illetlen kifakadásaiért” Rigó Jánosnak bűnhődnie kell!

Főhösünk azonban fellebbez a közigazgatási bizottság döntésére és valamását újabb terhelő adatokkal tetézi. A szabadkai közigazgatási bizottság megelégette már Rigó makacsságát és 1896. ápr. 11-én az ügyiratokat felterjeszti a belügyminiszterhez. Terjedelmes kísérelveleiben egyben felvillantja a Rigó-féle ügy minden mozzanatát, és igyekszik a kormányhatóságot meggyőzni a vádak valótlanságáról. Szerinte egy fegyelmi úton állásától megfosztott és hivatali sikkasztás miatt kétheti fogházzal büntetett egykori vámpénztárnok vádaskodásai olyan természetűek, melyek már szabályszerű elintézészt nyertek, vagy „... oly általánosságban említettnek, hogy azok alapján a panaszlott tisztviselők ellen vizsgálatot indítani nem lehet...” Ilyen okokból kifolyólag kerül azután át az ügy a bünyenyítő bíróság hatáskörébe. Végül a közigazgatási bizottság rámutat Rigó nyakasságára, hajthatatlan természetére is. Másrészről arra, hogy az ügy bíróság útján való intézését különösen erkölcsi szempontok teszik kívánatossá.

A belügyminiszter elutasítja Rigó fellebbezését, ám folytatódhat kálváriája a szabadkai kir. törvényszéken. A büntető bíróság 1897. nov. 24-i tárgyalásán a következő ítéletet hozta⁵: „Rigó János szabadkai születésű 53 éves rom. kath., nős, gyermektelen, földműves, vagyontalan, írni-olvasni tud, zsarolás vétsége miatt 1893. évben 2 havi fogházra, sikkasztás vétsége miatt 1894. évben 14 napi fogházra elítélve volt s jelenleg rágalalmazás vétségért ezen kir. tszék által még nem jogerősen 6 hónapi fogházra elítélve levő vádlott (...)” Majd a bíróság részletesen megindokolja döntését. Egyebek között megfoghatatlannak tekinti Rigó nyilatkozatát, miszerint panasziratát Papp Károly meghatalmazása folytán szövegezte meg. Megcáfolandó kijelentés, hiszen Rigó – minden bizonnal – a már felterjesztett beadványt követőleg látogatta meg Papp Károlyt és a postavevény felmutatása után néhány nappal vette át tőle a meghatalmazást. A kir. törvényszék Rigó János „... büntetésének súlyosbítása végett...” átadja az ügyet a szegedi kir. ítélőtáblának is. A vádlott fellebbezésére 1898. ápr. 19-én újabb ítélet születik, de Rigó ezútal „... hivatalból üldözendő rágalalmazás vétségében mondatik ki bűnösnek...” és a fogházbüntetés helyett pénzbüntetéssel sújtják.⁶ – A kir. ügyész fellebbezésére Rigó ügye 1899. jan. 5-én a Magyar Királyi Kúria napirendjére kerül. Ekkor újabb fordulat következik:⁷ a kúria mindkét alsófokú bírói ítéletet helybenhagyja! A kiszabott fogház- és pénzbüntetészt tehát összbüntetésnek nyilvánítatik. A Magyar Királyi Kúria többek között a következőképpen indokolja meg végső döntését: „Minthogy azonban vádlott vádját nem valamely hatóság ellen emelte általában, hanem egy hatóságnak

részint tagjai, részint közegei ellen, kiket név szerint meg is nevezett és minthogy a tizennégy megsértett közhivatalnok közül a vég tárgyaláson megjelent kilenc közhivatalnok (...) kívánta vádlott megbüntetését s a kir. ügyész vádját rágalmazás és becsületsértés miatt általánosságban emelte, ezeknél fogva vádlott kilencz rendbeli rágalmazás vétségében volt bűnösnek kimondandó és büntetése összbüntetésnek nyilvánítandó.” A harmadfokú bírósági ítéletet 1899. jan. 30-án a vádlott és a kir. ügyész jelenlétében szabályszerűen kihirdetik és ezzel Rigó büntetése jogerőre emelkedik.⁸

Míg főhősünk ügyének tárgyalása folyik, Szabadkán peregnek az események. A „szocializmus bacilusai” ragályosan terjednek és a munkások követeléseikkel mind gyakrabban törnek borsot a hatóság orra alá. Munkát és megélhetést, tisztességes munkabért követelnek, a gyülekezési jog engedélyezéséért és a rendőrségi terror megszüntetéséért szállnak síkra. Rigó János – mit sem törődve bírósági tárgyalásának kimenetelével – még az egyik főszervezője az 1898. febr. 16-i utcai kavargásnak. És amikor letartóztatják, Németh István – a szabadkai munkásmozgalom másik ismert alakja – táviratban kéri a belügyminisztert:⁹ utasítsa rendre a szabadkai főkapitányságot, hogy bocsássa szabadon az elfogott vezetőket, mert különben „zendülés lesz”. Szalay rendőrkapitány csak 1898. jún. 30-án reagál: „... socialisticus izgatás és utcai botrány okozás miatt folyó évi február hó 16-án letartóztatott Rigó János és Jurics István kihallgatásuk után nyomban szabad lábra helyezettek – s így Németh István socialista vezér által küldött távirat megérkezte előtt ezen ügy elintéztve volt.”¹⁰

Rigó Jánost megtöri a több évig elhúzódó bírósági ítélezés, közéleti szereplés, és élete végéig mind kevesebbet hallat magáról.

Jegyzetek

¹ Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: Levéltár), 94/kb. 1899.

² Levéltár, 114/főisp. 1895

³ Levéltár, 90/kb. 1895 csatolva 94/kb. 1899

⁴ Levéltár, 195/kb. 1895, csatolva 94/kb. 1899

⁵ Levéltár, 8275/B. 1897, csatolva 94/kb. 1899

⁶ Levéltár, 1696/B. 1898, csatolva 94/kb. 1899

⁷ Levéltár, 6442/B. 1898, csatolva 94/kb. 1899

⁸ Levéltár, 1006/B. 1899, csatolva 94/kb. 1899

⁹ Levéltár, 1316/el. 1898, csatolva 94/kb. 1899.

¹⁰ Levéltár, 1316/el. 1898; 3324/kap. 1898.

(*Magyar Szó*, 1979. május 16.)

„... HÁZ ÁSÁS, VEREM FELBONTÁS...”

A szabadkai levéltár megsárgult okmányainak tömkelegében felfigyelhetünk az 1855-ben,¹ 1859-ben² és 1860-ban³ készült szerződésekre, amelyek Pacsér és Csantavér elöljáróinak az éjjeliőrökkel kötött egyezményeiről tudósítanak. S összehasonlításként hadd közöljük itt egy 1869-ben keletkezett szabadkai rendszabályt is!⁴

A Bach-korszak járási hivatalának anyagából többek között az is kitűnik, hogy vidékünkön egyre szaporodnak a bűncselekmények. A vagyonzbiztonság megszilárdítása nagyobb erőfeszítést követel, hiszen a rablások, a „ház aláásások” mind nagyobb nyugtalanságot keltenek a lakosság körében. Az említett szerződésekből látható, hogy ezentúl az éjjeliőrök igen felelősségteljes munkát hivatottak végezni.

Az 1855-ös pacséri okmány csak hat pontban foglalkozik éjjeliőreinek kötelezettségeivel. Feladatuk éberen őrködni az egész határban és „... ha a községben bár milly... lopás vagy rablás napnyugodtól nap felkelteig történne, mint ház ásás, verem felbontás vagy ajtó felverés, ló, birka, marha, vagy bár mi vesszen el...” három nap alatt kötelesek az elkövetők nyomára jutni, az eltulajdonított tárgyakat fellelni. Ellenkező esetben az éjjeliőrök térítik meg a kárt. Az évi 1600 forint fizetésért a pacséri örök feladata még többek között megóvni a községi gyeplet, a zöld búzát a tilosba tévedt állatoktól.

Sokkal terjedelmesebb, részletesebb az 1860. évi csantavéri szerződés. A dokumentum már hangsúlyozza: „... éjjeli Örök kötelesek megtéríteni minden kárt, melly a község területén, udvarokban, házakban, szérús kertekben, veteményben, gazdasági eszközökben, úgy összerakott gabonában, vagy takarmányban... melly a falu kerületében háló jószágokban lopás vagy elhajtás által történik...” A csantavéri község viszont kötelezi magát, hogy az éjjeliőröknek juttat többek közt minden telek föld után egy véka kevert gabonát és csöves kukoricát. Azok a családok, akik lakházzal rendelkeznek és mesterségből, illetve napszámból élnek, házanként fizetnek ötven, a vagyontalan családok pedig családonként harminc új koronát. Minden malom- és bolttulajdonos átad az öröknek egy véka kétszerest; az utóbbiak ezenkívül még egy véka árpát is. A tilosban fogott minden nagy jószág után jár nekik öt új krajcár. – Az örök kötelesek napnyugtától napkelteig felügyelni, saját kötelességükön egyforma felöltöt varratni, kellő számú kukoricacsösztet minden dülőre felfogadni. A község minden örök –

„ki erre érdemes” – szuronyos fegyvert ad. Puskával kocsmába belépni „vezető esküdt” nélkül a legszigorúbban tilos. Ha a községi örök valamely házban szokatlan időben gyertyafényt észlelnek, kötelesek illedelmesen kérdezősködni. A tilosban legeltetett állatokat megzálogolják. Figyelmeztetik, sőt panaszt emelhetnek a saját vagyoniuk gondját nem viselő tulajdonosok ellen. A csantavéri községi örök kötelesek minden kárt két hét alatt „helyre pótolni”, minden gyanús egyént feltartóztatni, házat átkutatni. Szigorúan megtiltatik nekik a lakosokkal gorombáskodni, a betyárokkal cimboráskodni, mértéktelenül alkoholt fogyasztani...

A múltban előfordult, hogy az örök lovaik legeltetése alkalmával a gabonában tetemes kárt okoztak. Ezentúl egy ör két lovat nem vihet magával. „A községi Örök maguk tartoznak fizetésüket beszédni – és pedig a kenyér, készpénz és kukorica járulékot tetszésük szerint... – a gabonajárulékot pedig a lakosok tartoznak a helység házához szállítani”, hangsúlyozza az okmány.

A huszonnégy pontba foglalt csantavéri szerződés a legaprólékosabban igyekszik kifejezni az éjjeliőrök nélkülözhetetlen szerepét a lakosság biztonságának megóvásában. Egyben feltehetnénk a kérdést: vajon a gyakori bűncselekmények készítetik községünket ilyen körütekintő okmány megszerkesztésére?

Úgy látszik, a pacsériak nem találják megfelelőnek az 1855. évi egyezményt, mert az 1859-ben készült szerződés már sokkal kézzelfoghatóbban rögzíti a Szombati Béni, Pintér József, Rózsa István, Gáspár Ferenc, Márton Sándor és Ikrás Nécó éjjeliőrök kötelességeit.

Az 1869-ben elfogadott szabadkai rendszabályjavaslat tíz pontban foglalkozik az éjjeliőrökkel, a „rendőrségnek közegei”-vel. A város nyolc körében „őrjáratok” cirkálnak ezentúl is; egy-egy örre legtöbb száz ház jut. Minden éjjeliőr részére egy állandó tartózkodási helyet kell biztosítani, akik munkájuk végeztével állomáshelyeiken kötelesek maradni, hogy a bajba jutott lakosság bármikor igénybe vegye segítségüket, ellenőrizhesse éberségüket. Az öröket fegyverrel és elegendő lőszerral látják el. Kötelesek „... téli időben esti 5 órától reggeli 7 óráig – tavasz és őszi időben esti 7 órától reggeli 6 óráig, és nyári időben esti 9 órától reggeli 4 óráig őrködni, és minden órában a reá bízott kört körüljárni, és a körben ébersége jeléül a mindenható nevének dicséretét, és az elűtött órát azon nyelven, mely az örkerület többségének nyelve – kiáltani.” Az őrjáratokat úgy kell beütemezni, hogy minden ór a szomszéd kerület örével egy bizonyos ponton találkozzék, és veszély esetén jeladással (sípszó) érintkezzenek. A gyalogjárók kötelesek éjjelenként az éjjeliőröket, állomáshelyeiken ellenőrizni. Minden lopás vagy rablás 24 óra alatt a kapitányi hivatalnál bejelentendő. A megállapított kárt az illető örnek kell megtéríteni. Végül az éjjeliőrök számát nyolcvanra korlátozza a rendszabály, fizetésüket százhusz forintban állapítja meg.

Látható tehát, hogy vidékünk biztonsági intézkedései nem csupán a nagyobb városokra korlátozódnak, hanem a kisebb helységekre is. Az útonálló, rabló stb. fondorlatos cselszövései, váratlan felbukkanásai és könyörtelen tettei azonban még hosszú időn keresztül rémületben tartották a lakosságot és nyílták tették a közbiztonság megszilárdítására irányuló erőfeszítéseket.

Jegyzetek

¹ Szabadkai Történelmi Levéltár (a továbbiakban: Levéltár), 4035/Bez. amt. 1856.

² Levéltár, 4506/Bez. amt. 1860.

³ Levéltár, 539/Bez. amt. 1860.

⁴ Levéltár, 1778/polg. 1869.

(Magyar Szó, 1984. március 10.)

ADAT A BÁCSKAI RUSZINOK TELEPÍTÉSÉHEZ

A Kárpát-medence ősidőktől fogva a különböző népek hazája, s már a népvándorlások kora óta Európának etnikailag egyik legtarkább népességű területeként tartják számon. Amikor pl. a magyarság a IX. században elfoglalta mai hazáját, már a szlávok és az avarok töredékeit találta itt. I. (Szent) István király (szül. 975 körül – megh. 1038), a magyar állam alapítója, Imre fiához írt intelmeiben útmutatást adott, miként kell viselkedni a más népekkel szemben: „Mert amiként különb-különb tájról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különb-különb nyelvet és szokást, különb-különb példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot disziti... Mert az egy nyelvű és megszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsd és becsben tartsd...” – írja többek között István király. S valóban, sok évszázadon át települtek be az országba kunok, románok, németek, szlovákok, szerbek, horvátok, bunyevácok, ruszinok, zsidók, cigányok stb. Időközben az önkéntes bevándorlás mellett már tervszerű betelepülésre is sor került. A Duna–Tisza közén a szatmári békével (1711) olyan társadalmi-gazdasági állapotok keletkeztek, amelyek lehetővé tették a szervezett telepítések fokozását. A különböző népeket legfőképpen a bácskai föld, az ország egyik legtermékenyebb vidékének talaja vonzotta, amelynek nagy része immár századokon át parlagon hevert.

A ruszinok (rutének, kisoroszek, rusznyákok) Magyarországon való megjelenése sok évszázadra vezethető vissza. Minden bizonnyal egy részük még a honfoglaló magyarokkal együtt, a 9. század végén jött be a Kárpát-medencébe. (*Együtt élő népek a Kárpát-medencében*. Szerkesztette Ács Zoltán. Budapest 1994. 189.). De történetileg bizonyítható, hogy a soltszék és kenézek vezetésével pásztor- és földművesnépként a 13. és 18. század között fokozatosan szivárognak be az országba. Legdélibb migrációjuk a Bácska és a Szerémség volt. Bács-Bodrog vármegyébe az 1730-as évektől mind több magyar, német, tót és kisorosz kezd betelepülni, de „1744-ben jött be Zemplén megye terebesi vidékéről az első csapat s Keresztúron telepedett meg, melyet ma is rusznyák Rómának neveznek. A második csapat mintegy 80 család Abauj és Borsod megye tájékáról 1765–67 között költözött le s Kuczurán szállott meg” – olvasható *Bács-Bodrog vármegye egyetemes monográfiájának* II. kötetében (Zombor. 1896. 406). Fényes Elek 1837-ben kiadott és sokat idézett statisztikai, földrajzi művében Bács-Bodrog vármegye lakossága 429 511, ebből a ruszinok száma 6734 lelket tesz ki.

A Magyar Országos Levéltárban (E 25, a. Iratok, 1. csomó, fol. 51–56) rábukkantak arra az 1751. évi általános szerződés másolatára, amely „legalább 200 unitus Orosz Familia” Nagykeresztúr pusztára való telepítését biztosíthatja. Redl J. Ferenc kamarai adminisztrátor 1756-ban jóváhagyja azt a kérelmet, amely Nagykeresztúrra 55 család letelepedését indítványozza. Azonban a nagykeresztúri három szerb: Michael Szabo (!), Joannes Kolár és Zacharias Vaszil családjával olyan területre költözhet, ahol szerbek vannak. Redl további intézkedés végett kéri azok jegyzékét, akik szerbnek vallják magukat.

Végül közreadjuk a már említett 1751. január 17-én, Kulán kelt telepítési szerződés másolatát:

„Copia Contractus

Alább irt, adom tuttára mindenkinek, akiknek illik: Hogy minek utána az Királi Coronalis Bacsí Districtusban lévő Nagy Keresztúr névű Pusztának legalább 200 unitus Orosz Familiakkal való meg Szálléttása resolválatott. Azért a kik oda akarnak jönni következő képpen assecuratatnak.

1 *mo* Engedtetik hogy azon Lakosok, kik kivant Pusztát meg Szállani kívánnyák mindnyájan unitus Oroszok legyenek.

2 *do* Nem örökös Jobbágyoknak, hanem bé lépendő Contractus szerént Tásás Lakosoknak tartatni fognak.

3 *tio* Hogyha pediglen Szaporodása által annyira meg Szorulnának hogy több Praediumokra is Szükségek volna, többazon Cameralis Jóságban lévő Puszták is arendaban exassignatni fognak.

4 *to* Mínthogy pediglen fönt irt Lakosok magok Házait Sarbul csinált téglákból föl építeni kötelesek lesznek, azért a Nemes Vármegye részéről minden Portiotul, és egyéb közönséges terhektül 4 Esztendeig; A Fölséges Kamara részéről pedig két Esztendeig minden adótul es Désmátul mentek, es szabadok lesznek. Két Esztendő mulva pedig, akar mennyire szaporodgyek az Helség, nem többet, hanem Esztendőkent 300 Rhein forintot fognak fizetni, s magok Gabonás életteyeikbül tsak az Hetedet fogják praestálni, s az Papi Désmátul, ugy mint Praedialis határban mentek lesznek. Ugy szintén a Káposzta, Kender, hagyma és egyéb kertbeli veteményekben, mindennemű Désmátul immunitatlatnak.

5 *to* Korcsma első Octobertül fogva, utolsó Martiusigh nékiek engedtetik, Mészarszék pediglen nekik Arendában adattatik.

6 *to* Boltos Kalmárokat Helségben bé fogadhatnak, kikis maga kereskedésektül, bé vett szokás szerént, az Uraságnak fizetni fognak.

7 *mo* Többször irt lakásoknak mindenutt akarattyok szerént fát vagni szabad nem leszen, de ugyancsak a föl építendő házokra szükséges fa, a midőn Kirali Administrational magokat jelteni fogják ki adatik.

8 *vo* Mindnyájoknak ugyan szabad migratioja leszen s Házaiikat Szőlőiket, s egyéb magok örökségeit el adhattyak az Uraság hírével, azoknak árából mind azon által minden tizedik pénz az Uraságot fogja illetve, s mivel akár az Uraság, vagy Nemes Vármegyének, akár az Falunak, vagy másnak tartoznának azt comp-lánálni kötelezetnek.

9 no Tiltatik ellenben, hogy az Szabad esztendőök tüdeje alatt Szökevényen senkinek sem szabad el menni, abban Subversalódván, mind az Uraságnak, mind az Falunak kára. De reliquo az Cameralis Protectio, és oltalom mindnyajoknak ígértetik. Mind ezek pedig Saját kezem írásával, és Pecsétemmel erősttetnek. Datum Kulla die 17 o Jannary A o 1751 o.

Fölséges Császár, és Magyar Országi Koronás királynénak Tanácsa, és az Királyi Coronalis Bacsí Districtusnak Administratora

LS: Franciscus Josephus de Redl”

A szöveg nem csak tartalmi, hanem nyelvtörténeti vonatkozásban is sok érdekességet rejt magában.

(Bácsország, 1995. június 8.)

„...AZ ÍZLÉS FINOMÍTÁSÁT CZÉLOZZA”

Ómoravica az idén ünnepelte újratelepítésének 210. évi évfordulóját. E jeles évforduló kapcsán elmondható, hogy a falu több száz éves részletes története – hiteles források alapján – mindmáig nem látott napvilágot. Holott az 1970-es évek közepétől egy lelkes kis kutatócsoport már számos olyan levéltári adatot tárt fel, amelyek ugyancsak gazdagítják addigi ismereteinket. A Szabadkai Történelmi Levéltárban is viszonylag sok XIX. századbeli ómoravicai vonatkozású iratra leltünk. De nemcsak a Bach-korszak, hanem a későbbi, a dualista államrendszer iratanyagából is meríthettünk. Ugyanis évekkel ezelőtt levéltári rendezés közben akadunk rá *Az ómoraviczai olvasókör szabályaira* (Szabadka 1868. Nyomtatott Bittermann Károlynál), a település egyik becses művelődéstörténeti dokumentumára.

Mielőtt ismertetnénk az olvasókör szabályait, elmondjuk, hogy Bács-Bodrog vármegyében gróf Széchenyi István kezdeményezésére már az 1840-es években olvasókörök létesülnek. Érdekes, hogy pl. Szabadkán még a szabadságharcot követő könyörtelen önkényuralom idején is, pontosabban 1857-ben, engedélyezik az olvasókör működését! Azzal a kikötéssel, hogy a kör szabályait német nyelvre is fordítsák le, ami – ismerve a Bach abszolutizmus közigazgatási követelményeit – nem volt meglepő követelés... Majd a provizórium (1861-től) alatt s később a dualizmus korában (1867–1918) jelentősen megnövekedett a művelődési és oktatási intézmények, azokon belül az olvasókörök száma. „Az ómoraviczai olvasókör”-t 1867-ben alakították. Dávay Lajos – Gyarmati Sándor: *Nagy idők sodrában* (A sztáramoravicai református keresztyén egyház és község története 1786–1936) című, 1936-ban kiadott munkájában az olvasókörrel kapcsolatban többek között az alábbi olvasható: „1867-ben, a kiegyezés évében, nagy alkotókedv töltötte el az embereket. A nehéz idők elmúltával hinni kezdtek a jobb jövőben. Testvéri egyetértésben kívántak élni. Tanulni, haladni akart az új világ. Ez a bizakodó, új életet hirdető szellem hozzánk is eljutott. Másfelé alakuló olvasókörök mintájára nálunk is megalakult 1867. október 1-jén az Olvasókör, melybe, az új idők eszméinek megfelelően, földesurak, hivatalnokok éppúgy, mint kisbirtokosok, kereskedők és iparosok beléptek.

Az Olvasókör célja az volt, hogy a műveltséget terjessze, hogy a különböző osztályhoz tartozó tagokat egymással megismertesse, hogy aztán munkáiban egymást támogathassák. Itt cserélték ki a község polgárai a közjóra irányuló gondolataikat is.

Idővel azonban – a tagok soraiban beállt eltolódás következtében – a nép száján ez a kör az Úri kaszinó nevet kapta. Helyisége a régi nagy vendéglő egyik terme volt. 1910-ben azonban megszűnt.” Majd a könyv idézi Vojnich Dávid naplójából az Olvasókör 82 tagjának nevét.

Az ómoraviczai olvasókör szabályai 31 szakaszból áll és a következő fejezeteket tartalmazza: Általános határozatok; A közgyűlésről; Az igazgatóságról. Idézet a dokumentumból:

„Az ómoraviczai Olvasókör egy oly társulat, mely az erkölcsök nemesítését, a közértelmesség előmozdíthatását s az ízlés finomítását czélozza.

Ezen díszes társalgást nyújtotta élvezetnek szánt hely tulajdona az egyesület egyetemének, és senki sem igényelhet magának mások fölött előjogokat, vagy kiváltságokat.” A körnek csak becsületes jellemű és nemes magaviseletű ember lehet a tagja. A tagokat az igazgató terjeszti a választmány elé, amely titkos szavazás útján határoz a felvételtől. Ezenkívül a következőket tudjuk meg az olvasókör szabályaiból: „Az intézet hírlapjai, folyóiratai és szabados játékai a tagok használatára állanak. A hírlapok megjelenésök után három nappal vihetők el az intézet szállásáról (...) Az egyletnek lesz egy könyve, melyben mindenki óhajtásait, vagy panaszait bejegyezheti (...) Kiléphet a tag az egylet kebeléből, vagy midőn az idő, melyre magát kötelezte, lejárt, vagy midőn helybeni rendes lakását megváltoztatja (...) Vezérlő és végrehajtó közegei az Olvasókörnek az igazgató, a választmány, jegyző, pénztárnok. Ezek a meghatározott módon egy évre választatnak (...) Rendes közgyűlés kétszer tartozik egy évben (...) A tanácskozási tárgyak felett szavazattöbbséggel hozatik határozat (...) A közgyűlés mindenképp előtt három bizalmi férfit választ kebeléből, kik becsület-szavukra fogadják, hogy a többség akaratát híven és pontosan fogják kitudni akarni. Ezen bizalmi férfiaknak minden szavazó egy jegyzéket kézbesít, melyre az általa óhajtott igazgató, jegyző, pénztárnok és választmányi tagok nevei vannak följegyezve. A bizalmi férfiak összeszámítják a szavazatokat, és a többséget nyert hivatalnokokat és választmányi tagokat kikiáltják (...) A közgyűlés elnöke köteles abban a csendet és rendet fentartani (...) Az elnök ügyeljen fel arra: hogy a vitatkozás a tárgytól más térre ne vitessék (...) Az igazgató vezeti az egylet ügyeit (...) A szolga felfogadása, az e fölötti felügyelet, és elbocsátása, az igazgatót illeti. Minden fizetést az igazgató utalványoz (...) Az igazgató minden közgyűlés előtt betekint a pénztárnok számadásába (...) gondoskodik az Olvasókör tisztán és jókarban tartásáról, az egylet helyiségeiben szem előtt tartandó illemről, és rendről, szóval: a társulat jó hírnevéről.” (Szabadkai Történelmi Levéltár. 1932/polg. 1869).

Végül az ómoravicai Olvasókör tagjainak jegyzékéből idézünk: Ádor Sándor, Dembist Vilmos, Obláth Móric, Bergel József, Ungár Benjamin, Holfbauer Ignác, Fratricsevics Lőrinc, Vojnich Dávid, Milassin Daniel, Antunovics Mátyás, Bagi István, Ivanyos Sándor, Zákó Sándor, Józsa Ignác... A falu mozgalmas életéről tanúskodik, hogy az Úri kaszinó, vagyis az Olvasókör mellett már 1874-ben megalakult a Polgári Kör, amelynek elnökévé Kovács Gyulát, alelnökévé Ivanyos Sándort választották.

(Bácsország 1996. július 4.)

„... KERESETRE NYÚJT KILÁTÁST”

Réges-régen eleink sok száz mértéket használtak, amelyek többnyire természeti mérőeszközök voltak. A mai köznapi használatokkal kevesebbel is beéri. Nagyon sokféle mértéknek csak írott emléke maradt fenn, s e források alaposabb levéltári feltárása már eredménnyel járt, néhány értékes kiadvány látott napvilágot. Az egyéb történeti mértékekről és általában a mérésügyi bonyolult kérdéseiről is legmegnyugtatóbban az archívumok megsárgult dokumentumaiból értesülhetünk.

A Szabadkai Történelmi Levéltárban e témakörre leggazdagabb tényanyag az 1849 utáni időszakokból áll rendelkezésünkre. A folyadékok mérésével kapcsolatban olvashatunk az akóról, pintről, iccéről, meszelyről; a száraz termények mérésével kapcsolatban a mérőről, serlegről, pohárról; a súlymértékkel kapcsolatban a mázsáról, fontról és alosztályairól, valamint egyéb mértékrendszerekről, az ezekkel kapcsolatos különféle törvényekről, rendelkezésekről.

Ezúttal a méterrendszer Szabadkára való bevezetéséről, ennek részletes előzményeiről – levéltári források alapján – számolunk be.

Előbb azoban elmondjuk, hogy Franciaországban már a 18. század végén bevezették a méterrendszert s a méter prototípusát (etalonját), az ösmétert a nemzeti levéltárban helyezték el. (Bogdán István: *Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874*. Budapest 1990. 121.) Majd 1815-ben Luxemburgban, 1816-ban Hollandiában, 1849-ben Spanyolországban, 1853-ban Kolumbiában ... Ausztriában azonban (ahol már 1816-ban tudományosan érdeklődnek a rendszer iránt) csak 1871-ben törvényesítették a méterrendszert. Magyarországon 1836-ban Kossuthot foglalkoztatta a kérdés, 1839-ben az országgyűlés szorgalmazta a tízes számrendszer bevezetését... A Bach-korszakot követő időszak megváltozott társadalmi körülményei folytán 1867-től az egyesületek és iparkamarák sürgették a méterrendszer bevezetését. Minden igyekezet ellenére mégis néhány évvel később, 1874-áprilisában határoznak végleg (a képviselőházban április 20-án, a főrendiházban április 21-én hirdették ki) a métermérték behozataláról s ezzel megszületett az 1874. évi VIII. törvénycikk, amelynek néhány szakasza többek között az alábbi tartalmazza:

„1. §. A magyar korona országaiban az addig használt mértékek helyett új mértékrendszer hozatik be, melynek alapja a méter tízes felosztással és többszörözéssel.

2. §. Alapmértékül az országos levéltárban őrzött platinapálca két vonással jelzett távolsága szolgál...

3. §. A hosszérték egysége a méter. A méter tizedrésze a deciméter, századrésze a centiméter, ezredrésze a milliméter. Ezer méter a kilométer, tízezer méter a miriaméter.

4. §. Térmértékek a hosszasági mértékek négyszögei. száz négyszögméter: az ár, tízezer négyszögméter: a hektár.”

Hangsúlyozni kell, hogy a VIII. törvénycikk 1876. január 1-jén lépett érvénybe. A méterrendszerre való átállásig el kellett végezni az előkészítő munkálatokat; végrehajtásához megalakították a központi mértékHITELESÍTŐ bizottságot; előírták, hogy az iskolákban oktassák a méterrendszert; hitelesítő tanfolyamokat szerveztek; az érvénybeléptetés időpontjának közeledtével növekszik a törvényhatóságokhoz intézett minisztériumi körlevelek száma... Ennek részleteiről többek között a szabadkai levéltár iratai vallanak.

A földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi minisztérium 1874. augusztus 9-én terjedelmes leirattal és rendelettel fordul a szabadkai hatósághoz. Arra hívja fel a figyelmet, hogy az 1874. évi VIII. törvénycikk értelmében a mértékHITELESÍTÉS gyökeresen átalakul s a törvény 10. szakasza szerint a közforgalomban csak a hitelesített és bélyegzett mértékek, mérőkészülékek használhatók. Már az 1875. évtől a forgalomban használt mértékeket szigorúan ellenőrzik. Másrésztől gondoskodni kell arról, hogy elegendő hitelesítő hivatal legyen, és hogy a hitelesítés ügyét országszerte egységes eljárás szerint kezeljék. E célból az említett törvénycikk 14. szakasz kimondja, hogy a törvényhatóságok kötelesek mértékHITELESÍTŐ hivatalokat felállítani. Egyrészt azért, mert 1876 január 1-jétől a mértékrendszer kötelezőleg csak akkor alkalmazható, ha az országban elég hitelesített mérték-, súly- és mérőeszközt biztosítanak. Másrészt a minisztérium az érvénybeléptetés előtt már megengedheti az új mértékek használatát.

A minisztérium mellékelte a mértékHITELESÍTŐ hivatalok felállításáról szóló rendeletét, amely 11 szakaszból áll és a többi között arról értesülhetünk, hogy a mértékHITELESÍTŐ hivatalokat a törvényhatóságok saját költségükön állítják fel, s azok a mintamértékek, mintasúlyok és a hitelesítést igénylő többi készülék az állami központi mértékHITELESÍTŐ bizottságtól a költségek megtérítése mellett szerezhető be. A hitelesítő hivatalokat a következő mérőkészülékekkel kell felszerelni: „... egy vonásos méterrúddal sárgarézből, egész hosszában centiméterekre, az első és utolsó tíz centiméter milliméterekre beosztva; ... egy 5 méter hosszú acél szalaggal, deciméterekre beosztva... Folyadék mértékek hitelesítésénél egy csoport üvegalaczkkal... egy csoport kémlemezrel... literes edények átmérőjének megvizsgálására... egy milliméterekre beosztott mérőpálczával fából vagy csontból... Száraz tárgyak mérésére való edények... vörös rézből 50, 20, 10 és 5 liter tartalommal... két garattal; négy darab csapófával... Hordók hitelesítésénél... egy 1000 kilogrammos és egy 300 kilogrammos híd-mérleggel a hozzá való súlyokkal együtt; ... Kalmár súlyok hitelesítésénél ... egy csoport vassúlylyal 20, 10, 5, 2, 1 kilogram súlyban; egy csoport sárgaréz súlylyal 50, 20, 10, 5, 2, 1 dekagram és 5, 2, 1 gram súlyban ... egy csoport horgos súlylyal, a csoportban van egy egy pár 20, 5, 2, 1 kilogrammos vassúly és egy egy pár 50, 20, 10, 5, 2 dekagrammos sárgaréz súly ... ” A hitelesítő hivatalok kötelesek a mintamértékeket, minstasúlyokat és hitelesítő készülékeket jó állapotban tartani.

Munkájukat a központi bizottság ellenőrzi, felszerelésüket és fenntartásuk költségeit a törvényhatóság fedezi.

A minisztérium 1875. január 8-án valamennyi törvényhatóságnak megküldi a mértékHITELESÍTŐK vizsgálatáról szóló szabályrendeletet. (Szabadkai Történelmi Levéltár 467/polg. 1875). A törvényhatóságok csakis megbízható személyeket küldhetnek vizsgázni. Olyanokat, akik hivatalos bizonyítvánnyal igazolják, hogy a mértékHITELESÍTÉSI eljárást a központi mértékHITELESÍTŐ bizottságnál vagy valamelyik hivatalnál tanulmányozták. A vizsgálat helye: Budapest, Arad, Brassó, Debrecen, Eszék, Fiume, Kassa, Kolozsvár, Nagykanizsa, Győr, Pécs, Pozsony, Sopron, Temesvár, Zágráb. A vizsgázó személy először tanúbizonyságát adja magyar, illetőleg horvát helyesírási és olvasási készségének, továbbá azt kéri tőle számon, mennyire érti a törvényhatóság területén használt nyelveket, a tizedes számrendszert, a négy alpműveletet, a méterrendszer alapjait. „Ha ezen kellékeknek a vizsgálandó nem felel meg, a hitelesítés műszaki részéből nem is vizsgálandó, hanem visszautasítandó” – olvasható a dokumentumban. Az is megtudható, hogy a vizsgázó jelölt a következő hitelesítési ágakból bizonyíthat: hordók hitelesítése; folyadékok és „száraz” tárgyak mérésére szolgáló edények hitelesítése; hosszértékek, súlyok és mérlegek hitelesítése; szeszmérők, cukormérők hitelesítése.

Fertich Mihály főkapitány 1875. március 1-jén arról tudósítja a városi közgyűlést, hogy az 1874. évi VIII. törvénycikk értelmében Szabadkán – Szeged, Eszék és Kassa mintájára – „úgy nevezett teljes mértékHITELESÍTŐ hivatalt” állít fel. E bejelentést a közgyűlés tíz nappal később megerősíti, majd a minisztériummal közlik, hogy a városi mértékHITELESÍTÉS október 1-jén lép életbe. (SzTL, 1453/polg. 1875). A minisztérium természetesen nem gördít akadályt a hivatal felállítására, s egyben intézkedik a szükséges felszerelések, mérőkészülékek megküldéséről. A belügyminiszter újabb körrendeletében arra hívja fel a kereskedelmi és iparkamarák, a gazdasági és országos iparegyesületek figyelmét, hogy a méterrendszerrel kapcsolatos tudnivalók több nyelven láttak napvilágot, s a kiadvány az ország minden községébe eljutott. Ebből mindenki rövid idő alatt tájékozódhat a mértékrendszer gyakorlati alkalmazásáról. E mértékek meghonosítása „(...) hazai iparosainknak nem megvetendő keresetre nyújt kilátást, még pedig anyival biztosabb keresetre, mivel a helyzetnél fogva itt iparosaink lehetőleg a külföldi verseny ellenében biztosítják. – De ép ezért kötelességemnek tartom az iparos közönséget figyelmeztetni, hogy saját érdekükben is az új mértékek, súlyok és mérő készülékek készítéséhez már most fogjanak” hozzá – írja Tisza Kálmán. A belügyminiszter körrendeletében továbbá arról tesz említést, hogy a kormányhatóságnak már 1874-ben kibocsátott szabályrendeletéből „minden jóra való iparos” kellően tájékozódhat az új mértékekről. „E végből az iparosnak és úgy kell eljárnia mint a hitelesítő hivatalnak, tehát saját készülékei számára hitelesítő felszerelvényekkel kell birtania”-utasít a belügyminiszter.

1875. május 18-án Tisza Kálmán emlékezteti a törvényhatóságokat, hogy a következő év elejétől hivatalosan életbe lép a méterrendszer alkalmazása. Az új mértékek használata – habár az említett VIII. törvénycikk nem tesz róla említést – a gyógyászatra és a gyógyszerészetre is kiterjed. S a belügyminiszter mellékelte a gramsúlyrendszerről alkotott szabályrendeletet.

Lénárd Máté főispán 1875. május 25-én kéri a szabadkai polgármestert, tegyen jelentést a méterrendszerrel kapcsolatos intézkedésekről. Hadd idézzünk hosszabban Mukits János polgármester fontos válaszából: „(...) e város hatósága részéről a méterrendszer behozatala és meghonosítása körül ez ideig a következő intézkedések foganatosítottak, nvezetesen pedig szerveztetett egy mérték hitelesítő állomás 600 forint évi fizetéssel... beszerezettek továbbá az országos központi mérték-hitelesítő hivatal útján a mérték-hitelesítéshez szükséges összes hitelesítő mértékek és eszközök, valamint közgyűlési határozat hozatott az iránt is, hogy a métermértékek közforgalmi használata e városban f. évi october 1-én fog életbe lépttetni, és hogy ez akadály nélkül eszközöltethessék, már eleve intézkedett e város hatósága hogy a közforgalomban levő összes városi régi mértékek és mérő eszközök az új méterrendszerhez képest átalakításának ... a kapitányi hivatal szintén utasítatott az iránt, hogy a kereskedőket, üzéreket és minden adásvétellel foglalkozó egyéneket, az új mértékek, súlyok és mérőeszközöknek kellő időben leendő beszerzésére szorítsa és az e tekintetben leérkezett felsőbbi rendeletek szigorú megtartása mellett minden irányban oda törekedjék, hogy az új mértékeknek a gyakorlati életben való alkalmazása és meghonosítása minél könnyebben elérthessék.

Ezen előadottakból tehát kétségtelenül kiderül, miszerint e város hatósága e tekintetbeni feladatának ez ideig teljesen eleget tett...” – állapítja meg többek között a polgármester. (SzTL, 3380/polg. 1875). A válasz egyik legfontosabb mondatából megtudjuk, hogy Szabadkán a méterrendszer bevezetését – immár közgyűlési határozattal – 1875. október 1-jei időponttal jelölték meg.

Továbbra is sorjázdanak a méterrendszerrel kapcsolatos minisztériumi leiratok és a hatósági folyamodványok (a mértékek és súlyok átszámítására szolgáló táblázatokról a tüzelőfa köbméter szerinti eladásáról, a méterrúd és mérőszalag beszerzéséről stb.). Csakhamar jelentkeznek azonban a nehézségek is. Kiténik ez a minisztérium 1877. november 16-i köriratából: „Az új mértékrendszer, daczára annak, hogy majd két éve, mióta kötelezőleg életbe lépett, mégis a mindennapi forgalomban jelesen kisebb adásvevéseknél még tökéletesen meg nem honosodott, minek felette káros következményei leginkább abban mutatkoznak, hogy a népnek kevésbé művelt osztályai nevezetesen a földművelők és kisebb termelők ugy saját termelvényeinek értékesítésénél, mint szükségleteik bevásárlásánál nem ritkán érzékeny megrövidítéseket szenvednek... Minthogy a jelzett nehézségek leginkább arra vezethetők vissza, hogy a köznép részint új mértékekkel nem bírván, kénytelen terményeit régi mérték szerint megmérve a piacra hozni, hol az eladás azután vagy új mérték szerint vagy általában méretlenül po. zsákszámra történik, részint a régi mértékeknek az ujhoz és a régi áraknak az új mérték szerintiekhez való átszámításához nem ért és erre való kellő eszközökkel nem rendelkezik...” A törvényhatóságoknak megparancsolják, hogy a visszás helyzetet mielőbb szüntessék meg. Persze ez nem volt könnyű feladat, s a helyzetet még inkább bonyolította az a mozzanat, amikor több évvel később – vagyis az 1880-as években – a nemzetközi bizottság megállapította a métermértékek rövidített jelzéseit (pl. km = kilométer; l = liter; t = tonna stb.). – Szabadka és környéke lakosságának szintén évekre volt szüksége, amíg zökkenőmentesen alkalmazhatta a méterrendszert.

(*Családi Kör*, 1996. január 25., február 1.)

A BERLITZ-MÓDSZER SZABADKÁN

Hagyománya volt az idegen nyelv oktatásának az egykori Osztrák–Magyar Monarchiában. A fejlett polgári államok oktatásfejlesztése eredményeiről viszonylag rövid időn belül értesültek a soknemzetiségű dualista államban. Egyes területeken, de főként a középiskolai, pontosabban a gimnáziumi tanításban születtek vidékünkön is igen figyelemre méltó eredmények. Kiváló nyelvtanárok oktattak Kosztolányi és Csáth városában, de a városatyák nem zárkoztak el az állami oktatás mellett kezdeményezett továbbképzési indítványok elől sem. Látható ez pl. az eszperantó nyelv szorgalmazásánál, vagy Sergéi Dietrich által Berlitz-módszerrel indított nyelviskola bevezetése esetében. Ugyanis Dietrich igazgató 1908. január 8-án az alábbiakról tudósítja a szabadkai városi tanácsot: „Van szerencsém tisztelettel bejelenteni, hogy Szabadkán Kállay utcai 18 szám alatt Berlitz módszer szerint vezetett nyelviskolát nyitottam. A prospektust % a. mellékelem. Amennyiben az alkalmazandó nyelvtanítónók nevei és lakása is bejelentendők, azokat is be fogom jelenteni; tisztelettel kérem ennélfogva:

Méltóztassék ezen bejelentésemet tudomásul venni és erről megbízott ügyvédett Dr. Dominus Simont értesíteni.” A városi hatóság február 5-én röviden válaszol: „A városi tanács a bejelentést a maga részéről tudomásul vette.” (Szabadkai Történelmi Levéltár, Városi tanács II.11/1908).

Egykor és ma is valamennyi komolyabb szerkesztésű lexikon címszóként tünteti fel a Berlitz-módszert. A *Révai Nagy Lexikon* III. kötetében (Budapest, 1911) olvasható: „Berlitz-módszer, élőnyelvek megtanulására szolgál. Abban áll, hogy a tanuló az első leckétől kezdve csupán a megtanulandó nyelvet hallja olyan tanítótól, kinek az anyanyelve. E módszert 1878 óta alkalmazzák az akkor M. D. Berlitz által Amerikában kezdett s ma igen elterjedt Berlitz-iskolák (B. – School of Languages).” A *Magyar Larousse* enciklopedikus szótár I. kötetében (Bp., 1991) az áll, hogy az „Idegen nyelvek tanítására alkalmazott módszer: a tanítás folyamán a tanuló anyanyelvét teljesen mellőzik.” Az idézett két ismeretárból kitűnik, hogy a nyelvtanítási módszer az 1900-as évek elején már igen elterjedt és hogy ma is számon tartják, alkalmazzák M. D. Berlitz (1852–1921) amerikai nyelvpedagógus hatásos nyelvtanítását.

Amint látjuk Szabadkán Sergéi Dietrich 1908-ban nyitotta meg a nyelviskolát és bejelentéséhez mellékeli az oktatási módszer prospektusát is (The Berlitz School of Languages. Nyelviskola felnőtteknek, urak és hölgyek számára). Ebből megtudható, hogy Berlitz tanár iskoláját 1878-ban alapította

Észak-Amerikában és 1905. októberében Budapesten és Szegeden, Szerbiában pedig Belgrádban (Sremska ulica 5. szám alatt) működött ilyen nyelvoktatás. Ugyanez évben Németország 99, Ausztria 14, Franciaország 12, Anglia 20, Olaszország 18, Németalföld 10, Belgium 5, Svájc 4, Spanyolország 5, Portugália 2, Svédország 2, Norvégia 1, Dánia 1, Görögország 1, Amerika 20, Afrika 3 városában tanítottak a Berlitz-féle módszerrel. Időközben a tankönyveket szép elismerésben részesítették: az 1900. évi párizsi világkiállításon 2 arany- és 2 ezüstérmét; 1902-ben Lille-ben 1 aranyérmét; 1902-ben Zürichben ugyancsak 1 aranyérmét; az 1904. évi saint-louisi és az 1905. évi zürichi világkiállításon Grand-Prix-t kaptak. – M. D. Berlitz tanárt a becsületrend lovagjává és az olasz Dante Alighieri Akadémia tiszteletbeli elnökévé választották. Nyelvintézetének ekkortájt már kb. 300 fiókiskolája nyílt.

A prospektus bővebben méltatja a Berlitz nyelvtanítási módszert: a fordítás régi rendszerével teljesen szakított; az első leckétől kezdve a tanuló az órákon csakis azt a nyelvet hallja, amelyet megtanulni óhajt; tanítója sohasem veszi igénybe a tanuló anyanyelvét...

A módszernél a következő szempontok mérvadók:

„1.) Minden fordítási módszernél az oktatásra szánt időből legalább kilenc tizedrész a tanuló anyanyelvén való magyarázással telik el, míg a megtanulandó nyelvből alig beszél tíz szót.

2.) Az, a ki fordítás útján akar egy idegen nyelvet elsajátítani, sohasem fog annyira annak szellemébe behatolhatni és azon a nyelven gondolkodni tudni, hanem ellenkezőleg azt, az egyik nyelvből a másikba való szó szerinti lefordítás által megcsönkítja, elcsúfítja.

3.) Ha valaki egy idegen nyelvet tud, melyet a fordítási rendszer szerint tanult, tudása mindig hézagos és tökéletlen lesz, mert a szónak nem mindig felel meg a vele egyjelentőségű szó a másik idegen nyelvben.

Minden nyelvnek megvannak a sajátosságai, különleges kifejezései és fordulatai, a melyek fordítás útján általában nem adhatók vissza, mert az egyik nyelv szavaival kifejezett fogalom nem ugyanaz, mint a mit a lefordított szó más nyelven kifejez. E megdönthetetlen tény elegendő arra, hogy megállapíthassuk, miszerint a fordítási rendszer elégtelen és hogy az idegen nyelv csak saját magából tanulható meg, a mit az a régi tapasztalat bizonyít, hogy az idegen országokban utazók az idegen nyelvet majdnem fáradság nélkül és rövid idő alatt elsajátítják, míg a hazájában maradt tanuló nyelvtanából és fordítási gyakorlataiból! évek során át a legnagyobb erőfeszítéssel sem tudja megtanulni ugyanazt az idegen nyelvet” – olvasható a kiadványban. Egyben azt is megtudjuk, hogy a Berlitz-módszer célja: pótolni az idegen országokban való tartózkodást. A tanító szemléltető oktatást alkalmaz. Minden új szó csak a szóbeli begyakorlás után kerül fel a táblára. A tanulónak előbb az idegen szót hallania kell és helyesen kiejtenie. „A múlt szemléltetés útján közvetlenül nem lehet megérteni, az a tanuló által összefüggésbe hozatik már ismert fogalommal – és matematikai tétel szerint, két ismert számmal kerestetik meg a harmadik, az ismeretlen szám – úgy, hogy az összefüggés által az ismeretlen fogalom kiderül.” Az eljárás megkönnyíti a nyelvtanulását is. A tanuló csak akkor tanulja a teljes nyelvtant, ha már

képes minden magyarázatot idegen nyelven megérteni. Az egész tananyagot úgy állították össze, hogy a tanítás legnagyobb részt a tanító és tanuló közt folyó társalgásból áll. Ilyen elven a tanuló az idegen nyelvben gondolkodik és érez. Az írásbeli gyakorlatokat idegen nyelven adják meg, amely áll: 1.) kihagyott betűk és szavak pótlásából 2.) adott kérdések „megfeleléséből” és fordítva 3.) levelekből 4.) fogalmazásokból. „Sohasem engedhető meg, hogy a tanuló előre készüljön a leckére. Ha még oly szorgalmas és tehetséges, nem kerülhet el egy helytelen kiejtést és némely kifejezés hamis használatát anélkül, hogy annak tudatában volna. Hogy ily hibák begyakorlása többet árt, mint használ, könnyen megérthető.” A feladott leckét mindig ismételje a tanuló, a tartalmát és a tanító által nyert szókinccset tanulja meg jól, mert a következő lecke megértése attól függ. Lassan a klasszikus és modern darabokat is megértik. S amikor már a tanuló képes társalgási szinten magát kifejezni, kezdheti az üzleti levelezést elsajátítani. – A tanítás a sok évi tapasztalat alapján összeállított tankönyvekből folyik. Az 1990-es évek elején Európában már 150 000-nél több tanítvány – a legelőkelőbb társadalmi körökből – látogatta a 300 körül létező Berlitz-iskolákat, amelyekben minden nyelvet az illető nemzetiségű tanár oktatott.

A Berlitz-módszer vidékünkön mind a mai napig maradéktalanul nem valósulhatott meg. Jelentősége fokozódna, ha az iskolák tantervében is szilárdabb helyet biztosíthatnának neki.

(Bácsország, 1996. szeptember 10.)

A HETI KRÓNIKÁRÓL

Bizonyára sokan felfigyeltek Németh Ferenc írására, amely *Egy ismeretlen szabadkai hetilapról* címmel jelent meg a *Magyar Szó* 1994. április 16-i számában. A lelkes kutató ezúttal a sajtótörténet területének egy fontos észak-bácskai láncszemét, az általa fellelt *Heti Krónikát* (Dékits József lapját), annak 1882. április 27-i számában tette közzé, ismertette meg tartalmával a közvéleményt.

Amióta sok évvel ezelőtt Szentgyörgyi István kiváló szakember vezetésével megkezdődtek a szabadkai kiadványok bibliográfiájának munkálatai, az észak-bácskai város könyvtárosai számos bel- és külföldi város könyvtárában, múzeumában, levéltárában stb. fordultak meg és kutatták fel az addig ismeretlen szabadkai nyomtatványokat. A sokévi szívós kutatómunka eredményeként immár két kötet látott napvilágot, s a nagy vállalkozás kutatásai 1918-tól tovább folytatódnak. A hasonló jellegű kiadványok a teljesség igényével készülnek, azonban a valóságban ez csak ritkán valósítható meg. Gondoljunk csak a levéltárak sok ezer folyóméternyi rendezetlen anyagára, vagy a számos bel- és külföldi magángyűjteményben lapuló példányokra és más hozzáférhetetlen helyen őrzött kiadványokra. Summa summarum: a szabadkai kiadványok bibliográfiájának köteteit hány pótkötet (kötetek?) egészíti ki, amely majd az utóbb fellelt nyomtatványok adatait tartalmazza. Többek között az e sorok írója által időközben felkutatott kiadványokat is.

Németh Ferenc írásában azt a következtetést vonja le, hogy a *Heti Krónika* 1882. január elején indulhatott. A Szabadkai Történelmi Levéltárban (473/polg. 1882) a közelmúltban rábukkantunk Dékics (neve „cs”-vel is előfordult) József „bejelentés”-re, amelyből az derül ki, hogy a szabadkai lap már 1881 decemberében (karácsonyan?) megjelent! A beadvány hátlapja tanúsítja, hogy a lapkiadó 1881. december 31-én nyújtotta át értesítését a szabadkai polgármesternek, amelyben meglehetősen tömören fogalmaz:

„Tekintetes Polgármester úr!

Az 1848 évi 18-ik t. cz. 30-ik§-a alapján van szerencsém tisztelettel bejelenteni, hogy Szabadkán Bittermann Andor nyomdájában „Heti Krónika” című alatt humorisztikus tartalmú hetilapot indítottam meg saját felelős szerkesztésem alatt, – egyúttal a lapnak tulajdonosa is én vagyok. E hetilap az 1848 év 18-ik t. cz. 30-ik§-ában körülírt politikai tárgyakkal nem foglalkozik s így biztosíték kérdése nem forog fenn.

Tisztelettel

Dékics József”

Habár a lapkiadó-tulajdonos lapját „humorisztikus tartalmú”-ként tünteti fel, Németh Ferenc írása arról árulkodik, hogy a *Heti Krónika* inkább ironikus hangvételű lehetett. – Dékits József kétszer is hivatkozik az 1848. évi sajtótörvény 18. törvénycikkének 30. paragrafusára, amely többek között az alábbiakat tartalmazza: „Ujság, vagy időszak lap, melynek tartalma akár részben, akár egészen, politikai tárgyak körül forog, és havonként teljesítése mellett adathatik ki:

1-ször: Mely hatóságban a lap megjelenend, annak alispánjához, főkapitányjához, grófjához, polgármesteréhez benyújtatik a nyilatkozat, melyben ki leendő téve a tulajdonos, vagy felelős kiadó, vagy felelős szerkesztő neve, laka, és a nyomda, melyben a lap nyomtatni fog, s a hatóság elnöke ezt a miniszteriumnak bejelentetni köteles.

2-szor: Ha a lap naponként jelenik meg, biztosítékul 10.000 forint, ha ritkábban jelenik meg, 5000 forint tétetik le kész pénzben, vagy fekvő birtokra kettős biztosítékkal betáblázott kötelezvényben...”

Dékits József „bejelentés”-ét Mukits János polgármester továbbította a belügyminisztériumhoz, ahonnan 1882. január 14-én a következő válasz érkezik: „Folyó hó 7-én 11372 szám alatt kelt jelentését tudomásul véve annak csatolmányát a város közönségének ezennel visszaküldöm”. Vagyis engedélyezik a lap megjelenését.

A szabadkai levéltárban Dékits József VII. köri lakossal, egykori „segéd-fogalmazó”-val kapcsolatban ezenkívül két érdekesebb adatra bukkantunk: A minisztérium kérésére a szabadkai városi tanács 1881 márciusában Dékits „teljes vagyontalanságá”-ról bizonyítványt állít ki. A másik irat 1883. augusztus 27-ei keltezésű, amelyben Kuluncsits főjegyző a következőkről értesíti a Belügyminisztériumot: „Dékits József szabadkai lakos % alatt ide mellékelte bejelentése szerint a helyben megjelenő *Bácskai Ellenőr* című társadalmi, közmívelődési, szépirodalmi és közigazgatási hírlapnak, mely politikával nem foglalkozik s hetenként egyszer Vasárnap jelenik meg Pertits Simon helybeli nyomdász nyomdájában, – felelős szerkesztését 1883 évi augusztus hó 12-től kezdve elvállalta, miért is ezen körülményt az 1848 ik évi 18 t. cikk 30§-ának 1 ső pontja értelmében a nagyméltóságú m. kir. Belügyminisztériumnak mély tisztelettel tudomására hozom” (Szabadkai Történelmi Levéltár, 7321/polg. 1883).

Az eddigi elmondottakhoz hozzáfűzzük, hogy a levéltáros, a helytörténettel és más tudományággal foglalkozó kutató munkája során számos más helység értékes adataira bukkanhat és ha azokkal – mint ahogyan Németh Ferenc is tette – megismerteti a nyilvánosságot, szélesebb vonatkozásban teljesebb ki kutató tevékenysége.

(*Magyar Szó*, 1994. május 7.)

A BECSKEREKI FÜLEP CSALÁDRÓL ÉS MÁSRÓL

Németh Ferenc legújabb kötetének (*A Fülep család Becskereken*, Forum, Újvidék, 1997.) fedőlapján elemi erővel hat és mély esztétikai élményt nyújt a Fülep Lajos (1885–1970) művészettfilozófusról és édesanyjáról, a nagybecskereki család házuk előtt 1907-ben készült barnás színű felvétel... A régi békebeli időket idézi; a Monarchia vidéki polgárságának életéből villant elénk egy darabot úgy, hogy ezután felcsigázott érdeklődéssel kísérhetjük a szerző gondolatait, újabb kutatásainak gyümölcsét. Vitathatatlan, hogy Németh Ferenc szép könyve számos fehér foltot tüntetett el és csak idézhetjük Kalapis Zoltánt: az ismert újvidéki kutató munkája „mindenképpen nagy nyeresége művelődéstörténetünknek.”

E családtörténet központi és legjelentősebb figurája Fülep Lajos, aki egyéves korában került Becskerekre, később itt érettségizett, s innen rugaszkodott el a nagyvilágba: Budapestre, Münchenbe, Párizsba, Londonba, Rómába és Firenzébe. A Bega-parti városban nevelkedett művészettörténészt Lukács György mellett a század legkiválóbb magyar művészettfilozófusaként tartják számon.

Fülep Lajos becskerekai ifjú éveinek eddig több vajdasági szakember tulajdonított különös jelentőséget. Bori Imre vele kapcsolatban többek között megállapítja: „(...) a modern magyar művészet értője azonban nem lett volna e korai tapasztalatok és ismeretek nélkül.” Németh Ferenc nagy felismerése, hogy alapfontosságúnak tartotta a Jászságból származó Fülep család jelentősebb tagjainak becskerekai ténykedését csokorba szedni. A gyermekkor élményei döntően befolyásolják minden alkotó kibontakozását. Különösen akkor, ha az indíttatás évei jelentős polgári szellemi közegben folynak. A XVIII. század végén és a XIX. század elején ebben lényegesen közrejátszottak a vármegye nagyobb városaiban működő gimnáziumok. Példaként említhető a szabadkai gimnázium, amely szintén döntő szerepet vállalt a fiatal polgári értelmiség megteremtésében. Hatósági támogatással értékes tanári és ifjúsági könyvtárat, fizikai és földrajzi szertárat, numizmatikai, régiség-, filológiai, történelmi, természetrajzi, rajz- és mértani gyűjteményt létesített. Iványi István mellett gyarapodott az ún. tudós tanárok névsora is: Toncs Gusztáv, Loósz István, Bibó Bige György, Kosztolányi Árpád... Másrészt az 1900-as évek elejéig több olyan diák került ki e tanintézet falai közül, akik később különböző területen országos hírnévre tettek szert: Milkó Izidor író, Csáth Géza író, Telcs Ede szobrászművész, Munk Artúr író, Reinitz Béla zeneszerző, zenekritikus és nem utolsósorban Kosztolányi Dezső. De hason-

ló eredményekkel dicsekedhetnek – amint már erre Kalapis Zoltán is utalt – térségünk nagyobb városainak gimnáziumai is. Így aztán az ifjú Fülep Lajos sikeres pályafutása ennek, de – mint a többi városban – egyéb szellemi műhelyeknek (család, jelesebb helybeli személyiségek stb.) is tulajdonítható.

Ezután feltehetjük a kérdést: ha már vidékünkön ilyen szellemi közegek segítettek az ifjú tehetségek kibontakozását, akkor eddig miért ilyen kevés kiadvány látott napvilágot indulásuk körülményeiről? Hol tartanak az elmélyült családtörténeti kutatások? Nem elég méltatni Lányi Ernő és Jovan Paču zeneszerzők, Kosztolányi Dezső és Csáth Géza írók vagy a többi kiváló képzőművésztünk és tudósaink munkásságát, hanem alaposan fel kell kutatni az indítatás éveit, hogy az újabb adatok birtokában sokkal teljesebb képet alkossunk a sokszor innen elszármazott nagyságainkról. Városi levéltárak, könyvtárak és egyéb gyűjtemények dokumentumai állnak rendelkezésünkre és ehhez kell párosulnia az akaratnak, a szorgalomnak, az alaposágnak. Hiszen ezt tette Németh Ferenc is kivételes, és hozzáteesszük: maradandó munkájában.

(*Magyar Szó*, 1997. december 20.)

EGY TISZA MENTI VÁROS ÉVSZÁZADAI KANIZSA MONOGRÁFIÁJÁRÓL

Kanizsa monográfiája. Cnesa, Kanizsa, 1995.

A vajdasági magyar történetírást a XIX. század második felétől kísérhetjük nyomon. Természetes, már előbb is voltak próbálkozások, de figyelemre méltó eredmények, hiteles források alapján közzétett rész tanulmányok és egyéb összegező munkák főképpen a múlt század 80-as, 90-es éveitől látnak napvilágot. Különösen az 1883-ban alakult Bács vármegyei Történelmi Társulat adott ösztönzést az elmélyültebb kutakodásoknak. Iványi István – mint visszaemlékezéseiben említi – a „társulat szellemi vezetője” volt. De kiemelhetnénk Dudás Gyula felette jelentős tevékenységeit is, aki – csakúgy mint Iványi – munkásságával országos hírnevet szerzett magának. Az erősödő polgári megnyilatkozások serkentették a helytörténeti kutatásokat; a Történelmi Társulat évkönyvei nemcsak a nagyobb városok, hanem a kisebb települések sok évszázados múltjáról adnak hírt.

Az egykori Bács-Bodrog vármegye lakosságában egy-két évtized alatt olyan új ismeretek tudatosodtak, amelyek még inkább erősítették a szülőföldhöz való ragaszkodást. A későbbi történések azonban, a Monarchia összeomlását követő rendszerváltozások és egyéb körülmények hosszú időre megszakították, vagy lényegesen korlátozták a hely- és általában a művelődéstörténeti kutatásokat. Másrészt nemzedékek váltották egymást anélkül, hogy a tanintézmények, a könyvkiadók napvilágot látott termékei megbízható ismeretekkel vértették volna fel őket a honismeret tárgyköréből. Azt is hozzátehetjük, hogy az egykor készült történelmi tárgyú „monográfiák” jelentős hányada szinte teljesen „felújításra”, lényeges kiegészítésekre szorulnak. Ami nem tekinthető rendelkezésnek, mint az sem, hogy ilyen társadalmi folyamatokban azért mindig akadtak alkotók, akik maradandó művekkel ajándékozták meg az olvasót. Ide sorolható a Tisza menti Kanizsa 900. évfordulójára kiadott *Kanizsa monográfiájának* első vaskos kötete is, amelynek szerzői: Szekeres László, dr. Rokay Péter, mgr. Dobos János, dr. Koroknay Ákos és dr. Hegedűs Antal.

Mielőtt részletesebben bemutatnánk e csinos köntösű munkát, elmondjuk, hogy Kanizsán már az 1970-es években megalakult a monográfia szerkesztőbizottsága és elkezdődtek a kutatások is. A bizottságnak azonban egyre több gondal kellett szembenéznie: nemcsak az anyagiak, hanem az ideológiai feszült-

ségek, a szerzőcserék stb. nehezítették a nagy vállalkozást. Több dolgot újra kellett értékelni – olvasható továbbá az előszóban – és a viszonylagos előzménytelenség miatt a munkát az alap kutatásoktól kellett elkezdeni. Ugyanis Kanizsa első monográfiája még 1886-ban megjelent (*Ó-Kanizsa nagy- és statisztikai ismertetése*. Írta Appel Ede. Szabadka, 1886), de az időközben felkutatott bőséges levéltári források, az 1995-ben kiadott új monográfia kötete immár egészen más megvilágításban jeleníti meg a kilencszáz éves várost és a hozzá tartozó községeket.

Kanizsa monográfiájának első, történeti része öt fejezetből áll:

A. *Kanizsa múltja a régészeti leletek fényében* (Szekeres László) című tanulmány az alábbi alcímeket tartalmazza: Régészeti kutatástörténet; Földrajzi és geológiai háttér, az oromhegyesi paleolit lelet; Újabb kőkorszak – neolitikum (i. e. kb. 5000–2500); Rézkorszak (i. e. kb. 2500–1900); Bronzkorszak (i. e. kb. 1900–800); Vaskor (i. e. kb. 1000-tól időszámításunk kezdetéig); Szarmata korszak (I–IV. század); A népvándorlás kora; A középkor.

B. *Kanizsa az első említéstől a török hódoltságig* (Dr. Rokay Péter) magában foglalja: Kanizsa első említése; Kanizsa neve és annak eredete; Középkori helységek Kanizsa határában; Termelési és társadalmi viszonyok; Templomok, kolostorok, papi jövedelmek és egyházi viszonyok.

C. *Kanizsa, Martonos és Horgos a török hódoltság korában* (Mgr. Dobos János) című terjedelmes tanulmány az alábbiakat tartalmazza: Kanizsa és környéke a török betörés előtt; Kanizsa feldúlása; Vidékünk a török hódoltság kezdetén; Falvaink a szegedi náhije első összeírásában; A „szegedi veszedelem”; A fellendülés évtizede; A hódoltság aranykora; Egy pillantás a Tiszán túlra; Kanizsa és környéke a fejadó-összeírások tükrében; A kettős birtoklás kialakulása a XVI. században; Falvaink pusztulása a 15 éves háború idején; Helységeink az 1620 körüli adóösszeírás idején; Martonos a pozsonyi Magyar Kamara birtokában; „Mező-martonosi atyánkfiaiának kárvallásai...”; Martonos a XVII. század közepén; Falvaink jobbágysága a török hódoltság alkonyán; Vidékünk felszabadulása a török uralom alól; A zentai csata és a karlócai béke következményei.

D. *Kanizsa és Martonos határőrvidéki korszaka* (Dr. Koroknay Ákos) című dolgozat alcímei: A szerb betelepülés és az első határőrvidéki tervezetek; Küzdelem Kanizsa és Martonos birtoklásáért; A kanizsai és a martonosi sánc betagozása a tiszai határőrvidékbe; A két sánc az első összeírások tükrében; A kuruc idők; A határőri gazdálkodás; Adóterhek és sérelmek; Ortodoxok és katolikusok, a szegedi boszorkányper martonosi áldozatai; Továbbra is császári szolgálatban; Kanizsa és Martonos polgárosítása.

E. *Kanizsa, Martonos és Horgos 1751-től 1848-ig* (Dr. Hegedüs Antal) című tanulmány felöleli: A Tiszán inneni kiváltságos kamarai kerület megalakulása, Kanizsa mezővárosi jogállása; Kanizsa elnéptelenülése, újratelepülése és mezővárosi fejlődése; Martonos népmozgalmi viszonyai és küzdelme Horgos földesurával; Kanizsa és Martonos gazdasági élete 1848-ig; Horgos újratelepítése és fejlődése 1848-ig.

Azért közöltük az egyes tanulmányok alcímeit, hogy az olvasó közelebből ismerje meg a monográfia szerkezetét, a szerzők feldolgozási módszerét, dol-

gozatuk tárgykörét... Láthatjuk, mit tartanak elsődleges fontosságúnak, egy-egy korszak témakörét milyen keretben (alcímek „társaságába”) illesztik, amiből azonnal következtethető a szerzők alapkutatásainak mélysége is. Elég csak összehasonlítani e monográfiát az elsővel, az Appel-félével, amelynek történeti része mindössze néhány oldalt tesz ki. S annak is jó része – mai ismereteink szerint – kiegészítésre szorul. Ezt a gyötrelmes többletmunkát végezte el – a körülményeknek megfelelően (a kutatási nehézségek ellenére) – az öt terjedelmes tanulmány szerzője. Dolgozatukat bőséges jegyzetekkel látják el, ennek jelentőségét felesleges hangsúlyozni. Azonban valószínűleg részben ez is közrejátszott abban, hogy – főleg az első két tanulmány esetében – olykor túlsúlyban vannak az általános történeti tények és kevesebb a konkrétum. Ez is érthető. Ugyanis Kanizsán és környékén a múltban nem végeztek elég ásatást, illetve nem kutattak fel kelő mennyiségű középkori írott emléket. Mégis valamennyi szerző – és ezt ismét hangsúlyozzuk – a körülményekhez képest becsülettel teljesítette feladatát. Még akkor is, ha a kötet bevezetésében többek között az alábbiakat olvassuk: „A források a tárgyi (régészeti) és írásos (levéltári) emlékeket illetőleg szegényesek. A régész és a történész egyaránt a korábbi korok emlékpusztító felelőtlenségével szembeül: a sírokat kirabolták, a halmokat elszántották, a romokat elhordták építőanyagként, az iratokat elégették (...) Kanizsa, Martonos és Horgos korábbi községek irattárai a magyar forradalom, az első és második világháború idején tetemesen károsodtak (...) a Monográfia Szerkesztő Bizottsága (...) külföldi kutatásra csak egy esetben tudott pénzt biztosítani (...) A XVIII. századtól megőrzött vármegyei és kormányzati forrásbázis az utolsó évszázad – 1751–1848 – sokkal részletesebb és adatgazdagabb feldolgozását is lehetővé tette volna: itt azonban az eszközök elapadása kötötte meg a Szerkesztő Bizottság kezét (...) De még a XVII. század végéről is értékes adatok lennének feltárhatók vidékünkre Marsigli bolognai hagyatékában, a bécsi udvari és hadilevéltárban: hiszen, ha meggondoljuk, Kanizsa szerbek általi újratelepítésére a „nagy bevándorlás” idejéből mind a mai napig nincs forrásadatunk (...) Végül a különböző összeírások anyagát is nagyobb alaposítással kellene feldolgozni (...) De a következő kötet, ha a Szerkesztő Bizottság terve megvalósulna, diakrónikus módszerrel fogja ötvözni a kronológiai és a tematikai feldolgozást.”

Ami örömdetes: a kötet szerkesztői tisztában vannak a könyv hiányosságaival is (talán arról is elgondolkodtak, hogy esetleg megfelelőbb cím lett volna a „Kanizsa története”), pontosan tudják, hogyan tovább, mit kell a jövőben kiküszöbölni. Annak is tudatában vannak, hogy ilyen nagy (és sikeres!) vállalkozás csak ritkán adatik meg egy vajdasági községnek. Éppen ezért fontos lenne, hogy a következő kötetek jobb minőségű papíron, szebb mellékletekkel (faksimile) látnának napvilágot. Ez is növelné a hiteles adatok alapján összeállított kötetek kivételes jelentőségét. Nemcsak Kanizsán és környékén, hanem sokkal szélesebb vonatkozásban is.

(Levéltári Szemle, 1996/4.)

AZ ELSŐ SZABADKAI NYOMDÁSZ NYOMÁBAN

*Bittermann Károly és a szabadkai
nyomdászat kezdetei. (Életjel Miniatűrök 48. Szabadka, 1994.)*

Örömmel fogadjuk, hogy a szépirodalmi kiadványok mellett a Vajdaságban továbbra is egyre több helytörténeti, illetve honismereti jellegű munka lát napvilágot. A különböző alapítványok és könyvkiadók pályázatain nemegyszer nagyszámú kézirattal jelentkeznek az egyéb területek művelői is. Ebből legalább két fontos következtetés vonható le: az alkotás megszállottainak cselekvőképességét teljes egészében semmilyen társadalmi rendellenesség nem béníthatja meg; a megjelentetett munkák arra döbbenetnek rá bennünket, hogy csakis a gyökerekig lehatolva ismerhetjük meg igazán múltunkat, jelenünket.

Németh Ferenc egyike azoknak, akik türelmes alapos munkával e gyökerek forrásaira folyamatosan derít fényt és a felkutatott, főleg levéltári, könyvtári stb. adatokat – már sok éve – különböző folyóiratokban, lapokban stb. adja közre. Szélesebb körökben is nagy feltűnést keltett az 1993-ban megjelent *A torontáli szőnyeg* című könyve, amely a bánáti szőnyegszövés negyedszázadát összegezi. Németh Ferencet főként bánáti tárgyú történeti kutatásairól tartják számon, de Bittermann Károly (1805–1842), Fuchs János Adolf próbálkozásait (1843–1844), Bittermann Károly életútját, valamint kérelmeit (1842–1844), privilégiumát (1844), a nyomda beindítását (1844–1847), a nyomdász 1848. és 1849. évi tevékenységét, végül a cég további sorsát öleli fel. A gazdag lábjegyzetekkel ellátott kötetet gondosan kiválasztott képmelléletek, faksimilék zárják. Közülük feltétlenül ki kell emelni az 1844. március 7-i dokumentumot, amely Bittermann Károly nyomdai kiváltságáról ad hírt és az 1848-ban nyomtatott *Honunk Állapotát*, amelyet az első vajdasági magyar újságként jegyeznek.

Németh Ferenc munkája természetesen nem összegezhetette maradéktalanul (nem is ilyen céllal készült!) Bittermann Károly tevékenységének kezdeti időszakát, mégis hézagpótló értéke, szélesebb vonatkozású művelődéstörténeti jelentősége vitathatlan.

Ui. A szerző könyvének 44–48. oldalán a szabadkai bibliográfia első kötetének pótlására 15 db 1848/49. évi Bittermann-nyomtatvány jegyzékét teszi közzé. Ehhez hozzátesszük, hogy több évvel ezelőtt a Magyar Országos Levéltárban Tarsoly István és e sorok írója is legalább ennyi 1848–49-es nyomtatványra bukkant, de a szabadkai bibliográfia összeállítói akkor úgy érveltek, hogy többségük a bibliográfia szakmai követelményeinek hiánya miatt (pl. mert csak egy oldalból áll stb.) nem kerülhet be a kötetbe.

(Bácsország, 1995. május 4.)

ERŐDÖK, VÁRAK, HADJÁRATOK

A szabadkai, zentai, kanizsai, topolyai monográfiai bizottságok meg-bízásából csaknem tíz napot kutattunk a bécsi levéltárakban, és a Nemzeti Könyvtárban (Nationalbibliothek). Mint mindig, ezúttal is hasznos előkészületek előzték meg az utazást, mert az idő rövidsége nem teszi lehetővé, hogy a helyszínen tanulmányozhassuk a szakirodalmat. Sajnos, e kulturális intézmények rövidített nyári munkaideje is meglehetősen megnehezítette a munkát, másrészt előnyünkre is szolgált a körülmény, mert e forróságban csaknem üresek voltak a kutatótermek és pl. a xeroxmásolatok készítése zökkenőmentesen bonyolódhatott le. – Először a nemzeti Könyvtárt kerestük fel, hogy végre török korabeli dokumentummásolatokkal gazdagítsuk Szabadka helytörténetét. Csakhamar igyekeztünk azonban az Udvari Kamarai Levéltárba (Hofkammerarchiv) és a Hadi Levéltárba (Kriegsarchiv), mert köztudomású, hogy ezekben lelhető föl legtöbb adat Vajdaság történelméről.

Az Udvari Kamarai Levéltárban először ismét fénymásolatot készíthetünk a szabadkai vár 18. századi alaprajzáról, 15. századi és későbbi említéséről, állapotáról. Az olvasat miatt olykor szükséges a másodpéldány, meg azért is, mert a technika fejlődésével egyre tökéletesebb másolatok készíthetők. Osztrák kollégák segítségével sikerült itt megfejtetni a váralaprajz német gótius kurzív írásának néhány homályos fogalmát. A levéltár gazdag térképtárában való további kutatásoktól – anyagi okokból – sajnos egyelőre el kellett tekintenünk. Ugyanis már csakis mikrofilmek készíthetők a térképekről és ez drága mulatság. Folytattuk viszont a térképekhez kapcsolódó iratanyag átnézését, amely bő adatokkal szolgál vidékünk történetére egészen a határőrvidéki korszaktól (1686-tól) kezdve. Ismeretes, hogy a térképtár kéziratos térképeit a levéltár különböző állagaiból, fondjaiból, gyűjteményeiből különítik el. Célszerűnek tartottuk tehát a vidékünket ábrázoló felvételeken kívül a hozzátartozó iratokat is alaposabban szemügyre venni. Sokkal világosabbá vált így például a határőrvidéki területekkel kapcsolatos intézkedés, a határország számának arányosítása a bácskai helységekben, a települések és puszták beosztása... Az Udvari Kamarai Levéltárban igen hasznos szakmai eszmecserét folytattunk dr. Gecsényi Lajossal, a Győr-Sopron Megyei Levéltár igazgatójával, aki ötévi kiküldetési minősítésben búvárkodik a bécsi levéltárakban.

Az összes bécsi levéltárak közül talán a Hadi Levéltárban érezheti magát legotthonosabban a kutató. Gazdag könyvtára mellett három emeletszinten

„nyomozhat” eredményesen főként azokra a vajdasági (és országunk más vidékére) településekre vonatkozólag, amelyek a múltban erőddel, várral rendelkeztek és inkább vizek közelében terültek el. E levéltárban nagyszerű jelentések találhatók az osztrák csapatok bácskai hadjáratairól, cirkálásairól, a bunyevác és szerb lakosságról stb. A zentai csatáról (1697) különösen értékes adatok lelhetők föl. Több mappa tollrajzokkal, színes felvételekkel, leírással örökíti meg a törökök felett aratott nagy hírű győzelmet. Fontos azonban itt hozzáfűzni, hogy F. N. de Sparnak a csatával kapcsolatos rajzai nem egykorú felvételek, hanem 40–50 évvel később keletkeztek! A térképtáron kívül még néhány fondoban található itt írásos emlék, részletesebb tudósítás a törökverő Savoyai Jenő hadseregének zentai hadjárataról. – Itt mondjuk el, hogy a Hadi Levéltár térképtárának rendkívül gazdag gyűjteménye (amely négy csoportra oszlik) a legigényesebb vajdasági kutató érdeklődését is kielégítheti.

Ezúttal a II. József-féle országos felmérés (Josephinische Landesaufnahme) bácskai szelvényeiről készítettünk legtöbb felvételt, amelyek 1783-ból származnak és amelyek nélkülözhetetlen gazdasági, néprajzi, régészeti, névtudományi és más adatokat nyújthatnak számos terület kutatóinak.

Tükröződik például e vidék több nemzetiségű sajátossága egy földrajzi neveken keresztül: „Kettős halom oder Dvojanitza”, „Éles halom oder Oschtritza” (Horgos és Martonos közelében), „Gömbölgő Szék oder Okruklačsa”, (Zentától délnyugatra)... E szelvények ezenkívül igen értékes adatokkal szolgálnak vidékünk szállásainak, majorjainak tanulmányozásához.

Még részletesebb képet, bőségesebb ismereteket meríthetünk a későbbi (1865–1866. évi) országos felmérésből (Franzische Landesaufnahme). Ez érthető is, mert a tökéstedés erősödése következtében nagy változások észlelhetők tájainkon a Bach-korszakot követő időktől.

Hála a külföldi kutatási eredményeknek és a hazai levéltárak szakmai felkészültségének, ma már százával állhatnak rendelkezésünkre az egykori Bács-Bodrog vármegye írásos és a legrészletesebb katonai térképei. A helytörténeti kutatások fellendítését, a különféle területen működő kutatók munkáját azonban lényegesen megkönnyítené egy olyan kiadvány, amely egybegyűjtené e térképeket a legkorábbi időktől kezdve. Mert az történik napjainkban, hogy kutatóinknak számos bel- és külföldi levéltárat, könyvtárat, múzeumot kell körüljárniuk még a legegyszerűbb adat meglelése miatt is. Tudjuk azt, hogy számos vajdasági helység monográfia készítésén munkálkodik. Mondanunk sem kell, mit jelentene a további munkában, vagy például az oktatás területén egy olyan történeti térképkiadvány, amely folyamatosan – a legrégebbi évszázadoktól – élénk tárná és szemléltetné vidékünket.

Nos, még számos hasonló gondolat gyötri, terheli a levéltárost, ha olyan gazdag levéltárak küszöbét lépi át, mint amilyenek az osztrák fővárosban találhatók.

(*Magyar Szó*, 1988. szeptember 17.)

POZSONYI LEVÉLTÁRAKBAN ÉS KÖNYVTÁRAKBAN

A szabadkai Monográfia társadalmi szervezet megbízásából több napon át kutattunk a pozsonyi levéltárakban és könyvtárakban. Ezúttal is hosszú készülődés előzte meg az utat: a szakirodalom áttanulmányozása mellett különösen célszerűnek mutatkozott a szabadkai levéltár ügyirataiban fellelt néhány utalás, helytörténeti adat... Kissé szorongva láttunk munkához, hiszen tudunkkal kizárólag Szabadka történetére vonatkozóan a pozsonyi levéltárakban és könyvtárakban eddig nem kutattak.

Pozsony város jól megőrzött levéltárának iratanyaga a 13. századig nyúlik vissza. A páratlan forrásértékű anyag nyelve a 17. század végéig majdnem teljesen német, majd a 18. század elejétől latin, később magyar és 1920-tól az adminisztráció szlovák nyelvű. Az alapleltár készítésekor a teljes anyagot 11 főcsoportba osztották: tanács (magisztrátus) levéltára (I.), iskolák és intézmények (II.), céhek (III.), egyházak (IV.), különféle gyűjtemények (V–XI): tervtár, plakátok és kisebb nyomtatványok gyűjteménye, térkép-, fénykép- és filmtár.

Kivizsgálásra szorul a középkori okiratok leltárában talált egyik 1448. évi okmány, mert nem biztos, hogy a mi Szabadkánkkal kapcsolatos. Csakhamar azonban arról győződöttünk meg, hogy a városi levéltár egyéb fondjaiban – ha nem is nagy számmal – értékes forrásokkal gazdagítható Észak-Bácska helytörténete. Így pl. a céhek és testületek irataiban (amely a 15–19. századot foglalja magában) a 18. század végén (vagy a 19. század elején?) keletkezett kimutatások tanúsága szerint vidékünkön származó szép- és képfestőkről szereztünk tudomást: a szabadkai, palánkai, hegyesi, futaki, kanizsai, újvidéki, kikindai, becsei, verbászi, hódsági, apatini, zombori stb. festőket Óbudán iktatták be, de később Pozsonyba vetette őket a sors. Úgy látszik azonban, hogy a szabadkai Johann Schulz, a hegyesi Joseph Stranzinger, a kanizsai Johann Wachau stb. szép- és képfestők kénytelenek voltak Pozsonyban más minőségben is kenyérhez jutni. Egyébként a fenti adat az bizonyítja, hogy vidékünkön is történt elvándorlás századokkal ezelőtt távolabbi vidékekre.

Köztudomású, hogy Szabadka sem bővelkedik látképekben a korábbi századokból. Ezért a rendkívül gazdag céhanyagból mindenekelőtt azokat a jelzeteket jegyeztük ki, amelyek esetleg egy eddig ismeretlen látképes biznyságlevélre derítenek fényt. Ennek felkutatása – és más szabadkai vonatkozású történeti források fellelése is – többszöri (és nemcsak pozsonyi) levéltári bűvárkodást igényel.

Pozsony város levéltárának térképtárában több jugoszláv vonatkozású forrás található a 18. és 19. századból. A néhány Bács-Bodrog vármegyét bemutató mellett ráakadtunk az Újvidéki és Fehértemplomot (19. század vége) ábrázoló térképekre kizárólag csak a levéltári leltárakra. Ajánlatos emellett alapos véleménycserét folytatni azzal a levéltárossal, aki az illető levéltári állagot, fondot stb. rendezte. S ezáltal olyan újabb forrásterület tárulhat elénk, amely sok, addigi ismeretlen történeti ismeretanyagot hozhat felszínre. A térképgyűjtemény teljes áttekintése tehát hosszabb időt igényel.

Sajnos Pozsony város levéltárának belsejét jelenleg restaurálják, ami felette megnehezítette a kutatást. Ezért néhány fontos helytörténeti kérdésre csak egy-két év múlva kaphatunk választ.

A Szlovák Központi Állami Levéltár masszív korszerű épülete Pozsony külterületén, gyönyörű környezetben fogadja a kutatót. Sok ismert család (pl. Pálffy, Czobor, Révai, Zay...) iratát őrzik itt, melyeket feltétlenül érdemes alaposabban áttanulmányozni, mert becses adatokkal szolgálnak hazánk területére vonatkozóan, kezdve a középkortól. Nagy reményeket fűztünk a pozsonyi káptalan irataihoz (13–20. század), melyek áttekintését nagyban megkönnyíti a 18. században készített segédlet. Itt több forrásra leltünk: Zágrára, Varaždra, a muraszombati várra stb. Sajnos csak elvéve akadt egy-kettő az egykori Bodrog vármegyére. Közben felfigyelhettünk egy Szent Mária nevű városra is, de örömről csakhamar alábbhagyott, mert nyomban kitűnt, hogy a Pozsony vármegyei városról, nem pedig a mi Szabadkánk egykori nevééről esik szó. Tovább göngyölytve az eseményeket, bizonyára a Budapesten őrzött és 1689-ben keletkezett céhprivilegium (lásd: *Hamisítvány-e a szabadkai céhprivilegium?* Magyar Szó, 1986. XI. 1.) is inkább a Pozsony vármegyei várost idézi.

A Szlovák Központi Állami Levéltárban végül még csak annyi időre futotta, hogy megcsodálhattuk az intézmény igen gazdag szakkönyvtárát a tágas kutatóteremben.

A Pozsonyi Állami Területi Levéltárban szintén rövid időt tölthettünk, s főként a segédleteket nézhettük át. Itt elsősorban a Szűz Máriáról elnevezett ferences rend levéltárát vettük szemügyre, amely hazánkra nézve több érdekes dokumentumot tartalmaz. A zágrábi, varasdi, jajcai, muraszombati, titeli stb. adatokon kívül különösen megragadta figyelmünket az 1468. november 16-i budai keltezésű okirat, amelyben Mátyás király felszólítja a szegedi várnagyot és alárendeltjeit, hogy ne terheljék robotmunkával, a szegedi erődítményeken végzett munkával Adorján és Vastorok falvak embereit, mert nekik az óbudai klarisszapácák levéltárának felkutatása.

A három ismert levéltáron kívül meglátogattunk több pozsonyi könyvtárát is (Városi Könyvtár, Teológiai Könyvtár, Szlovák Tudományos Akadémia Könyvtára, Egyetemi Könyvtár...). Sokkal kecsgetett a Szlovák Könyvtár Tudományos Akadémia Könyvtára, komolyabban azonban itt nem dolgozhattunk, mert az állomány többnyire átrendezés alatt áll, s mert dr. Marja Vieriková, a líceumi Könyvtár jeles vezetője – aki valószínűleg értékes felvilágosítással látott volna el bennünket – betegség miatt távol volt. Sokkal eredményesebb

munkát végezhetünk az Egyetemi Könyvtárban, melynek kéziratárában dr. Frimmová készséggel állt rendelkezésünkre. A könyvtár jegyzékén több hazánkat érintő okirat szerepel. A közelmúltban értékes török kori anyaggal ismerkedhetett meg egyik szarajevói turkológusunk. Mi másolatot készítettünk egy 1824-ben Szabadkán készült dokumentumról, amely néhány gimnáziumi tanuló (köztük pl. Zomborcsevics Vince, a későbbi jeles szabadkai személyiség) latin nyelvű stílusgyakorlatát rögzíti. A 95 oldalas kézirat címe: „*Aliquot exercitia stili utriusque a iuventute altioris humanitatis auditorio suo proposita*”. Fontos dokumentuma ez városunk oktatástörténetének, mert némileg következtethetünk az egykori diákok tudásszintjére, az oktatási követelményekre. Az Egyetemi Könyvtárban ezenkívül néhány vajdasági vonatkozású térképre bukkantunk.

Végezetül hangsúlyozni kell, hogy a pozsonyi útnak elsősorban puhatolózási célja volt, s az elmélyültebb kutatásokra csak ezután kerülhet sor.

(Magyar Szó, 1987. július 18.)

A levéltárosnak, muzeológusnak, könyvtárosnak feladatához tartozik többek között az, hogy szemmel tartsa az intézményen kívül történeteket. Évtizedek, sőt, évszázadok óta kallódnak el vidékünket érintő értékes dokumentumok, amelyek ma is fontos láncszemei a helytörténeti kutatásoknak. Sajnos még mindig nincs átfogó olyan szervezett munkamódszerünk, amely felderítés és számon tartaná pl. egyes családok, vagy magánszemélyek fontosabb dokumentumgyűjteményét. S netán ha tudunk is hollétükről, külön rátermettséget kíván a megszerzésük. De még ilyen körülmények között is előfordul, hogy archívumok és múzeumok birtokába kerülnek helytörténeti ritkaságok, becses írományok. Többnyire adományozás útján vagy jutányos áron... Ezúttal a Szabadkai Történelmi Levéltár által nemrégiben megszerzett néhány érdekesebb dokumentumról ejtünk szót.

A *Mánich család gazdasági naplója* (1855–1911) unikumként jegyezhető. Nemcsak a birtokon dolgozó napszámosok béréről és a terményárakról tudósít, hanem számos társadalmi-gazdasági kérdést felvet és politikai állásfoglalást tükröz. Érdeemes részletesebben is foglalkozni e dokumentummal, amelyben – kutatásaink eredményeként – többnyire Mánich Péter ügyvéd (meghalt 1892-ben 67-éves korában) gondolatait, kézírását véljük felismerni. Különben Mánich sok éven át szerepet játszott Szabadka közéletében a múlt század 60-as éveitől: választmányi jegyző, iskolaszéki elnök stb. Szabadka környékén többfelé bérelt földet, de a naplóban sokszor a társadalmi élet élménye csapódik le... Nagy teret szentel az időjárás leírásának is. Így ír 1870-ben (29. lap) „Szeretném tudni mi az oka a mostani sok folytonos és hónapokig tartó esőzésnek? Miatán 1863-ben, Magyarországon olly borzasztó szárazság volt, hogy majd az egész növényzet kiszáradt, szőlők s fák pusztultak, mező nem volt annyira, hogy az igavonó állatok nagyobbrészt éhen dögöltek... s akkor, valamenynyi tudós, számos röpiratok az újságokban azt fejtegették, hogy Magyarországon azért van ilyen borzasztó szárazság, mert az őserdők kivágattak, a Tisza-szabályozás által a sok tavak s mocsarak kiaspasztottak, kevés a hegytáj stb.

Most pedig 7 évre reá, se több erdő, se több hegy, se tavak s mocsárok, mégis egész éven át folytonos és szakadatlan esőzések vannak, téli hónapokban azt gondoltuk: hogy minden ház ledől, Sveiczban pedig – az újságok szerint – a hol fa, hegy, vizek vannak, ollyan szárazság van, mint nálunk az 1863. évben?” – Egyébként az 1860-as évek természetcsapásáról a szabadkai levéltárban több

forrás áll rendelkezésünkre; általában hivatalos adatok ezek, ami nem csökkentheti ügyvédünk fenti sorainak értékét, sőt teljesebb képet alkothatunk e tragikus esztendőről.

Tobábbá megtudható a naplóból, hogy 1873-ban (18. lap) a tél olyan enyhe volt, hogy a „szegénység egész idő alatt mezítláb járt...”

1874-ben (53. lap) többek között ezt olvashatjuk: „Az adók pedig nagyok, s remény sem lehet, hogy évek múlva is fog kisebbedni, miután az ország folytonosan csak adósság csinálás mellett képes az állam szükségzeit fedezni. A fényűzés nagyobb mint valaha. ... Szabadkán pedig nincs is elvi párt, csak személyes pártok s pártoskodások. Mukits és Lenárd végett veszezszik Szabadka, s szégyenből kiadják magokat politicalai pártoknak. Az itteni aristocrazia pedig – a többiektől való megkülönböztetés s feltűnés végett ultramontan s absolutisticus. Ha minden városban annyi sok számár kapatos van, nem csoda hogy az ország megfog bukni.”

1875-ből (53. lap) arról értesülünk, hogy az egész országban rossz termés volt, az árak pedig alacsonyok maradtak ... Rendkívül pénztelen az ország – jegyzi meg a szerző. Az egész ipar és kereskedelem pang, semminek sincs kelendőse...

1876-ban (55. lap) Mánich azon sajnálkozik, hogy az ország egyre szegényedik és pusztulófélben van. A földművesnek nincs mit eladnia és így pénze sincs, amit „(...) minden osztály ennek következtében megérez, mert kevés kivétellel mindnyájan a földművelés után élünk.” Szabadka környékén az erős májusi fagyok és az árvizek következtében megsemmisült a termés.

1880-ban (60. lap) többek között ezt vetette papírra ügyvédünk: „Különös politikát folytatott éveken át s most is folytat az osztrák dinasztia – a nemzeteknek habár alkotmánnyal dicsekednek nincs beszolásuk... Az osztrák dinasztia most azon bolond hitben él, hogy ő erősebb mert Törökország elpusztult ... S ha a Porosz látni fogja hogy az Orosz Ausztriát megveri, akkor vagy az Orosszal kibékül s ő is részt kap Ausztriából vagy a Franciáknak visszaadja Elsászt s Lotharingiát hogy békében maradjon.”

1885-ben (65. lap) Mánich a jelentős gyümölcs- és gabonatermésről számol be, egyben azonban az általános pénzhiányra, s az európai gazdasági válságra hívja fel a figyelmet...

1891-ből (69. lap) tájékozódhatunk arról, hogy a hernyó és a peronoszpóra óriási kárt tett a gyümölcs- és szőlőskertekben.

A gazdasági napló ezenkívül bővebben értesít bennünket a terményárak alakulásáról, a napszámosmunkabérről, a terményhozamról... Azaz a vidékünket érintő fontos gazdaságtörténeti adatokról. Egy újabb család gazdasági naplójának előkerülése csak növelné helytörténeti ismereteinket.

A szabadkai levéltár nagy becsben tartja dr. Mattyasovszky Béla, egykori bajmoki orvos hagyatékát: a négyszáznál több fényképet és a *Háborús orvosi tanulmány* kéziratát. Dr. Mattyasovszky 1891. április 8-án született Budapesten és az 1920-as években kerül Bajmokra. Az említett fényképgyűjtemény néhány kivétellel orvosunk első világháborúbéli részvételéről, élményeiről ad hírt. Sok közülük muzeális értékű felvétel, hiszen a katonaélet mellett részben tükrözi a Crna Gora-i, dalmáciai, bosznia-hercegovinai falvak életét. Megcsodálhatjuk a

lakosság öltözetét, a tájat, a különös omnibusszal közlekedő színésztársulatot és elgondolkozhatunk a falusi földművelő munkaeszközzeiről, házairól, a szoba belső tárgyairól, amelyeknek néprajzi vonatkozása jelentős. Dr. Mattyasovszky majd minden fényképét dátummal és itt-ott megjegyzéssel látta el. – Ritkaságszámba megy a harctéren (1914 és 1916 között) megírt *Háborús orvosi tanulmány* című 53 oldalas munkája, amely a következő fejezetekből áll: 1.) A kiütéses typhus klinikai képe és kezelése. 2.) A tüdő lött sebei. 3.) A nemi betegségek jelentősége és kezelése a harctéren. 4.) Haslövések kezelése a harctéren.

Hadd idézzünk e kéziratból: „(...) a tudományos kísérletek mind a leghatározotabban megerősítik azt a tételt, hogy a kiütéses typhust egyedül és kizárólagosan a tetűk terjesztik (...) A tetűmentesítésnek azonban nagyon pontosan kell történnie, mert – mint ki van mutatva – nemcsak az inficiált tetvek, hanem a petéik és a belőlük kikelt fiatal tetvek is képesek a vírust egészséges egyén vérébe oltani. nagyon fontos észlelet az, hogy a beteg maga nem fertőző, mint ahogy azt eddig hittük.”

A második fejezetből megtudható, hogy az egyik ütközetet követőleg mintegy 85 mellkassérült került orvosunk segélyhelyére és csak hárman haltak meg. A felső tüdőlebeny sérültjei már 2-3 nap után testi munkát végezhetnek. „A tüdőlövéseknél néhány érdekes, kevésbé ismert tünetet észlelhetünk, melyeket a mindennapi praxisban nem volt alkalmunk tapasztalni. A sérülés pillanatában beálló subjectiv panaszok a legtöbb esetben az azonnal fellépő rövid lélegzésben, és vérköpésben nyilvánulnak. Egyesek a mellkasra ható tompa nyomásérzésről panaszkodnak, mások, áthatoló mellkassérüléseknél ezt a kimeneti nyílás helyére lokalizálják. Ez utóbbiaknál a lövedék símán hatolt át egy bordaközön átfúrva a tüdőt... Némelyek csak egy bizonyos összehúzó vagy melegérzésről tesznek említést azon a mellkasfélen, amelyen a lövés érte, és csak rövid ideig tartó szédülésről panaszkodnak... A tüdőlövések általában elég nagy spontán gyógyulási tendenciát mutatnak, mint azt még a békeidőben is tapasztalhattuk” – jegyzi meg dr. Mattyasovszky.

A harmadik fejezetben többek között az áll, hogy a nemi betegségek milyen szerepet játszanak és milyen következményekkel járhatnak a háborúban. Hosszabb méltatást olvashatunk a betegség megelőzésének módjairól, valamint annak kezeléséről. Majd megjegyzi a szerző, hogy a háború első havában megjelent egy parancs, amely a nemi beteg katonák hazaküldését rendelte el. Erre rövid idő alatt feltűnően megnövekedett a venereás betegek száma a hadseregben. Ezért csakhamar visszavonták a parancsot, ám a nemi baj tovább terjedt.

A kézirat utolsó fejezete a legrészletesebben tárja eléink a haslövések kezelésének módját, a sérülés veszélyeit. „Voltak eseteink, melyek a sebesülés után 10-15 óra múlva kerültek csak hozzánk, s még ezeknek az általános állapota is megengedte a sebészi beavatkozást... Még legkedvezőbb a műtéti prognózis a sérülés első 8 órájában...” – állapítja meg dr. Mattyasovszky.

A szabadkai levéltár újabb dokumentumai közt őrzi Fehér Jenő, az első palicsi tanító (aki az 1899. évtől oktat Palicson) több fényképét, valamint Székely Tibor (a közelmúltban elhunyt világutazó) levélgyűjteményének jelentékeny részét is.

Lassan elérkezik az idő, amikor a kutató értékes adatokat meríthet újabb kori írományokból is. Ne hagyjuk elkallódni elődeink szellemi örökségét!

(Magyar Szó, 1988. december 17.)

VAJDASÁGI VONATKOZÁSÚ DOKUMENTUMOK

Hetek, hónapok készülődése előzheti meg a külföldi levéltári kutatómunkát. Északi szomszédunk nagy segítséget nyújtott, amikor 1983-ban Balázs Péter szerkesztésében megjelentette a *Magyarország levéltárai* című kiadványt, mert hazánk kutatói számára is lényegesen megkönnyítette a csaknem hetven levéltár anyagának alaposabb és gyorsabb áttekintését.

A Kecskeméten elhelyezett Bács-Kiskun megyei Levéltár (1950-ben Bács-Kiskun megyei Közlevéltár, 1952-től Kecskeméti Állami Levéltár) 1968-tól működik jelenlegi nevén. Immár majd hétezer folyóméter iratanyaggal és kb. hetvenezer filmfelvétellel rendelkezik. A Levéltárhoz tartozik Baja, Kalocsa, Kecskemét, Kiskunfélegyháza, Kiskunhalas városok és községeik iratanyaga, s tekintettel a hajdani Bács-Bodrog megyére, a vajdasági kutató számára roppant értékes forrásanyag állhat rendelkezésre Kecskeméten.

Mint mindig, ezúttal sem bővelkedtünk kutatónapokban, de a néhány nap is elegendő volt ahhoz, hogy meggyőződjünk: csupán Szabadka történetével kapcsolatban búvárkodhatnánk heteken át. Az idő rövidege miatt a kutatás csak néhány fondra korlátozódott. Tallóztunk a térkép- és fényképtárban, a céhiratokban, Kecskemét városparancsnokának irataiban, a Kalocsai Székesfőkáptalan Hiteleshelyi Levéltárában, Kecskemét város számadási lajstromaiban . . .

A térképtárban felfigyelhettünk Lichtenstern József Márk 1793. évi Bács vármegyét ábrázoló térképére és azokra a térképfénymásolatokra, amelyek szintén vidékünket mutatják be a 18. században (egyébként ezek eredetije a bécsi levéltárakban is fellelhető): Bácska (1740; 1770; 1771; 1783); Bács-Bodrog (1741; 1790?); Szentpéter és Horgos puszták (1753); Szentpéter és Horgos puszták, valamint Martonos és környéke (1750) stb.

Bizonyára van még a Vajdaságban több olyan város és község, amely szűkölködik látképekben, történeti városképekben. Már csak azért is érdemes a múzeumok mellett a levéltárakat számon tartani. Az alábbiakban közöljük a Bács-Kiskun megyei Levéltár fényképtárának több vajdasági vonatkozású, főként század elejei képeslapját: Szabadka város (65 db), Zombor város (35 db), újvidéki járás (8 db – pl. Temerin látképén az alábbiak láthatók: vasútállomás; kastély; Főutca; parkrészet; r. k. templom – 1912-ből); zentai járás (15 db) – pl. Mohol: állami polgári iskola; posta Fő utcai részlettel; hősök szobra; r. k. templom; zárda; görögkeleti templom stb.; – Martonos: zárda; r. k. templom; – Ada: r. k. templom; szerb templom; zárda; községháza stb.; zsablyai járás (2 db); –

Magyarok: Deák utcai részlet és népkerti vígadó; r. k. templom; városháza; zombori járás (7 db) – Ószivác: Főutca; – Bezdán: zsilip, Ferenc-csatorna; mozi és dohányáruda; Szentháromság-szobor és tér; r. k. templom; – Zenta város (16 db); – topolyai járás (12 db) – Pacsér: Óvoda-tér; Patika utca; Hídátjáró utca; Artézi völgy; ref. templom – tér; – Kishegyes: Krivaj (részlet); – Bácskossuthfalva: község-háza; óvoda; – óbecsei járás (13 db); – titeli járás (13 db); – németpalánkai járás (14 db); – kulai járás (36 db); – hódási járás (10 db). – A fényképek dr. Szentirmay Tibor gimnáziumi tanár gyűjteményéből kerültek a levéltár tulajdonába.

Több érdekes adatra bukkantunk a céhiratok gyűjteményében: Apatint ábrázoló bizonyáglevelre (rézmetszetek) 1814-ből és 1820-ból; a feketehegyi kovács-, kerékgyártó-, lakatos-, asztalos-, szíjgyártó-, csizmadia-, vékonyszabó-, szűrszabó-, köteles- és takácsmesterek céhének (Végh József céhnótárius kézjegyével ellátott) mesterlevelére, amely 1846. augusztus 16-i keltezéssel Kovács Albert lakatoslegény nevére szól; az újvidéki csizmadiamesterek céhe által kiadott tanulólevélre (hitelesítve 1864-ben, pecsétje elmosódott). – A dunapataji céhiratok között rátaláltunk egy 1778. évi, szabadkai keltezésű bizonyáglevelre (a csizmadiacéh saját nyomtatványa). A kecskeméti céhiratok között gyönyörködhattunk a szabadkai molnárcéh által kiadott vándorkönyvben és a mutatós viaszpecsétben. Ugyancsak megragadta figyelmünket a Bittermann Károly nyomdájában 1863-ban készült céhlevél, amely arra derít fényt, hogy neves nyomdászunk távolabbi vidékek céheinek is szállított őrlepeket.

Keckemét tanácsköztársasági iratanyagában Sinkó Ervin városparancsnoki, illetve kormányzótanácsbi biztos működéséről készítettünk kb. 100 fénymásolatot. Nincs szándékunkban ezúttal külön kitérni az *Optimisták* szerzőjének keckeméti tevékenységére (hiszen a tárgykörrel a Vajdaságban már részletesen foglalkoztak), ám ezzel kapcsolatban felvetődhet egy másik lehetőség. Tudniillik egy átfogó monográfia stb. létrehozása elképzelhetetlen a levéltári kutatás nélkül valamely más ismertebb és élete során szülőföldjétől távol is tevékenykedő személyünk esetében. Nevezetesen: Sinkón kívül – néhány tudományterületen – egyre időszerűbbé válik a több neves szülöttünkkel kapcsolatos levéltári kutatás. Ebből is látható, mennyi verejtékes munka áll még előttünk, nem beszélve a jövő nemzedékéről.

Roppant értékes adatokhoz jutottunk a Kalocsai Székesfőkapitán Hiteleshelyi Levéltárban: királyi adománylevelekre a 18. század végéről és a 19. század elejéről (Vojnits családnak Bajsa birtokra és előnévre, Pocsy Sándornak Pacsér kamarai birtok 1/12-ére és az előnév használatára, Odrynak Pacsér birtokra, Vojnits testvéreknek Roglatica L-ére, Vojnits Fábiánnak és Józsefnek Ómoravicára . . .) A vegyes iratoknál rátaláltunk Pacsér kamarai birtok 1798. évi terjedelmes leírására (Beschreibung der Kameral Ortschaft Pacsér), de egy másik időpontra halasztottuk a birtokba iktató parancsok és azokról szóló jelentések átnézését (Futakra, Becsére, Zomborra, Csurogra stb. 1741 és 1845 között), valamint a tiltakozások, ellentmondások és visszavonások (1737 és 1868 között) áttanulmányozását. Fontos itt megjegyezni, hogy a Kalocsai Székesfőkapitán

Hiteleshelyi Levéltárának mutatói sok vajdasági település 18. és 19. századi adatait tartalmazza (Szabadka, Tavankút, Sebesity, Verusity, Ludas, Palics, Kelebia, Györgyén, Bajmok, Nagyfény, Csantavér, Horgos, Kanizsa, Martonos, Mohol, Bajsa, Ada, Becse, Csurog, Zenta, Roglatica...). Végül vidékünkre értékes forrásokat nyújtanak a 17. századi adólajstromok, annál inkább, mert a hódoltság koráról is hírt adnak.

S a néhány száz fénymásolat immár fontos mozaikköve több vajdasági település helytörténetének.

(Magyar Szó, 1987. május 16.)

Magyar Lászlót 1980-ban ismertem meg – ugyanis akkor kezdtem el dolgozni a Szabadkai Levéltárban. Ekkor a számomra akkor még különleges szakmának az eltanulmányozás szakvizsgái kellett letenni néhány tárgyiból. Mentorom László kolléga lett. Alkalmam volt közelebből megismereni egy olyan levéltárost, aki igazából, szívvel és lélekkel az iratok világát bírja, napról napra új adatokat feltárva, szinte szívesdeden rendezett, kutatott.

Emlékszem legelőször arra, amely szerint csak túróval szoborból lehet jó levéltáros. Eleinte még nem tudtam felmérni ennek a hitelességit és fontosságát. Egy levéltáros munkájával kapcsolatban az időbeli hazai szakmai körökben heves viták folytak. Két álláspont hívtal léteztek. Egyesek szerint a levéltáros egy olyan alkalmazott, aki saját levéltárosi munkát végez, tehát rendezi és őszerejta a levéltár anyagot, feltárta és kezeli, utatitást ad a kutatóknak. Mások szerint viszont egy tanárta a fenti feladatokon kívül kutatással és annak eredményének a publikálásával is foglalkozik. Kollégám természetesen az utóbbit nézettel képviselte és gyakorolta. Milyen merőföten, azt csak sok éven át tartó közös munkafeladatok végére tudtam ismerteni fel. Mindketten nyelvészek, nemet szakosok lévén, nemet azat magyar nyelvű periódikumokból származó iratokon dolgoztunk. Munka közben megismertem kutatómunkájának módszereit, célját és mozgatóerejét. Hajdúpéter, Palics és Szabadka – itt vannak Magyar László gyökerei, itt merőföten munkájához a szükséges iratok és erők, itt tanulta meg szakmai érvenyességeit, kutatásainak célját. Munkaidő alatt és munkaidőn kívül végzet kutatómunkát. Következménye az volt, hogy a levéltárban nincs olyan fontosabb irat, amit ő már ne találta volna meg, szinte nincs olyan téma, amelyikhez ne lett volna egy-két jelzete, feljegyzése vagy legalább amelyikről ne lett volna tudomása. Tőle tanultam meg, milyen koroly feladat egy állag irataiból történő selejtezés, megmutata, hogy egy jelentéktelen számla is tartalmazhat értékes adatot, analist. Erőtt minden selejtezendő iratot személyesen meg egyszer átnéztem és csak az ő engedélyével történthetett meg annak esetleges megeselemistése.

A kutatók, kollégák kutatásaik során természetesen hozzá fordultak tanácsért, útmutatásért. Szabadka és környéke helytörténetének minél teljesebb megismertése iránt mélyszéges felelősséget érzett. Erőtt mindenki számíthatott önzetlen segítségére, nehogy valami kihamaradjon, nehogy téves irányba terelődjön a kutatás.

UTÓSZÓ

Magyar Lászlót 1980-ban ismertem meg – ugyanis akkor kezdtem el dolgozni a Szabadkai Levéltárban. Ennek a számomra akkor még különleges szakmának az eltanulásához szakvizsgát kellett letenni néhány tantárgyból. Mentorom László kolléga lett. Alkalmam volt közelebről megismerni egy olyan levéltárost, aki igazából, szívvel és lélekkel az iratok világát bújva, napról napra új adatokat feltárva, szinte szenvedélyesen rendezett, kutatott.

Emlékszem legelső utasítására, amely szerint csak türelmes emberből lehet jó levéltáros. Eleinte még nem tudtam felmérni ennek a hitelességét és fontosságát. Egy levéltáros munkakörével kapcsolatban az időbeli hazai szakmai körökben heves viták folytak. Két álláspont hívei léteztek. Egyesek szerint a levéltáros egy olyan alkalmazott, aki száraz levéltárosi munkát végez, tehát rendezi és összeírja a levéltári anyagot, leltárakat készít, utasítást ad a kutatóknak. Mások szerint viszont egy archivista a fenti feladatokon kívül kutatással és annak eredményének a publikálásával is foglalkozik. Kollégám természetesen az utóbbi nézetet képviselte és gyakorolta. Milyen mértékben, azt csak sok éven át tartó közös munkafeladatok végzése közben ismertem fel. Mindketten nyelvészek, német szakosok lévén, német azaz magyar nyelvű periódusokból származó iratokon dolgoztunk. Munka közben megismertem kutatómunkájának módszereit, célját és mozgatóerejét. Hajdújárás, Palics és Szabadka – itt vannak Magyar László gyökerei, itt merítette munkájához a szükséges ihletet és erőt, itt találta meg szakmai érvényesülésének, kutatásainak célját. Munkaidő alatt és munkaidőn kívül végzett kutatásainak következménye az volt, hogy a levéltárban nincs olyan fontosabb irat, amit ő már ne talált volna meg, szinte nincs olyan téma, amelyikhez ne lett volna egy-két jelzete, feljegyzése vagy legalább amelyikről ne lett volna tudomása. Tőle tanultam meg, milyen komoly feladat egy állag irataiból történő selejtezés, megmutatta, hogy egy jelentéktelen számla is tartalmazhat értékes adatot, utalást. Ezért minden selejtezendő iratot személyesen még egyszer átnézett és csak az ő engedélyével történhetett meg annak esetleges megesemmisítése.

A kutatók, kollégák kutatásaik során rendszeresen hozzá fordultak tanácsért, útmutatásért. Szabadka és környéke helytörténetének minél teljesebb megismerése iránt mélyszélességet érzett. Ezért mindenki számíthatott önzetlen segítségére, nehogy valami kimaradjon, nehogy téves irányba terelődjön a kutatás.

A levéltári anyagot olyan becsben tartotta, hogy legszívesebben egyedül kezelte volna azt, mert ebben a dologban senkiben sem volt teljes bizalma. Többször is előfordult egy kiállítás rendezése, vagy egy publikáció anyagának összeállítása során, hogy magára vállalta a munka oroszlán részét, azzal az ürüggyel, hátha nem figyelünk fel a lényegre, vagy nem veszünk észre egy aláírást, dátumot, utalócédulát, jelzetet....

Irodájában különleges rendszer uralkodott. Rengeteg témához gyűjtötte az anyagot – helytörténeti szempontból, nyelvi szempontból. Mindegyik témakörhöz külön csoportosította az iratokat és jelzeteket. Szobájában első látásra rendetlenség, túlszűfoltság uralkodott. Könyvek és iratdobozok tömege a polcokon, az íróasztaláról nem beszélve. Ő azonban pontosan tudta, mi hol van. Számtalan terve volt, nem is tudta, mikor kerül sor azok megvalósítására. Fontos tudni azonban azt is, hogy ennek ellenére neki is volt munkaterve, amit ugyanúgy meg kellett valósítania, mint a többi levéltári dolgozónak. Tehát nem maradt más hátra, délutánonként is dolgozott minden nap. Olyankor nyugalom volt és csend, zavartalanul böngészhetette a papirokat. Úgy rémlett, mintha a levéltár lenne az a hely, melyet neki teremtettek, az ő mérete szerint.

Magyar László kapcsolatban állt külföldi levéltárakkal is, a szegedivel, a budapestivel, a bécsivel. Szoros kapcsolatban állt külhoni kollégáival, rendszeresen találkoztak, vitatkoztak egy-egy témáról. Mindezekben a levéltárakban kutatóként is jártas volt. Rengeteg Szabadkára és környékére vonatkozó irat másolatát hozta el városunkba, hogy a hiányzó helytörténeti adatokat kiegészítse.

Időközben bejárta fél Európát kerékpárjával, levelezett tudósokkal, művészekkel az egész világból. A komoly zene, festészet és az irodalom terén is széles körű ismeretekkel rendelkezett. Ezért benne mindenki kellemes beszélgetőtársra talált.

Nagy szerencsének tartom, hogy korrekt, odaadó, szorgalmas, széles látókörű, tiszteletre méltó, művelt és szellemes munkatárs mellett tanulhattam és dolgozhattam.

MATIJEVIĆ Zolna

TARTALOM

Szabadka és lakossága 1828-ig.	5
A szabadkai nahije 1570. és 1578. évi összeírásának lakosság név- és helységjegyzéke.	23
Szabadka 1720. évi összeírása.	55
Szabadka gazdálkodása – háztartása (1867–1912)	63
Az 1828-ban épült szabadkai városháza zárókövének ünnepélyes letétele	82
Szabadkai gyártelepekről	84
A város nem kíván postát	86
Ivan Sarićnak volt elődje is!	91
Száríts János viaskodása	94
Újabb adalékok /?/ egy regényhez.	99
Papp Dániel születési éve	101
„(...) Munkám által dicskoszorút fonjanak őseinknek (...)”	103
Csáth Géza ismeretlen pályaműve	106
A tántoríthatatlan Rigó János	112
„... ház ásás, verem felbontás...”	116
Adat a bácskai ruszinok telepítéséhez	119
„... az izlés finomítását czélozza”	122
„... Keresetre nyújt kilátást”	124
A Berlitz-módszer Szabadkán	128
A Heti Krónikáról	131
A becskerei Fülep családról és másról	133
Egy Tisza menti város évszázadai	135
Az első szabadkai nyomdász nyomában.	138
Erdők, várak, hadjáratok	139
Pozsonyi levéltárakban és könyvtárakban	141
Kallódó dokumentumok nyomában	144
Vajdasági vonatkozású dokumentumok	147
Matijević Zolna: Utószó	151

CIP – Каталогизacija y publikaciji
Библиотека Матице српске, Нови Сад

930.85 (497.113 Subotica) “1392/1918”

MAGYAR, László

Továtűnő évszázadok IV. : helytörténeti írások (1392–1918) : (irat-
vallató V.) / Magyar László ; [a kötet írásait Magyar Klára válogatta]. –
Szabadka : Szabadegyetem, 2004 (Szabadka : Studio Bravo). – 152 str. :
ilustr. ; 23 cm. – (Életjel Könyvek ; 109)

Tiráž 300. - Str. 151–152. Utószó / Matijević Zolna.

ISBN 86-82147-66-1

a) Subotica - Kulturna istorija – 1391–1918

COBISS.SR-ID 195289607

A szabadkai Szabadegyetem kiadása

Felelős kiadó: Blažo Perović igazgató

Recenzens: Beszédes Valéria és ifj. Dévavári Zoltán

Szerkesztő: Dér Zoltán

Számítógépes megmunkálás: Hegedűs Edit

Megjelent 300 példányban, 9,75 (A/5) ív terjedelemben

Készült a szabadkai Studio Bravo Nyomdában

Magyar László
(1937-1998)

A fedőlapon: a szabadkai ferences templom és rendház 1865-ben